

1986/87:54

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Onsdagen den 14 januari

Kl. 09.00

Vissa grundlagsfrågor
m. m.

Förhandlingarna leddes till en början av andre vice talmannen.

I § Föredrogs

konstitutionsutskottets betänkande

1986/87:17 om vissa grundlagsfrågor m. m.

Vissa grundlagsfrågor m. m.

Anf. I ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Under de senaste månaderna har det i massmedia förts en debatt om den offentliga maktens gränser. Till detta har inte minst Anders Ehnmarks intressanta Machiavellibok bidragit. I denna debatt har det bl. a. framförts krav på att i grundlag stärka skyddet för ett antal fri- och rättigheter.

Det har, herr talman, varit intressant att följa denna debatt. Den har förmedlat intrycket av att vissa debattörer inte riktigt har haft klart för sig vad som gäller i dag och vad olika partier faktiskt står för i dessa frågor. Det mesta av det som har presenterats i massmedia som nya förslag är i själva verket ingenting annat än gamla konstitutionella bekanta. Man skulle, herr talman, vilja rekommendera en del av dessa debattörer studier i riksdagstrycket eller t. o. m. ett besök i kammaren. Det skulle kanske inte skada för dem som nu ger sig in i debatten om maktens gränser och möjligheterna att i författning utfärda garantier på detta område.

Dagens KU-betänkande ger klart besked om att det handlar om konstitutionella gamla bekanta. I betänkandet behandlas bl. a. den enskildes förhållande till organisationerna, egendomsrätten, närings- och yrkesfriheten, föräldrarätten, lagrådsgranskningen, försvaret av fri- och rättigheter samt frågan om en författningsdomstol. På alla dessa punkter finns det förslag från ett eller flera borgerliga partier som syftar till att öka skyddet för den enskilde i förhållande till den offentliga makten.

Utskottsmajoritetens, dvs. socialdemokraternas och vpk:s, inställning till hela frågekomplexet sammanfattas, herr talman, kort och kärnfullt på s. 1: "Utskottet har avstyrkt samtliga motionsyrkanden."

Herr talman! Ehuru den praktiska handläggningen av krav och synpunkter på detta område inte precis brukar intressera våra vanligaste debattörer eller massmedia borde de dock läsa denna mening en gång till och begrunda den:

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

*Vissa grundlagsfrågor
m. m.*

”Utskottet har avstyrkt samtliga motionsyrkanden.”

Detta är det klimat som de har att arbeta i, som vill stärka den enskildes ställning gentemot det allmänna, som vill ha en ökad jämlikhet i relationerna mellan ett allt starkare samhälle och allt svagare individer.

Vi rör oss här med två problem. Det ena handlar om socialdemokratiens – och vpk:s – allmänna inställning i fri- och rättighetsfrågor. Det andra handlar om lösningen av de enskilda sakfrågorna på området.

Det första ger i allmänhet svaret på det andra. Politiska partier har naturligtvis fel och förtjänster. Det får inte uppfattas som ett underkännande av all socialdemokratisk politik nu och tillförne om jag påstår att socialdemokraterna generellt inte är särskilt intresserade av att skydda individuella fri- och rättigheter. Sådant skydd strider mot den ideologi som bygger på kollektivism, och det unikt långa socialdemokratiska maktinnehavet i 1900-talets Sverige har naturligtvis ytterligare förstärkt den negativa inställningen till att stärka och skydda individernas rättigheter gentemot samhället.

Detta är nu inte heller någonting nytt. Det visar den moderna historien när det gäller skyddet för fri- och rättigheter i grundlag. Socialdemokraterna, med stöd av vpk, har här hela tiden kämpat emot. Moderaterna och folkpartiet har varit pådrivande. Centerpartiet har i växande utsträckning stött kampen för en förstärkning av skyddet av fri- och rättighetsfrågorna, och på en rad punkter föreligger det i dag, herr talman, gemensamma borgerliga reservationer.

Socialdemokratin har under denna period – låt oss säga från 1960-talet och framåt – under hårt tryck vid flera tillfällen tvingats till reträtter. Det vore orättvist att säga att man i vissa lägen inte har tagit intryck av den allmänna opinionen. Att vi under enighet i riksdagen har kunnat besluta om återinförande av tjänsteansvaret i offentlig tjänst är glädjande. Att vi får en förstärkning av kontrollmakten och öppenheten genom att socialdemokraterna, och faktiskt även vpk, i folkstyrelsekommittén anslutit sig till offentliga utskottsutfrågningar är naturligtvis likaledes glädjande.

Det är emellertid förvånande och nedslående att socialdemokratin när det gäller skyddet för individer och minoriteter hela tiden måste drivas framåt av de borgerliga partierna. Det är beklagligt att socialdemokratin på detta område inte kommer med egna initiativ utan i det längsta är passiv.

En öppnare och mera positiv attityd skulle innebära att socialdemokratin kunde medverka i en konstruktiv dialog om det framtida rättighetskyddet. Nu verkar detta mycket avlägset.

Herr talman! Åter till KU:s betänkande nr 17. Jag vill i korthet beröra reservation nr 3, som gäller den enskilde och organisationerna. Här krävs från borgerligt håll en närmare utredning av konsekvenserna för den enskilde av organisationernas allt starkare inflytande i samhället. Här krävs särskilt att en sådan utredning får till uppgift att överväga lämpliga åtgärder att slå fast den enskildes rättighet att stå utanför en organisation, dvs. att i ordnade former få lämna en organisation. Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 3.

I reservation nr 4, som de borgerliga ledamöterna av utskottet står bakom, krävs grundlagsskyddad egendomsrätt, näringsfrihet och yrkesfrihet. Det är hög tid att något sker på dessa områden. Att egendomsskyddet är svagt i

Sverige har inte minst den genomförda engångsskatten på pensionsförsäkringar visat. Grunden för vårt välstånd ligger i marknadsekonomin. Ett bevarande av denna bygger på att närings- och yrkesfriheten faktiskt får ett tillfredsställande skydd i grundlagen. Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 4.

Föräldrarnas valmöjligheter när det gäller barnens vård och fostran har undan för undan inskränkts. Det är därför viktigt att föräldrarnas rätt och ansvar för att, med utgångspunkt i barnens bästa, kunna bestämma om omsorgen om och vården av sina barn grundlagsskyddas. Jag yrkar bifall till reservation nr 6.

En majoritet måste alltid ta hänsyn till minoritetens rättigheter. Det är inte minst detta en del av den offentliga debatten som nu förs om maktens gränser har handlat om. En majoritet kan inte uppträda hur som helst. En majoritet har inte rätt att tolka grundlagen till sin förmån bara för att den råkar vara majoritet. Det är viktigt att säkerställa att de konstitutionella spelreglerna inte missbrukas och att enskildas fri- och rättigheter får ett effektivt skydd också i praktiken. Mot denna bakgrund ter det sig angeläget att snarast utreda inrättandet av en författningsdomstol. Jag yrkar bifall till reservation nr 7.

Slutligen, herr talman, en självklarhet. Enligt gällande lag har alla utlandssvenskar rösträtt, men den är inte grundlagsskyddad. Deras rösträtt skall inte kunna inskränkas eller manipuleras av en tillfällig riksdagsmajoritet. Utlandssvenskarnas rösträtt måste fastslås i grundlag. Jag yrkar bifall till reservation nr 10.

Anf. 2 BIRGIT FRIGGEBÖ (fp):

Herr talman! Religionsfriheten fungerar inte i Sverige. Små barn blir medlemmar i en statskyrka. Statens kyrka är styrd av statliga beslut. Sikhiska spårvagnsförare och spärrvakter får inte bära turban. Kravet på enhetlig huvudbonad är inte striktare än att uniformsreglementet i Göteborg tillåter en förare att ibland vara barhuvad. Men en alternativ mössa, en turban, på en stolt sikhers hjässa sägs medföra enorma risker och problem. Hör vad Göteborgs kommun anförde i tingsrätten i Göteborg när sikhen skulle avskedas:

För det första medför det oordning på spårvagnarna, eftersom förarnas rätt till myndighetsutövning urholkas.

För det andra föreligger uppenbar fara för den sikhiske förarens liv och hälsa.

För det tredje minskar samhörigheten mellan de anställda på spårvägen om inte alla bär enhetlig klädsel. Man undrar hur det står till med samhörigheten på alla andra arbetsplatser i landet där man inte har uniform.

För det fjärde ville kommunen i sin omtanke förhindra att föraren kunde ställas till ansvar enligt ordningsstadgan för sin förseelse att bryta mot uniformsreglementet. Att han i stället blev avskedad var emellertid i sin ordning.

För det femte anförs speciella personalpolitiska problem. Kommunen åberopar fackföreningens, i detta fall Kommunalarbetareförbundets, åsikt: Från fackföreningens sida har framförts att spårvägen från invandrarsyn-

punkt är en av de bästa arbetsplatserna i Sverige. Detta beror till stor del på den enhetliga uniformen.

Uniformera hela svenska folket, och invandrarfientlighet kommer att försvinna. Det är vad den fackliga organisationen tycks mena.

Sikherna tillåter inte kastväsende bland sina medlemmar. Turbanen är en symbol för allas lika värde. Den sikhiska religionen grundades på 1500-talet. Tidigare hade bara högre kaster tillåtelse att bära turban, men sikherna fastslog allas rätt. Den rättrogne har svurit en ed att aldrig svika sin tro. Turbanen är en del av den sanne sikhens ed. Att ta av turbanen är att svika sin tro.

Så här säger Claes Engström i en kulturartikel i Aftonbladet: Uniformen är ett arbetsredskap. Den lägger man av då arbetet är slut för dagen. Uniformen anger bara en viss yrkesutövning. Men turbanen bekräftar en ed, en tillhörighet som omfattar hela personligheten. Den kan man aldrig lägga av.

Det sorgligaste i hela den här historien är att man över huvud taget inte ser eller reflekterar över vad det handlar om, nämligen respekten för religionsfriheten. Det har gjorts många aningslösa uttalanden som innebär ett förlöjligande av sikhernas övertygelse och bärandet av turban. Verkställande direktören i Göteborgs spårvägar står för ett: "Det finns ju andra anställda som vill bära keps. Vi kan inte göra några som helst individuella avsteg från uniformskravet." Den religiösa symbolen jämförs med vilket tygstycke som helst.

Den här typen av uttalanden, genomtänkta eller ej, riskerar att undergräva allmänhetens respekt för den enskildes rätt att välja sin livsstil och iakttä sin religions föreskrifter när ingen skadas därav. Det är först på senare år vi i Sverige fått invandrare från avlägset liggande länder. I ett historiskt perspektiv har vi haft kort tid att vänja oss vid främmande religioner och kulturer. Vår slutenhet har lett till den brist på djupare och väl förankrad förståelse för annorlunda människor som i så hög grad karakteriserar vårt samhälle.

Ingen vet var gränsen går för religionsutövning. Alla partier utom folkpartiet vill heller ingenting veta. Trots att utskottets majoritet medger att gränsdragningsproblem kan uppstå vill man inget göra. För folkpartiet är det självklart att rätten att utöva sin religion, så länge det inte skadar någon annan, lämnas okränkt. Religionsfriheten är den enda av de positiva fri- och rättigheterna i regeringsformen som inte kan begränsas genom vanlig lag. Trots det får vi bevittna denna diskriminering på grund av religionsutövning. Det är denna kammars absoluta skyldighet att göra allt för att stävja diskriminering och åsiktsförtryck i vårt land.

Karin Ahrlund och jag har i en motion begärt ett förtydligande av regeringsformen så att det står fullt klart att religiösa minoriteter har rätt att följa sina religiöst betingade sedvänjor i den mån inte någon annan skadas därav. Folkpartiet har reserverat sig för detta i utskottet. Jag yrkar bifall till reservation 2.

Också i reservation 3 är utgångspunkten den enskilda människan och medborgaren. Där hävdas allmänintressets rätt att göra avvägningar mellan olika särintressen utifrån värderingar om den enskilda människans ställning som medborgare oberoende av organisationstillhörighet. Det handlar om att

hävda konsumentintresset framför producentintresset, så långt som möjligt hävda enskildas rätt att besluta i väsentliga frågor framför kollektivets och om möjligheten att i allmänintresset hävda också små resurssvaga grupperns välfärd mot de storas krav. Det handlar också om att hävda den politiska demokratin rätt att fatta sina beslut på grund av värderingar och inte utifrån olika organisationers relativa medlemsstyrka.

Olika forskare har försökt värdera utvecklingen av maktbalansen i Sverige. Många av dem hävdar att byråkratins och organisationernas makt och inflytande har ökat på den representativa demokratin bekostnad, dvs. att särintressena har stärkts och allmänintresset trängts tillbaka. Med ett mycket litet exempel vill jag parentetiskt visa detta. Jag vill beskriva resurserna i detta hus och jämföra med förhållandena i några organisationer. Hösten 1985 hade samtliga partikanslier i riksdagen tillsammans 24 handläggare. Enbart TCO:s samhällspolitiska avdelning hade vid samma tidpunkt 24 handläggare. LO:s socialpolitiska enhet och SAF:s utbildningspolitiska enhet hade vardera 10 anställda.

Ingen i Sverige vill hävda och försvara korporativism. Men de korporativistiska tendenserna breder ändå ut sig. Det sker inte särskilt drastiskt eller i snabb takt, utan här som på många andra områden handlar det om de små stegens tyranni.

Balansen skall inte återställas genom att organisationernas frihet och självständighet reduceras utan genom att de politiskt förtroendevalda förstärker sina möjligheter att se till allmänintresset och ta ansvar inför väljarna. Vi vill alltså stärka politikernas – vårt eget – kurage att väga samman särintressena och stå emot påtryckningar som äventyrar allmänintresset.

Att värna de politiska instansernas överordnade ansvar är att värna väljarnas suveränitet. Om intressorganisationernas makt ökar på regeringens och riksdagens bekostnad minskar i motsvarande mån väljarnas betydelse och inflytande på valdagen, och det är allvarligt.

Vi vill att en utredning skall analysera vad som håller på att hända med den korporativa utvecklingen i Sverige. Något sådant intresse finns inte hos socialdemokraterna och vpk. Att vi har fått en maktutredning leder märkvärdigt nog inte till en ordentlig genomlysning av den här problematiken, som möter oss varje dag som politiker och representanter för folket.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservation 3.

Jag vill också yrka bifall till reservation 4 om grundlagsskydd för näringsfrihet och yrkesfrihet samt till reservation 10 om utlandssvenskarnas rösträtt.

I detta anförande instämde Ingela Mårtensson, Kerstin Keen, Margitta Edgren, Carl-Johan Wilson, Per Arne Aglert och Barbro Sandberg (alla fp).

Anf. 3 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! För några dagar sedan fanns det en notis i tidningarna som meddelade att de svenska livförsäkringsbolagen hade skrivit till försäkringsinspektionen och begärt direktiv för hur engångsskatten skall tas ut. Försäkringsinspektionen vägrade att ge några anvisningar och hänvisade till

att inspektionens skyldighet var att se på tillämpningar i efterhand – inte ge några besked i förhand om hur saker och ting skall ske.

När beslutet om engångsskatten togs angavs det i handlingarna att effekten på försäkringstagarna skulle fördelas rättvist och objektivt. Nu har försäkringsbolagen funnit att de när de skall verkställa beslutet inte vet hur de skall gå till väga för att fördela bördan neråt.

Denna notis och det som ligger bakom den illustrerar ett mycket allvarligt problem i det svenska samhället. Det är ett problem som riksdagen inte kan fränkännas det fulla ansvaret för.

Vad som egentligen har hänt är att riksdagen har tagit ett beslut vars innehåll är synnerligen oklart och svårt för att inte säga omöjligt att tillämpa. Till råga på detta har riksdagen överlåtit en del av beskattningsmakten till försäkringsbolagen. Det är ju de som i realiteten kommer att bestämma hur den bördan som riksdagsmajoriteten beslutade om skall drabba de enskilda försäkringstagarna.

Varför tar jag upp detta exempel med anledning av det betänkande som kammaren nu behandlar? Jo, det illustrerar enligt min mening på ett utomordentligt sätt brister i lagstiftningsproceduren. Vi har ifrån centerns sida flera gånger – inte minst i samband med debatten om engångsskatten – sagt att det är riksdagens ansvar att se till att de lagar som vi antar här i kammaren är så beredda och så genomtänkta att de kan tillämpas ute i samhället utan att särskilda problem om tillämpningen uppkommer på grund av brister i den förberedande beredningsprocessen.

Nu har vi gång på gång fått uppleva att lagrådet har sagt att det inte kan fullgöra uppgiften att på ett tillfredsställande sätt granska i vad mån regeringens lagförslag står i överensstämmelse med annan lagstiftning, grundlag och rättslig tradition därför att underlagsmaterialet är för dåligt. Till yttermera visso har lagrådet flera gånger sagt att det avstyrker de lagförslag som regeringen har presenterat och gör det utifrån fullgörandet av de uppgifter som enligt regeringsformen åvilar lagrådet. Detta har inte hindrat regeringen från att med hjälp av majoriteten här i riksdagen, dvs. socialdemokrater och vpk-are, den ena gången efter den andra driva igenom lagar av denna utomordentligt bristfälliga karaktär.

Då kan man fråga sig: Vad kan man göra åt detta? Majoriteten bestämmer ju, och det hjälper inte särskilt mycket hur vi andra opponerar oss och hur mycket vi påpekar just dessa brister. Men vi har en del instrument. Vi kan lyfta in nya regler i grundlagen. Det ger ett ytterligare skydd mot i varje fall hastiga beslut ifrån majoritetens sida. Vi kan se till att öka befogenheterna när det gäller de instrument som vi har för granskning av lagförslagen.

En del av denna problemställning tar vi från centerns sida upp i en partimotion som bl. a. ligger som underlag för reservation 8 i utskottsbetänkandet, vilken Bengt Kindbom och jag har avgett. Där har vi lyft fram lagrådets roll. Lagrådet skall ju, som jag tidigare nämnde, granska lagförslagen utifrån en rad speciella kriterier, innan de kommer till riksdagen. Avsikten med själva lagrådsgranskningen är att det skall bli en kollationering av att den föreslagna lagen inte strider mot grundlagen. Europakonventionen eller andra internationella konventioner som vi har biträtt och att den ur juridisk synpunkt och ur rättssäkerhetssynpunkt är en fullvärdig lagstiftningsprodukt.

Vid upprepade tillfällen har det nu visat sig att lagrådet haft mycket allvarliga anmärkningar mot regeringsförslag utan att man från regeringens och majoritetens sida brytt sig om detta. Flera gånger har det förekommit att lagrådet, på grundval av de uppgifter som åvilar rådet, har direkt avstyrkt regeringsförslag, som trots detta drivits igenom här i kammaren av socialdemokrater och kommunister. De har alltså struntat i lagrådets kritik.

Någon kan i det här sammanhanget invända att vi inte skall lägga onödiga formella restriktioner på den politiska majoritetens rätt att driva den politik som den anser sig ha folkets uppgift att driva. Nej, det tycker inte heller jag. Man skall inte ha *onödiga* restriktioner. Jag förmenar inte socialdemokraterna och kommunisterna att driva igenom förslag om vilka skatter som helst här i riksdagen så länge besluten otvetydigt står i överensstämmelse med grundlagen och så länge det otvetydigt handlar om bra lagstiftningsprodukter. Sedan är det en annan sak att det tillhör det politiska livet att vi kan slåss om beslutens innehåll och ha olika meningar om det.

De formella brister i handläggningen som förekommit tycker jag borde kännas mycket besvärande för särskilt socialdemokratin. Jag skulle vilja fråga socialdemokraternas företrädare: Hur kan det komma sig att ni på detta sätt gång på gång helt förbiser eller helt nonchalerar lagrådets kritik av de lagar ni vill driva igenom?

Jag vill fullfölja mitt resonemang på den här punkten med en annan fråga: Vilka uppgifter menar ni att lagrådet skall ha över huvud taget, om man inte skall ta hänsyn till den kritik som lagrådet levererar? Vi minns ju, om vi gör en historisk tillbakablick, att ni inte var särskilt intresserade av att lagrådet fick sina nuvarande befogenheter. Till slut fattades ändå beslutet om att skriva in dessa befogenheter i grundlagen under stor enighet, även om det skedde på initiativ av den dåvarande borgerliga majoriteten.

Är denna nonchalans av lagrådet ett led i ett försök att luckra upp dess ställning och att bereda mark för att förändra dess befogenheter eller för att avskaffa det? Det förekom ju en del ganska märkliga yttranden, inte minst från statsministerns sida, i samband med diskussionerna om pensionsskatten. Lagrådet hade gjort politiska ställningstaganden, sade statsministern utan att kunna leverera ett uns av bevis. Inte heller i den följande debatten har någon kunnat visa att lagrådet hade tagit några som helst politiska hänsyn, utan den kritik som riktades mot pensionsskatten var hela tiden baserad på en granskning på grundval av de bestämmelser som enligt grundlagen gäller för lagrådet.

Från centerpartiet har vi sagt att det är mycket viktigt att de lagprodukter som passerar riksdagen är fullödiga. Det är mycket viktigt att det inte kan bli strid om av riksdagen antagna lagars grundlagsenlighet. Detta är betydelsefullt av olika skäl. Rent principiellt skall grundlagen självfallet respekteras. Men detta är också en rättssäkerhetsfråga. Det handlar vidare om hur den genomdrivna lagstiftningen skall uppfattas av de tillämpande instanserna efter det att den gått i verkställighet.

Centerpartiet har framhållit att det är i högsta grad otillfredsställande att riksdagen fattar beslut som går stiek i stäv mot den kritik som lagrådet har levererat. För att komma till rätta med i varje fall en del av den enligt min mening mycket märkliga hanteringen från majoritetens sida har vi föreslagit

att riksdagen i de fall ett enhälligt lagråd avstyrker ett lagförslag inte skall anta den föreslagna lagen förrän förslaget har omarbetats på ett sådant sätt att det kan accepteras vid en förnyad lagrådsgranskning. Jag är medveten om att detta inte innebär något fullständigt skydd mot en upprepning av de brister som förekommit, men det skulle innebära en avsevärd förbättring.

I ett fall har det nu inträffat att riksdagen som helhet, alltså även inkluderande den socialistiska majoriteten, har handlat precis på det sätt som vi rekommenderar. När förslaget om plan- och bygglagen presenterades i kammaren visade det sig att lagrådet hade underkänt detta på viktiga punkter. Förslaget var inte förenligt med gällande grundlag. De icke-socialistiska partierna väckte då motioner med yrkande om att förslaget skulle avslås med motiveringen att det hade de grundlagsmässiga brister som påtalats. Detta ledde till att förslaget till plan- och bygglag på konstitutionsutskottets rekommendation – där var vi helt eniga – omarbetades. Den omarbetade versionen behandlades ånyo av lagrådet, som då kunde konstatera att det nya förslaget var förenligt med grundlagen. Därefter kunde lagförslaget i sedvanlig ordning behandlas i kammaren.

Det är på detta sätt som det enligt centerns mening bör gå till när det gäller frågor där sådana här kontroverser uppkommer. Jag skulle vilja fråga företrädaren för socialdemokraterna och för den delen inte bara honom, för frågan kan märkligt nog ställas även till företrädarna för de andra partierna: Vad var det för fel på den hantering som blev följden av den ifrågasatta grundlagsenligheten när det gällde plan- och bygglagen? Vad var det för fel på det förfarandet? Varför kan vi inte ha en allmän regel som säger att det skall gå till på det sättet? Om vi hade en sådan regel tror jag för min del att förfarandet nästan aldrig skulle aktualiseras. En sådan regels funktion skulle i allra högsta grad vara preventiv. Den skulle verka så att vi inte fick lagförslag som är så illa förberedda och kontroversiella från grundlagssynpunkt som t. ex. lagen om pensionsskatten var.

Eftersom min taletid snart är förbrukad vill jag avsluta med att säga att jag anser de frågor jag nu har tagit upp vara bland de viktigare i det utskottsbetänkande som nu föreligger och att detta är anledningen till att jag ägnat dem så stor uppmärksamhet. Det innebär inte att jag bortser från att även andra punkter som behandlats i betänkandet är av mycket stor betydelse.

Herr talman! Jag yrkar i första hand bifall till reservation 8, som utöver vad jag nu berört också innehåller andra viktiga förslag. Vidare vill jag yrka bifall till reservationerna 3, 4 och 10.

Anf. 4 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Jag skall i första hand plädера för reservationerna 1, 5 och 9 från vpk, som jag omedelbart yrkar bifall till.

Jag börjar med reservation nr 5, som gäller krav på skydd mot diskriminering av homosexuella. Det är ett krav som vpk har drivit under många år. Vår motion har nu hunnit bli ett år gammal. När vi lämnade in den stod det fortfarande helt i öppna fältet om det skulle komma någon regeringsproposition på basis av utredningen Homosexuella och samhället. Motionen har nu legat till sig så pass länge i konstitutionsutskottet att en sådan proposition har

hunnit utarbetas och aviseras; den kommer att föreläggas riksdagen i februari. Propositionen kommer, såvitt jag har mig bekant, att ta upp just frågan om diskriminering men naturligtvis också en mängd andra frågor. Vi vill dock markera vårt missnöje med detta dröjsmål genom att ändå yrka bifall till reservation 5. Det är nu 14 år sedan riksdagen deklarerade att homosexuell samlevnad är en fråga samhällets utgångspunkt fullt acceptabel form av samlevnad. Jag tycker att man borde ha löst frågan om förbud mot diskriminering långt tidigare – den behövde inte nödvändigtvis blandas samman med de mer komplicerade och omfattande frågor som har med de homosexuellas ställning i samhället i övrigt att göra, med regleringen av deras familjerättsliga förhållanden och liknande. Vi får naturligtvis återkomma i frågan, när propositionen om de homosexuellas situation kommer i februari.

Anders Björcks påstående att vpk är ointresserat av personliga rättigheter stötte mig en liten smula. Det är vi inte alls, men vi kanske har mindre intresse än de borgerliga partierna för de rena egendomsrättigheterna och mera intresse för de konstitutionella rättigheterna som direkt har med personen, individens rättsställning, att göra. Man kan möjligen säga att det finns en viss skiftning därvidlag. Jag tycker faktiskt att de individuella och personliga rättigheterna är viktigare än egendomsrättigheterna, även om vi inte på något sätt föraktar rätten till egendom. Jag skall återkomma till det senare i en kommentar.

Jag kan returnera "komplimangen" genom att säga att när det gäller vpk:s omsorg om de individuella, personliga rättigheterna och om enskilda personers möjligheter att få grundlagsmässiga aspekter beaktade av myndigheter, så har vi inte fått stöd av er i konstitutionsutskottet. Vi har en särskild motion som berör detta, där vi påpekar brister i den rent praktiska myndighetsutövningen när det gäller att i myndigheternas praktik respektera överordnade grundlagsprinciper. Vi anser att det många gånger brister i allvarlig grad därvidlag, att det finns en okunnighet eller en osökt tendens hos handläggare och andra myndighetspersoner att inte ta hänsyn till att det kan finnas en grundlagsaspekt på ett ärende. Det är uppmärksamhet på detta som vi har försökt väcka här.

Vi anser att det kan behövas olika praktiska åtgärder, dels i utbildning hos tjänsteinnehavare, dels kanske i andra beslut och påpekanden från överordnade instanser om att grundlagen faktiskt gäller även i relativt enkla myndighetsärenden. Detta är inte någon teoretisk fråga – det handlar inte om att införa nya bestämmelser i grundlagen eller att i och för sig förändra eller skärpa formuleringar. Det handlar mera om att man hela tiden i all myndighetsutövning skall påminna sig grundlagsbestämmelsernas överordnade karaktär och inte så att säga uppluckra dem genom beslut som på ett oreflekterat sätt har åsidosatt vad som rimligtvis bör vara en tolkning av grundlagens innebörd som alla kan vara överens om.

Vi har i motionen gett några exempel, och andra exempel har kommit upp här i den aktuella debatten. I den senaste valrörelsen såg vi exempel på att det finns kommuner som helt godtyckligt genom ett kommunstyrelsebeslut, utan stöd i någon kommunal ordningsstadga, kan förbjuda vissa politiska partier att affischera under en valrörelse. Vi har naturligtvis ingenting att invända mot att en kommunal myndighet måste föreskriva formerna för hur

affischering får ske. Man får naturligtvis inte affischera var som helst och hur som helst, men att man av miljöskäl, som en av motiveringarna löd, över huvud taget kunde förhindra affischering från vissa partier på lämpliga offentliga platser måste rimligtvis vara direkt stridande mot grundlagen.

Jag ställde en fråga om detta i riksdagen till justitieministern, och det obestämnda svar jag fick måste jag tolka såsom att justitieministern anser att det i stort sett är kommunernas ensak om de vill göra på det här sättet. Att han personligen mellan raderna lät framskymta att han tyckte det var mindre lämpligt och att man där hade gått för långt är en sak, men det är inte något grundlagsskydd. Något så pass viktigt som förmedlandet av politiska budskap och politisk information i form av uppsättandet av affischer bör rimligtvis vara skyddat i grundlagen och inte kunna kränkas genom lokala beslut, motiverade med helt andra skäl än grundlagsenliga och rättsliga.

Det har också förekommit – jag säger detta med hänvisning till vad jag tidigare talade om när det gällde homosexuellas rättigheter – att personer i offentlig tjänst har fått höra av sina närmaste överordnade att det inte var så lämpligt att de tjänstgjorde i den eller den verksamheten på grund av sin sexuella inriktning. Också detta är någonting i högsta grad tvivelaktigt – det är tvivelaktigt om man på den här typen av godtyckliga grundvalar får lov att ingripa i människors rättighet till anställning och arbete.

När det gäller fallet inom spårvägen i Göteborg menar jag att man, om man läser grundlagen, inte kan – och det är väl egentligen innebörden i vad även utskottsmajoriteten säger – undgå att anse att detta konkreta fall strider mot grundlagen. Så pass vidsträckt är grundlagens bud om tolerans att det här ärendet vid varje rimlig logisk tolkning borde falla inom det. Det intressanta är att ingenstans under proceduren, inte ens i arbetsdomstolen, har man lagt sådana aspekter på det hela utan endast snävt arbetsrättsliga aspekter. Det är också därför man har fått den bisarra och för Göteborgs kommun egentligen ytterst komprometterande typ av argument och diskussion som här har anförts. Detta är återigen ett exempel på den företeelse som vi från vpk försökt ta fram, nämligen att ett fall har väckt mycket stor uppmärksamhet och passerat genom olika instanser ända upp till arbetsdomstolen utan att man ens där har tänkt på att det kunde finnas en grundlagsaspekt på det hela som man borde respektera. Om man gjort det hade beslutet förmodligen blivit ett helt annat, åtminstone om man hade följt en någorlunda rimlig juridisk logik.

Just nu har meddelats prövningstillstånd i regeringsrätten för ett mycket intressant fall, som också illustrerar den företeelse om okunnighet eller bristande respekt för grundlagens praktiska krav som vi har försökt att lyfta fram. En samekvinna, som är ägare till egna renar, tillhör en sameby och dess renskötselkollektiv så att säga. Hon har berövats den rösträtt som hon tidigare under många år fick utöva i samebyns angelägenheter. Denna rösträttsbestämmelse är inte någon enskild angelägenhet utan reglerad i rennäringslagen och även i viss annan lagstiftning. Det är alltså en offentlig-rättslig angelägenhet. Samekvinnan har naturligtvis inte velat finna sig i detta, utan hon har överklagat beslutet. Det har visat sig att man i alla instanser hittills över huvud taget inte har tänkt på att det i grundlagen finns en bestämmelse som säger att diskriminering på grund av kön inte får

förekomma och negativ särbehandling av kvinnor i lagstiftning inte får förekomma. Grundlagen skall naturligtvis där ta över. Inte i någon instans hittills har man beaktat denna aspekt. Eftersom jag personligen intresserat mig för det här fallet, kan jag berätta att vederbörande handläggare på ifrågavarande länsstyrelse, när hon fick påpekat för sig att det kunde finnas en grundlagsaspekt på detta, gav svaret: Det har jag inte tänkt på. En attityd som man ofta möter hos handläggare är att detta med grundlagen är någonting så luftigt och abstrakt att det inte berör den dagliga myndighetsutövningen och beslutsfattandet. Det är högtidliga principer som man plockar fram en och annan gång, när riksdagen öppnas eller något liknande.

Att det här fallet har kommit upp i regeringsrätten och att prövningstillstånd har beviljats är tillfredsställande i så måtto att regeringsrätten anser det intressant att pröva det från prejudikatssynpunkt och ur grundlagens synvinkel. Men att så har skett och att fallet har kommit så långt är uteslutande den enligt min mening orättvist behandlade kvinnans egen förtjänst, som har drivit sin sak under ett par år från myndighet till myndighet.

Jag nämner de här tingen bara för att illustrera att det här är ett nog så praktiskt problem. Grundlagen har inte bara sin teori, den har i sanning också sin praktik – och jag tror att vi borde intressera oss något mera för den här i riksdagen än vad vi gör.

Jag går nu över till reservation 1, som kräver ett republikanskt statsskick.

Det är en säregen motsägelse som många av monarkins anhängare – kanske särskilt de mer nödtvungna anhängarna i vårt största parti här i landet – kommer med när de säger: Det spelar ingen roll om vi har monarki eller ej, för kungen har ju numera inga befogenheter. Det är rätt märkligt att man kan argumentera på det sättet. Det är en egendomlig logik att man skall ha en statschef som är så betydelselös att man kan använda hans betydelselöshet som ett argument mot detta styrelseskicks avskaffande.

Jag tycker det är en bristande logik, men det väsentliga ligger naturligtvis på det politiska planet och på opinions- och åsiktsbildningens plan – sett ur de demokratiska värderingarnas synvinkel.

Den monarkiska principen är, kan man säga, grundad på en irrationell auktoritet. Den är grundad på en irrationell bundenhet till en form av symbolik, som inte låter sig fångas i några rationella eller demokratiska termer utan liksom andra feodala system kräver underkastelse i sig. Till den monarkiska institutionen hör alltså alltid en form av servilitet. Monarki sprider alltid en anda av servilitet omkring sig i större eller mindre utsträckning.

Det mest väsentliga är dock den politiska innebörden och den i vissa situationer möjliga politiska verkan av att man har en monarkisk institution som gör anspråk på och utgör denna typ av irrationell auktoritet, inför vilken även tänkande och rationella människor förutsätts underkasta sig.

Vi vet hur farligt det är med irrationella auktoriteter i politiken. Det finns ju olika slags auktoriteter, och alla är inte skadliga eller odemokratiska. Det finns även rationella auktoriteter. En lärare t. ex. kan genom sin kunskap och genom sitt arbete med eleven vara en rationell auktoritet för eleven. Men den gode lärarens ideal är ju att förmedla så mycken kunskap till eleven att eleven

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

*Vissa grundlagsfrågor
m. m.*

blir lärarens jämlike och alltså kan vara självständig nog att bestrida, kritisera och granska auktoriteten. Så är det inte med den typ av auktoritet som saknar rationell grund och som bygger på egendomliga och dunkla känslor, som fästes endera vid en diktator av allmänt slag eller kring en viss person som omges med den speciella monarkiska auran.

Nu menar jag inte att auktoritära och antidemokratiska tendenser och användandet av irrationella auktoriteter såsom monarkiska institutioner för auktoritära politiska syften är den enda faran för demokratin. Det finns naturligtvis många republiker där liknande företeelser har uppstått. Men om vi tänker oss den svenska miljön tror jag inte att någon partiledare eller ledare för någon rörelse eller organisation här skulle kunna upphöja sig till en sådan farlig, antidemokratisk och irrationell auktoritet i ett visst, spånt politiskt läge med tanke på de sociala förhållanden som råder i Sverige.

Har man däremot en sådan irrationell auktoritet inbyggd i det konstitutionella systemet är det en annan sak. Anta att vi skulle få en annan politisk situation, mer konfliktfylld än den vi har nu. I Sverige har det ju bara funnits ansatser till detta vid några få tillfällen tidigare. Vi har liksom legat i den europeiska dramatikens utkant, som bekant. Men anta att en sådan situation skulle uppstå, att vi har ett regeringslöst tillstånd. Då är det ju en uppenbar risk att krafter som vill komma åt det demokratiska styrelseskicket försöker samla sig bakom och göra denna irrationella auktoritet till sin spjutspets och symbol. Det är däri faran med alla irrationella auktoriteter ligger.

Detta menar vi är ett av de tunga argumenten för att övergå till ett republikanskt styrelseskick.

Med talmannens tillåtelse skall jag något överskrida min taletid och också kommentera en del av de frågor som har väckts, speciellt av de borgerliga partierna. Jag vill göra detta för att klargöra bakgrunden till vårt partis ståndpunkt.

Vi har alltid hävdats att tolkningen av vad grundlagarna skall innebära, vad som har varit avsikten med dem och hur de bör påverka lagstiftning och andra beslut skall, så långt det över huvud taget är möjligt, ankomma på grundlagstiftaren själv, dvs. riksdagen och dess konstitutionsutskott. Där finns tillräcklig expertis och dessutom det demokratiska och medborgerliga ansvar representerat som bör vara den överordnade auktoriteten i sista hand när det gäller att tolka vad en viss grundlagsbestämmelse skall innebära eller har för bakgrund och syfte.

Vi anser att det är en illusion, om man tror att en sådan kontroversiell och känslig uppgift skall kunna skötas bättre om man överlämnar den till en instans bestående av några få jurister. Vi menar att det är en överdriven förgudning av vad höga jurister kan åstadkomma, för de är egentligen inte mera opartiska än någon av oss, när det kommer till kritan i kontroversiella tolkningsfrågor.

Dessutom rör det sig om en liten krets av personer i de här instanserna, till vilken krets man då överlämnar en auktoritet som är högre än riksdagen, högre än folkrepresentationen: som enligt grundlagens själva idé skall vara den högsta instansen.

Jag medger att det här är något av ett teodicéproblem, men det är en illusion att tro att den hundra procentiga opartiskheten över huvud taget finns

och att en rimlig grad av opartiskhet skulle kunna garanteras bättre, om man överlämnar till en liten krets jurister den uppgift som egentligen är grundlagsstiftarens egen. Här har man också möjlighet att granska vad grundlagsstiftaren säger och tycker genom en offentlig debatt med offentlig redovisning.

Dessutom visar utländska erfarenheter att överordnade instanser av typen författningsdomstolar kan manipuleras och påverkas genom den krets av personer man utnämner till ledamöter – vilket i regel är regeringens eller presidentens uppgift. Också detta kan missbrukas för att främja en viss tolkning eller en viss tendens när det gäller hur man hanterar grundlagen i praktiken.

Till frågan om egendomsrättigheter. Vi från vårt partis sida är inte ointresserade av skydd för privat egendom. Det är bara det att vi tycker att det finns en sådan väldig slagsida i de borgerliga partiernas argumentation och synsätt när de tar upp de här frågorna. Det är då i huvudsak affärsidkares och stora egendomsägares intressen som utgör utgångspunkten för diskussionen. Vi vill inte vara med om en ordning, som skulle inskränka de demokratiska instansernas och riksdagens rätt att göra överföringar av ekonomiska resurser och egendom i t. ex ett läge där en spekulationskonjunktur har lett till ökade klassklyftor, social orättvisa och en ojämn egendomsfördelning. Där måste ändå den demokratiskt valda folkförsamlingen ha rättighet att åstadkomma den önskvärda form av social utjämning som kan vinna majoritet i riksdagen, när denna har framgått i ett fritt val.

Däremot vill jag gärna säga att vi ingalunda är ovilliga att diskutera ett skydd för egendomsrättigheter som sådana. Tvärtom finns det faktiskt ett behov härav när det gäller den typ av egendomsrättigheter som direkt berör den enskildes omedelbara möjligheter att utöva ett visst yrke, att garantera sin elementära försörjning eller att vara okränkbar i sitt hem, vare sig det gäller ett egendom med en liten tomt eller en lägenhet.

Det finns många exempel på detaljärenden där myndigheter, kommuner och andra, t. ex. vägverket, har handlagt ärenden på ett sätt som man kunnat diskutera och ifrågasätta. Det kan mycket väl finnas utrymme för att från den utgångspunkten förstärka skyddet för den enskildes materiella egendom och materiella rättigheter.

Allra sist vill jag göra en liten kommentar till diskussionen om korporativism. Den har inget polemiskt syfte. Jag vill i stället säga att det är en intressant konstitutionell och statsvetenskaplig debatt som från folkpartiets sida här tas upp. Jag vill bara erinra om att begreppet korporativism i folkpartiets diskussion används på ett annat sätt än man vanligen brukar använda det på i den konstitutionella och politiska debatten. Med korporativism menar folkpartiets företrädare över huvud taget organisationers eller, som de säger, korporationers ökade inflytande, dvs. organiserade kollektivt inflytande över saker och ting och medverkan i den politiska processen.

Den klassiska definitionen av korporativism är något annorlunda. Den motsvarar ungefär följande beskrivning:

I ett samhälle där det råder skilda, mot varandra stridande klass- eller gruppintressen upphöjer sig ett intresse till att vara allmän samhällelig auktoritet och söker binda upp de andra intressena. Med mer eller mindre

auktoritära metoder försöker man hindra de andra intressena att komma till uttryck. I den fascistiska statsformen tillämpar man den typen av filosofi att man utser staten att vara företrädare för någon sorts opartiskt allmänintresse som i verkligheten representerar ett grupp- eller klassintresse eller ett härskande etablissemangs intresse.

Detta är en något annorlunda tolkning av begreppet korporativism. Det är paradoxalt att folkpartiet hävdar att det skulle finnas ett överordnat allmänintresse. Det är ju den ursprungliga korporativistiska tanken att det skulle finnas ett sådant. Folkpartiet brukar annars från liberala utgångspunkter vara anhängare av krafternas fria spel också på det politiska planet och av majoritetsbeslut.

Vi har däremot all sympati för en annan princip – som vi får pröva under det kommande året t. ex. när vi skall ta ställning till den nya länsförvaltningen. I stället för en korporativ representationsprincip vid val av styrelse för olika myndigheter, dvs. att man skulle utse dem genom organisationsrepresentation, menar vi att de skall utses genom representation direkt från de valda instanserna, t. ex. från riksdagen eller landstinget. Det är vårt partis principiella inställning att det är genom den representativa demokratin, från de demokratiskt valda instanserna, som man skall rekrytera människor till sådana offentliga styrelser, inte på grund av den korporativa organisationsprincipen.

Anf. 5 BIRGIT FRIGGEBÖ (fp) replik:

Herr talman! Jörn Svensson har tolkat utskottets skrivning beträffande religionsfriheten så, att det skulle vara alldeles självklart att det som nu har hänt i Göteborg strider mot grundlagen. Jag har faktiskt tolkat det annorlunda. Här säger man att grundlagens skydd för religionsfriheten i allmänhet torde uppfattas som ett förbud mot bestämmelser som uttryckligen riktar sig mot någon viss religionsutövning eller som uppenbart syftar till att motverka en viss religiös riktning, detta fastän bestämmelserna har fått en mera generell avfattning. Jag tror inte att någon kan hävda att uniformsbestämmelserna inom Göteborgs spårvägar eller inom SL i Stockholm har tillkommit för att säkerställa inte skall få bära turbaner.

Dessutom understryker man här ytterligare att de allmänna begränsningar som gäller för människors handlande i samhället – och därmed avses förordningar, bestämmelser, lagar och regler för allmän ordning – ibland kan komma att uppfattas som ett hinder för religionsfriheten. De kommer alltså att uppfattas så, men de avser ju inte att begränsa religionsfriheten. Detta har vpk skrivit under på i konstitutionsutskottet. Man har alltså tillsammans med de andra partierna inte velat vara med om att pröva denna som jag tycker mycket viktiga fråga, viktig framför allt mot bakgrund av den ökade invandringen i Sverige, genom vilken vi får in alltmer av för oss främmande religioner och kulturer.

Det vore bra om Olle Svensson i sitt kommande anförande ville göra klart vad som nu gäller. Om jag har rätt är det viktigt att vpk röstar för vår reservation. Jag skulle också så småningom vilja veta om det som har hänt vid våra kollektiva trafikföretag kan anses rent allmänt vara typiskt för behandlingen av religionsfrihetsfrågor i vårt samhälle.

Jörn Svensson för vidare ett resonemang om korporativism. Jag sade i mitt anförande och vill också hävda att ingen i Sverige förordar ett korporativt system, men att det finns korporativa tendenser. Detta innebär att vissa organisationer sammanvävs med statsapparaten och tillåts överta uppgifter som den representativa demokratin skall utöva. Det är precis den utveckling som vi ser i Sverige i dag.

Anf. 6 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! På det område som jag tog upp i mitt huvudanförande anser jag att Jörn Svensson diskuterar runt sig själv. Först hade Jörn Svensson en i och för sig vällovlig plädering för hur grundlagen skall tillämpas, och han riktade anmärkningar mot brister härvidlag. Men i slutändan kom Jörn Svensson fram till att det egentligen är den politiska majoriteten som skall avgöra vad som är grundlagens innehåll. Det är en märklig uppfattning.

I den gamla grundlagen hade vi en bestämmelse om grundlagstolkning, men denna skulle tillgå på samma sätt som grundlagsstiftning, dvs. man betraktade uttolkning av grundlagarna som lika viktig som grundlagsstiftning. Denna bestämmelse kom av lättförståeliga skäl inte att tillämpas – man kunde lika gärna ändra grundlagarna om man måste ha denna mödosamma grundlagstolkning.

I vår nya grundlag har vi ingen bestämmelse om grundlagstolkning. Den underliggande utgångspunkten är helt enkelt att grundlagens bestämmelser skall tillämpas. Jag har flera gånger pläderat för att vi vid tvister om grundlagsparagrafer skall sätta oss ned och studera dem och se till att vi kommer fram till en lydelse av de omtvistade paragraferna vilken gör att vi inte längre behöver tvista om dessa. Men när ett organ som vi har tillsatt för att se om lagförslag är förenliga med grundlagen eller ej enhälligt säger nej till ett lagförslag på denna grund, tycker jag verkligen att riksdagen borde beakta detta. Det kan inte vara något fel att den föreslagna lagen omarbetas så att den även av den juridiska expertis som skall betjäna oss godkänns som ett ur grundlagssynpunkt fullödigt lagförslag.

Egentligen skulle det resonemang som Jörn Svensson för här, i slutskedet innebära att vi inte behöver någon grundlag. Vad skulle vi nämligen i så fall ha den till? Majoriteten kan ju ändå bestämma. Det innebär framför allt att vi inte behöver något lagråd. Vad skall vi ha lagrådet till, om vi inte i någon mån beaktar vad lagrådet säger?

Jag tycker således att det viktiga är att vi tar oss tid när det gäller lagstiftning i riksdagen och att vi använder oss av de instrument vi har för att få en så fullödlig lagstiftning som möjligt. Det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt.

Anf. 7 JÖRN SVENSSON (vpk) replik:

Herr talman! Jag vill först svara Birgit Friggebo, att om jag satt i någon formell instans där jag skulle bedöma huruvida det aktuella förfarandet i Göteborg stred mot grundlagen eller ej, skulle jag säga att det gör det. Jag tycker att det är ganska tydligt, för det leder till orimliga konsekvenser om man säger att en bestämmelse som kränker en berättigad och rimlig religiös sedvänja, en religiös princip, skall få bibehållas bara därför att det

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

*Vissa grundlagsfrågor
m. m.*

ursprungligen inte var avsikten att bestämmelsen skulle leda till någon kränkning. Om bestämmelsen uppfattas som en kränkning och det uppenbarligen och objektivt kan visas att det är fråga om en sådan, därför att bestämmelsen medför vissa faktiska verkningar för den drabbade, så skall det ursprungliga syftet inte vara avgörande, utan den faktiska verkan skall vara avgörande för om bestämmelsen skall betraktas som grundlagsstridig eller ej. Detta tycker jag skulle vara klart.

Om man i mer auktoritativa kretsar resonerar på ett annat sätt, så är jag motståndare till det resonemanget. Vi sympatiserar i sak med den som drabbades i Göteborgsfallet, vilket också vår partiavdelning i Göteborg offentligen har givit uttryck för. Jag vill hävda att folkpartiet så att säga kunde ha returnerat artigheten i detta fall genom att visa litet sympati för reservationen 9, där vi tar upp just denna typ av fall och där ni alltså inte har velat vara med.

Till Bertil Fiskesjö: Jag resonerar inte alls runt mig själv, för det handlar om två fullständigt skilda ting. Det ena gäller vem som skall vara den överordnade instansen när grundlagen skall tolkas – om det skall vara en speciell instans av jurister som skall ha en större auktoritet än folkrepresentationen eller om det skall vara folkrepresentationen, grundlagsstiftaren själv. I och för sig är det så att vi naturligtvis kan fatta vilka politiska beslut som helst som inte är grundlagsstridiga, och vi kan även fatta beslut om att ändra i grundlagen. Det är bara det att grundlagens särställning består inte i att den är oföränderlig utan i att den inte kan ändras enligt samma enkla procedur som andra lagar. Vår reservation 9, som berör tillämpningen av grundlagen, gäller ju en helt annan sak. Det är fråga om huruvida förvaltningen känner sin uppgift rätt – om förvaltningen har den rätta kompetensen och om förvaltningen är medveten om vad den gör när den tillämpar grundlagen. Detta har i och för sig ingenting att göra med vem som skall överpröva grundlagen. Det är en helt annan diskussion.

Anf. 8 BIRGIT FRIGGEBO (fp) replik:

Herr talman! Jag skulle också, om jag hade varit ledamot av spårvägsstyrelsen i Göteborg, ha medverkat till att det fattats ett annat beslut – av allmänna skäl med hänsyn till respekten för den enskilde individen. Men det har nu inte blivit så. De personer som det gäller är avskedade, och det är uppenbart ett problem, bortsett från hur vi tolkar grundlagen e. d. Då tycker jag att det är vår skyldighet att se till att vi får en genomlysning av problemet.

Det är ganska symptomatiskt att just denna fråga – som Jörn Svensson också påpekade – har inte vare sig domstolarna, arbetsgivarna eller facket ägnat någon tanke, utan vad man har sysslat med är att på vanligt svenskt vis undersöka huruvida man kan omflytta en person från ett kollektivavtalsområde till ett annat. Det är vad arbetsdomstolen har suttit och skrivit luntor med domslut om. Man berör över huvud taget inte grundorsaken – att en människa vill utöva sin religion.

Vi borde syssla med detta problem via en utredning.

Anf. 9 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! Just den omständigheten att vi har en grundlag innebär ju restriktioner för den politiska majoriteten och även för en enhällig riksdag. Detta är själva syftet med en grundlag.

Då är det alldeles givet att vi måste söka hitta former som gör att denna grundlag också tillämpas. Vi har i vårt land sökt oss fram på olika vägar, och vi har funnit att den granskning som lagrådet gör innan ett lagförslag kommer till riksdagen är värdefull just ur denna aspekt. Men vad hjälper det om riksdagsmajoriteten sedan säger att de invändningar som lagrådet har gjort struntar vi blankt i? Det är detta som har skett gång på gång – man har inte brytt sig om lagrådets invändningar. Plan- och bygglagen är ett undantag.

Med anledning av Jörn Svenssons resonemang om den politiska rätten att tolka grundlagen skulle jag vilja fråga: Anser Jörn Svensson att den lagprövningsrätt som vi har inskriven i vår regeringsform skall avskaffas? Det måste ju bli konsekvensen av Jörn Svenssons resonemang.

Anf. 10 JÖRN SVENSSON (vpk) replik:

Herr talman! Jag tycker också, Birgit Friggebo, att vi skall syssla med den här typen av problem. Ur den synpunkten är folkpartiets reservation ett hälsosamt inslag i diskussionen. Vi sysslar med samma problem, kanske från en mera vidsträckt utgångspunkt, i reservationen 9. Jag tror att det är nyttigt att det har avgivits även en sådan reservation.

Till Bertil Fiskesjö: Vi kommer kanske inte så mycket längre i den här diskussionen. Men låt mig säga att när det gäller prövningen av vad en grundlagsbestämmelse egentligen har syftat till, var gränserna för dess tillämpning skall gå, vad ursprunget till den är, så är det en illusion att tro att några få jurister skulle garantera opartiskheten och kunna tolka grundlagsstiftarens avsikt bättre än grundlagsstiftaren själv. Det kommer ju hur som helst att röra sig om personer som måste handplockas och utnämnas av en regering och som i sin mån representerar en sorts särintressen, har sin personliga inställning och sin personliga infallsvinkel då det gäller sådana här problem.

Man kan diskutera det principiellt riktiga i att domstolarna skall ha en sådan lagprövningsrätt. Det är en rent praktisk fråga – man måste i praktiken överlämna granskningen av enskilda rättsfalls överensstämmelse med grundlagen till lägre instanser. Den typen av fall kan naturligtvis inte den centrala folkrepresentationen syssla med. Därför måste man ha det på detta sätt. Men när det gäller tolkningen av större, mera principiella aspekter på grundlagen, så bör detta ankomma på folkrepresentationen, grundlagsstiftaren själv.

Däremot kan det vara bra att ha den här lagprövningsrätten just därför att den kan innebära ett tvång för domstolarna att i olika fall också ta in grundlagsaspekterna i bilden. Man kan t. o. m. diskutera att man inom den administrativa rättsskipningen skulle ha någon sådan form av påminnelse till handläggare och beslutsfattare – att de skall komma ihåg grundlagsaspekten när de handlägger vanliga ärenden och inte glömma bort den.

Anf. 11 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag skall nu försöka ge mig ut på en liten exkursion genom grundlagen så långt som bestämmelserna i den har berörts i de tio reservationerna.

Jag börjar med Jörn Svenssons anförande, där han talade för en övergång till republik. Detta är en gammal bekant diskussion. Ett uttryck, som jag ansåg vara nytt, har jag noterat i reservationen i år: "Statschefen är en av landets främsta företrädare." Jag vill med tanke på den diskussion Jörn Svensson förde om en irrationell auktoritet hos Kungen betona att det i 1 § – portalparagrafen – i regeringsformen ändå står: "All offentlig makt i Sverige utgår från folket." I 4 § står det: "Riksdagen är folkets främsta företrädare." Först i 5 § talas det om Konungen och regerande drottning. Jag ser detta som en klar markering av rangordningen. Jag vill därmed yrka avslag på reservation 1.

Vidare har här förts en diskussion, bl. a. av Birgit Friggebo, om religionsfriheten. Jag har uppfattat det så att den diskussionen måste utgå från det förslag som utskottet haft att behandla. Det är riktigt som Birgit Friggebo säger att det i 2 kap. regeringsformen finns en paragraf som behandlar religionsfriheten som en positiv fri- och rättighet, som inte kan begränsas. Den paragrafen är klart utformad, och jag förstår inte att något fall som inträffat behöver föranleda ändringar av formuleringarna på den punkten. Dessutom finns i den aktuella motionen ett stycke som handlar om en s. k. målsättningsparagraf. En sådan finns i 1 kap. 2 §. Jag tror inte att vi på denna punkt kan nå längre genom ändrade formuleringar i grundlagen. Frågan om sikhernas rätt att bära turbaner är viktig, men jag tror alltså inte att dessa uniformsregler kan styras genom att vi företar ändringar i grundlagen. Vi bör i stället i debatten driva dessa frågor. Utskottet har inte heller funnit att det inträffade skapat behov av grundlagsändringar.

Sedan vill jag något mer allmänt ta upp Anders Björcks inledning. Han gjorde några allmänna reflexioner om olika partiers inställning till fri- och rättigheter. Jag skall gärna anta den utmaningen och här försöka föra ett konstruktivt samtal om regeringsformens fri- och rättighetskapitel.

Först några inledande synpunkter på den debatt som fördes när man arbetade med dessa frågor. Nu säger Anders Björck att vi från socialdemokratisk sida inte visat något som helst intresse för dessa frågor och inte kommit med några som helst konstruktiva bidrag. Jag tillhörde själv den första fri- och rättighetsutredningen, i vilken Hjalmar Mehr var ordförande. Det är verkligen felaktigt att påstå att han inte visade ett brinnande engagemang. Vi befann oss då på jungfrulig mark och hade inte någonting alls att bygga på. Han kommenderade fram promemoria efter promemoria, vilket ledde fram till de förslag som sedan framställdes. Men tidigare fanns naturligtvis en viss motsättning, och jag skall redogöra för de två uppfattningar som fanns i utgångsläget.

Enligt den ena uppfattningen skulle politikens innehåll utformas av företrädare för de politiska partier som fått väljarnas förtroende. I och med att dessa partier handlar under ansvar inför allmänheten utgår man från att deras beslut så långt det är möjligt svarar mot medborgarnas önskemål. Man menade att en reglering i grundlagen av medborgarnas fri- och rättigheter

med detta synsätt kan beskrivas som en inskränkning av medborgarnas självbestämmanderätt, en inskränkning i demokratin.

Det var den ena uppfattningen. Den andra uppfattningen var att grundlagen har till uppgift även att garantera medborgarnas rättsställning i personligt och ekonomiskt hänseende. Företrädare för den uppfattningen hävdade att en grundlag som inskränkte sig till att ge spelregler medför fara för att otillräckligt grundade opinioner präglar de politiska besluten och att detta kan leda till att hänsyn inte tas till betydande minoriteter.

Debatten påverkade naturligtvis utformningen av 1974 års författning. Denna grundar sig på folksuveränitetsprincipen och den ger självfallet betydande utrymme för majoritetsbeslut. Men särskilda garantier har också inskrivits i reglerna om fri- och rättigheter, som tillkommit under socialdemokratisk medverkan i tre omgångar. Det gäller dels regeringsformens ursprungliga lydelse 1974, dels ändringarna 1976 på grund av fri- och rättighetsutredningens förslag, dels 1979 års förändringar, vilka grundades på rättsskyddsutredningens förslag.

Med stor förenkling kan man säga att beskrivningarna av de rättigheter som skyddas och bestämmelserna att ändringar i reglerna inte får beslutas annat än genom lag tillkom 1974, att inskränkingsmöjligheterna med avseende på ändamål tillkom 1976 samt att de speciella procedurreglerna tillkom 1979. Här har alltså förekommit ett betydande reformarbete.

För att sedan beröra de aktuella frågorna vill jag ta upp den diskussion som förts kring den enskilde och organisationerna. Den folkpartimotion som föranlett denna diskussion är i och för sig intressant. Men man måste också uppmärksamma hur det var från början med dessa organisationer. För mig känns det konstigt att man via lag eller grundlag skall kunna införa sanktioner mot organisationerna med motiveringen att man vill skydda de svagaste och mest utsatta grupperna mot dessa organisationers regemente. För mig känns det främmande med de erfarenheter jag har från den politiska och fackliga arbetarrörelsen och dess organisationer som har till uppgift just att skydda de svagaste grupperna. Gäller inte detsamma centerpartiet, som står bonderörelsen nära? Och, Birgit Friggebo, gäller inte detsamma folkpartiets frisinnade del? I vårt utskott sitter Börje Stensson, som har erfarenheter från väckelserörelsen och från frikyrkorna.

Jag tycker alltså att våra grundlagars fri- och rättighetsinslag även i framtiden bör vara så systematiskt uppbyggda att de inte annat än i vissa fall riktar sig mot enskilda utan mot det allmänna. Så är de uppbyggda nu, och så bör det förbli.

Sedan är det riktigt att vi har en offentlighetsprincip som gör att vi får en debatt. Jag tror mer på den debatten som ett korrektiv mot missbruk. Den linjen har jag stött, bl. a. i yttrandefrihetsutredningen. På en punkt har jag t. o. m. velat vidga möjligheterna att skydda sig också mot enskilda. Det gäller meddelarfriheten. Det är viktigt att öppna dörrarna och sätta offentlighetens ljus på stora, även privata, maktkoncentrationer och stora enskilda maktkoncentrationer. Det tänker jag verka för även i fortsättningen.

Som Birgit Friggebo sade finns det inga korporativa inslag i den gällande författningen. Det innebär inte att den debatt om förhållandet mellan

särintressen och allmänintresset, som Birgit Friggebo har initierat, är ointressant. Den frågan har mycket noggrant tagits upp i verksledningskommitténs betänkande, och av propositionsförteckningen framgår att det kommer en proposition senare i vår med anledning av detta betänkande. Den kommer att remitteras till konstitutionsutskottet, och då får vi möjlighet att diskutera dessa frågor vidare.

I betänkandet behandlas också en rad motioner i olika frågor som gäller förstärkande av de grundlagsbestämmelser som redan finns, bl. a. egendomsrätten, och det diskuteras om man i grundlagen kan införa bestämmelser om näringsfrihet och yrkesfrihet. Jag vill hävda – om jag tar det sista först – att vi har närings- och yrkesfrihet i vårt land, men alla är överens om behovet av vissa begränsningar. Det är det som är motivet till avslagsyrkandet. En grundlagsregel anses föga meningsfull därför att den skulle bli så intetsägende på grund av undantagen. En av motionärerna, Kenth Skårvik, har faktiskt försökt att precisera en bestämmelse som skulle införas i 2 kap. Den lyder: "Svensk medborgare äger i riket driva näring och utöva yrke såvida annat inte är föreskrivet i lag eller förordning." – Vad vinnas därmed? Min slutsats blir att grundlagsbestämmelserna bör innefatta den gemensamma nämnare som olika meningsriktningar kan enas om. Skilda meningar i fråga om sådant som egendomsrätt – som jag tidigare nämnt – är naturliga i en politisk demokrati. Meningsskiljaktigheter i sak utanför denna gemensamma värderingsram får klaras ut genom det politiska samtalet och genom avgörande i folkstyrets beslutsformer.

Här vill jag gärna fråga Birgit Friggebo om hennes inställning. I denna fråga finns en gemensam borgerlig reservation, där man säger att man vill förstärka egendomsrättens ställning i grundlag och tillsätta en utredning för att klarlägga i vilka avseenden en förstärkning av denna frihet kan ske i grundlag och annan lag. Har Birgit Friggebo läst en artikel i Dagens Nyheter, skriven av Svante Nycander? Jag tycker den är mycket intressant. Hans rubrik lyder: Grundlagsskydd till övermått. Han företräder i artikeln uppfattningen att vissa värden i ett rättssamhälle svårligen låter sig skyddas med bindande föreskrifter och att man därför når bättre resultat genom att försöka övertyga och argumentera. De i motionerna upptagna frågorna hör till dessa svårskyddade värden. Jag kan hålla med Nycander när han säger: "De utgör tillsammans ett nödvändigt fundament för ett demokratiskt samhälle, men så fort man försöker konkretisera deras innebörd upptäcker man hur tånjbara de är."

Han fortsätter: "Eftersom just sådana frågor ständigt blir föremål för politisk strid är det föga demokratiskt att reglera dem i grundlagen. Spelreglerna bör gälla sådant som det finns bred enighet om. Politiska tvistefrågor hör hemma i riksdagen och på valfältet, inte i domstolarna.

Omsorgen om de medborgerliga fri- och rättigheterna är en del av den liberala traditionen."

Jag vill nu fråga Birgit Friggebo: Kan det, som Nycander skriver, vara god liberalism "att med grundlagens hjälp lyfta bort brännbara frågor från demokratins verkningsskrets"? Varför fridlysa så kontroversiella frågor som egendomsrätten från den politiska debatten?

Här förs också in frågan om införande av författningsdomstol. Anders

Björck och hans moderata kamrater är ensamma om att förorda detta i konstitutionsutskottet. I kammaren har Björck dessutom stöd av ledamoten av centerns riksdagsgrupp, kds-ledaren Alf Svensson.

Det är inte länge sedan vi diskuterade frågan i kammaren. Jag tycker det är tillfredsställande att en så stor majoritet i Sveriges riksdag förstår nackdelen med att införa en ordning, som är ägnad att skapa konflikter mellan politiska och juridiska organ. Detta kan i sin tur leda till att utnämningen av domare med funktioner inom rättsvärden politiseras.

Så några synpunkter på Bertil Fiskesjös resonemang om lagrådet och dess yttranden. I vissa stycken ingår de i en polemik mot införande av en författningsdomstol. Jag delar Bertil Fiskesjös uppfattning att vi gärna skall ha ett lagråd, till vilket regeringen skall ha skyldighet att skicka propositioner. Lagrådet kan förbättra lagstiftningsprodukterna, men då skall det ha kvar sin ställning som rådgivande organ. Vad som är oerhört betänkligt är att man i centerns motion upphöjer lagrådets ställning till något mycket mer än att vara rådgivande organ som kan medverka till att kvalitativt förbättra vår lagstiftning. Centerns motion – och jag förstår att Bertil Fiskesjö nu höjer rösten för att dölja detta faktum – från förra årets allmänna motionstid är principiellt ett synnerligen märkligt dokument. Det sägs i motionen, som har Karin Söder som första namn, att ett sätt att minska risken för riksdagsbeslut som kan i frågasättas från grundlagssynpunkt skulle vara att ge lagrådet ett veto i frågor av detta slag. Ett veto mot riksdagen – det är ju fantastiskt! Motionärerna begärde att folkstyrelsekommittén skulle utreda en regel med den innebörden att ett lagförslag som underkänts av ett enhälligt lagråd inte får antas av riksdagen. Jag trodde inte mina ögon då jag läste motionen. I centerns reservation har man visserligen något jämkat det ursprungliga förslaget, men Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom anser dock: "Ett sätt att minska risken för riksdagsbeslut som kan i frågasättas från grundlagssynpunkt skulle kunna vara att stadga att ett lagförslag som underkänts av ett enhälligt lagråd inte får antas utan en sådan omarbetning att det kan godkännas vid en förnyad lägrådsgranskning."

Hur kan en ledamot av konstitutionsutskottet, tillika tredje vice talman, så reducera sin egen roll att pröva argumentationen från en juridisk instans i sak? Även ett enhälligt lagråd bestående av en handfull jurister kan ju ha fel i grundlagsfrågan. Att dess förslag skulle accepteras av konstitutionsutskottet utan appell och alltså skickas vidare för omarbetning till en ny lag är alldeles uppåt väggarna. Jag är glad över att centern är ensam om denna reservation. Jag yrkar avslag på den reservationen.

Bertil Fiskesjös argumentering förbättras inte av att han kastar ut våldsamma anklagelser mot riksdagsmajoriteten om att den skulle nonchallera lagrådets synpunkter. Vi hade en utfrågning i konstitutionsutskottet av Bengt Hult och Olof Höglund, höga jurister. De sade att lagstiftningsprodukterna i dag är kvalitativt bättre än tidigare och att de tycker att systemet fungerar väl. Så har också varit fallet.

Vad gäller behandlingen av plan- och bygglagen förbjuder mig min blygsamhet att närmare tala om min roll i detta sammanhang. Men jag vågar nog säga att jag minst lika mycket som Bertil Fiskesjö bidrog till att vi kom med ett yttrande från konstitutionsutskottet, som innebar att vi inte

accepterade och svalde allt vad lagrådet sade. Vi analyserade vad lagrådet och regeringen sagt i denna konstitutionella fråga, och vi begärde preciseringar på bestämda punkter. Det beredde väg för en lagstiftningsprodukt, som senare kunde godtas från grundlagssynpunkt av riksdagen. Det tycker jag var positivt.

Om övriga reservationer kan jag fatta mig kort. Jag tycker inte att vi bör ha lagstiftning i grundlag om föräldrarätt. Det går inte att få den precisering av bestämmelserna som är önskvärd. Jag yrkar därför avslag på det förslaget.

Jag vill också något kommentera Jörn Svenssons resonemang kring motionen från vpk om försvaret av fri- och rättigheter. Jag vill gärna göra ett tillägg till utskottets – det medger jag – något spartanska skrivning. De åtgärder för att följa rättstillämpningen som Jörn Svensson talade om är väl motiverade. Det är oerhört viktigt att det demokratiska rollspelet fungerar och att, som det står i grundlagens portalparagraf, all offentlig makt verkligen utgår från folket. Riksdagen, som är folkets främsta företrädare, har en skyldighet att se till att styrsignalerna hittar fram till myndigheterna så att intentionerna i riksdagsbesluten verkligen når medborgarna och inte förfuskas på vägen under myndighetsbehandlingen.

Senare i vår kommer en proposition byggd på verksledningskommitténs betänkande. Då får vi tillfälle att diskutera frågan med ett brett underlag. Det är mot den bakgrunden jag yrkar bifall till utskottets hemställan och avslag på vpk-reservationen i denna del.

Slutligen finns i reservation 10 ett konkret förslag till ändring av regeringsformen 3 kap. 2 § som handlar om rösträtt vid val till riksdagen. Nuvarande bestämmelser om utlandssvenskarnas rösträtt som återfinns i vanlig lag skall enligt förslaget bli grundlagstext. Ändringen berör svenskar som inte längre bor i Sverige. Däremot sägs ingenting om ansträngningarna att finna regler som gör det möjligt för invandrare utan svenskt medborgarskap att rösta i riksdagsval. Det är alltså människor som bor och arbetar i Sverige.

Frågan om dubbla medborgarskap har nyligen kartlagts i ett betänkande som överlämnats till invandrarministern. Om dubbla medborgarskap accepteras i större utsträckning kan detta få betydelse för grundlagsregelns utformning med hänsyn till önskemålet om att vidga rösträtten för invandrare i Sverige till att omfatta riksdagsval. Mot den bakgrunden yrkar jag avslag på den reservationen och bifall till konstitutionsutskottets hemställan.

Anf. 12 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Herr talman! På s. 11 i konstitutionsutskottets betänkande, där utskottets majoritet ger sin syn på frågan om skydd av egendomsrätt, näringsfrihet och yrkesfrihet, står att man bör avvakta med att ta ställning till en översyn av fri- och rättigheterna till dess ytterligare erfarenheter av reformerna på området har erhållits. Jag skulle med anledning av detta och av vad Olle Svensson sade i sitt huvudanförande vilja ställa några frågor.

Vi har nu ganska lång erfarenhet av fri- och rättigheterna i grundlagen. Hur länge skall utskottsmajoriteten kunna skylla på att man vill ha ytterligare erfarenheter, innan man gör den översyn på området som framstår som alltmer behövlig? Min direkta fråga är om Olle Svensson här och nu är beredd att ge kammaren ett besked om när en sådan översyn kan göras. Är

Olle Svensson beredd att gå med på att vi får en samlad översyn av grundlagens fri- och rättighetskapitel och att vi i samband därmed kan ta ställning till de motionskrav som under en följd av år framförts om ett förstärkt skydd? En fråga som följer av detta är om Olle Svensson anser att rättighetsskyddet i grundlagen i dag är tillfredsställande. Finns det enligt Olle Svensson några punkter där åtgärder är av nöden?

Ytterligare en fråga blir då om Olle Svensson anser att det behövs en reglering av maktens gränser. Är författningen i dag tillfredsställande? Författningen ger på en rad punkter en majoritet rätt till vad som helst utan att den behöver ta hänsyn till minoriteten.

Herr talman! När det gäller resonemanget om en författningsdomstol vill jag allra sist säga att en sådan i och för sig inte behöver innebära en politisering av domarmakten. Det behöver inte vara regeringen som utnämner domare. Däremot tycker jag att det med anledning av timade händelser finns anledning att återkomma till problematiken med en politisering av utnämningen av högre jurister.

Anf. 13 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! Olle Svensson skruvade upp tonläget betydligt när han kom in på centerns reservation och mina resonemang. Det visar att detta är en mycket känslig sak. Slutsatsen av det som Olle Svensson har sagt måste enligt min mening bli att han och socialdemokraterna och även vpk tycker att det är helt riktigt att riksdagen utan att darra på manschetten driver igenom lagar som ett enhälligt lagråd sagt vara oförenliga med grundlagen. Det måste bli den logiska slutsatsen av den inställning som Olle Svensson intar. Man kan då fråga sig vad vi skall ha grundlagen till, om det gång på gång fattas beslut i riksdagen som enligt den främsta juridiska expertis vi har inte är förenliga med grundlagen. Vad är det då för mening med bestämmelserna i grundlagen?

Den mera principiella diskussion som har förts – jag går inte så mycket in på sakfrågorna – sönderfaller egentligen i tre olika delar. Dels är det fråga om kvaliteten på de lagprodukter som passerar detta hus. Jag illustrerade med lagen om pensionsskatten hur det kan gå när man har för bråttom. Dels är det fråga om vad som skall stå i grundlagen, dels hur man skall göra när grundlagsenligheten av lagförslag är ifrågasatt. Dessa tre frågor är alla viktiga, och det är synd att vi inte här kan föra en mer samlad och övergripande debatt om dem. Det är klart att det finns problem över hela linjen.

Vårt förslag om att förstärka skyddet för rättssäkerheten innebär ju inte att några höga jurister, som Olle Svensson påstår, kan sätta stopp för lagstiftning här i riksdagen. Det innebär bara att man får se till att de lagar som produceras av regeringen och sedan antas av riksdagen är sådana att de överensstämmer med grundlagen. Det borde vara en självklarhet.

Jag skulle också kunna säga detsamma till Olle Svensson som till Jörn Svensson, nämligen att Olle Svenssons resonemang i förlängningen innebär att han inte anser att lagprövningsrätten skall vara kvar.

En av de tidigare berörda reservationerna rör den enskilde och organisationerna. Det är givet att vi i vart samhälle har fått helt andra maktkonstella-

tioner och andra maktcentra än vi hade när grundlagar började skrivas och när vi började få mera moderna grundlagar. Det är viktigt att i alla lägen hävda den enskilde individens fri- och rättigheter, oavsett om dessa kringskärs av statsmakten eller av mäktiga organisationer.

Anf. 14 BIRGIT FRIGGEBÖ (fp) replik:

Herr talman! I fråga om rätten att bära turban menade Olle Svensson att det inte skulle gå att förtydliga den inledande paragrafen om religionsfrihet, utan frågan fick drivas på annat sätt. Det uppseendeväckande i utskottsbehandlingen av frågan är att man inte visat något som helst intresse för att undersöka någon annan möjlighet. Det har uppenbarligen inte upprört ledamöterna särskilt mycket att folk förlorar sina jobb. Att försöka lösa den här frågan enbart genom opinionsbildning är uppenbarligen helt otillräckligt. Det måste finnas ett grundläggande skydd för rätten att utöva sin religion. Tycker Olle Svensson att det är helt okej att en person som bär turban av religiösa skäl skall kunna förlora sitt jobb? Ligger det i linje med vår lagstiftning?

Jag vill sedan tacka Olle Svensson för de positiva orden om vår motion om maktbalansen och den debatt som frågan har orsakat under ett par års tid. Den inleddes ju med olika rapporter från folkpartiet. Vårt förslag är att gå vidare och verkligen få en genomlysning av hur maktbalansen har ändrat sig under gångna år. Vart är vi på väg, och vilka har mest inflytande i vårt samhälle i vad gäller fördelningen mellan allmänintresset, den representativa demokratin och organisationerna? Jag vill få en genomlysning av detta lika väl som man har en genomlysning av makt i övrigt. Det har tillsatts en maktutredning, men den sysslar inte med denna mycket tunga fråga. Om den gjorde det, skulle det ge ytterligare bränsle till den här debatten och kanske skapa utgångspunkter för hur vi skall hantera dessa frågor i framtiden.

Olle Svensson säger att det är uppseendeväckande att vi har talat om att organisationerna, som ju företräder de svaga, kan förtrycka sina medlemmar. Till alldeles övervägande del har samhällsutvecklingen präglats av att människor, som har organiserat sig, velat hävda sina intressen. Men det finns då och då tendenser till att organisationerna för sina medlemmar fattar beslut som strider mot allmänintresset. Fråga syndikalister och fråga människor som är kollektivt anslutna till det socialdemokratiska partiet! Det är därför som vi tycker att man skall ta upp dessa frågor via grundlagen.

Jag har inte läst herr Nycanders artikel om egendomsrätten. Vi vill att dessa tvistefrågor skall lösas genom debatt, så att vi blir överens om att det är viktigt att hävda näringsfrihet och yrkesfrihet och så att vi kan föra in bestämmelser därom i grundlagen. Vi kommer att fortsätta den politiska debatten tills det blir ett brett samförstånd i Sverige kring dessa frågor. Ett sådant finns inte i dag.

Anf. 15 JÖRN SVENSSON (vpk) replik:

Herr talman! Det står inte i vpk:s reservation i fråga om republik, Olle Svensson, att statschefen är landets främste företrädare, utan det står att han är en av landets främsta företrädare. Det är ett statsrättsligt faktum och från vår synpunkt ett beklagligt sådant.

Det är emellertid inte det saken gäller, utan vi har velat peka på två ting. För det första: Vad kan då en irrationell auktoritet som en monark utnyttjas till i samband med ett instabilt politiskt förhållande, en långvarig regeringskris, där landet är utan parlamentarisk regering, och starka, antiparlamentariska strömningar råder inom vissa mäktiga skikt i landet? Det är vad vi har frågat oss. Grundlagen är ju inte så mycket till för de normala, stabila situationerna som för krissituationerna, då den skall kunna vara till vägledning.

För det andra är monarkin, i det mer vardagliga sammanhanget, skadlig mera på grund av servilitet och hovmannaanda, som sprider sig och fördunklar samt motverkar den demokratiska människosynen. Det gör att tidningssidorna fylls med fördummande strunt i stället för att ägnas åt medborgarnas information och politiska skolning.

Så till frågan om lagråd och författningsdomstol. Vi vidhåller att det inte bara är olämpligt utan också konstitutionellt felaktigt att göra juridiska instanser till överordnade i grundlagsfrågor och överordnade grundlagsstiftaren själv. Det betyder inte att man skall tycka att det är betydelselöst att det finns ett lagråd. Vad man får förlita sig på är ändå att det i den lagstiftande församlingen finns en seriös vilja och anda att granska och ta till sig det man vill och kan ta till sig av lagrådets eventuella invändningar. Riksdagen och dess olika organ är inte fullständigt tappade bakom en vagn – om jag så får säga – i vad gäller kompetens i det avseendet. Förutom den politiska erfarenhet och sakkunskap som finns representerad här, så finns också, inte minst i konstitutionsutskottet och dess kansli, en fackkunskap som jag tror är väl jämförbar med den som finns i en sidoordnad instans som lagrådet.

Göteborgsfallet, Birgit Friggebo, är ju helt klart. Däremot finns det andra frågor om rättigheter för religiösa sedvänjor som är något mer komplicerade och som kan stöta mot etiska principer. Problemet är inte så enkelt.

Anf. 16 OLLE SVENSSON (s) replik:

Herr talman! Jag medger självfallet, Jörn Svensson, att det är principiellt otillfredsställande med en ordning som innebär att ett ämbete kan ärvas och att det förekommer en del svansviftande kring tronen som vi med fördel kunde bli befriade från.

Vad jag ville markera var att det viktigaste med Torekovkompromissen är att de sista resterna av den personliga kungamakten rensats bort. Ni begär ju inte heller en folkvald president. Ni begär en talman, som vid sidan av de politiska funktioner han övertagit också skulle ta över de ceremoniella.

Bertil Fiskesjö missuppfattar hela den här diskussionen, tycker jag. Jag är för det nya systemet med skyldighet att gå till lagrådet, men vad lagrådet skall göra är att ge oss råd.

Jag reagerar faktiskt mot att sätta en helgongloria på dessa jurister, att de alltid kan grundlagen bättre än vi politiker, som närmast idiotförklaras. Vi skall ju inte ens granska om ett enhälligt lagråd har rätt eller ej i en grundlagsfråga. Där har Bertil Fiskesjö kommit fel. Väck inte den motionen en gång till! Den är orimlig och innebär ett underkännande av riksdagen som en beslutande instans.

Låt oss ta vara på lagrådet för att förbättra våra produkter men såsom ett rådgivande organ.

Till Anders Björck vill jag säga att jag inte tycker att det behövs någon ny omprövning av grundlagsreglerna när det gäller ägarskyddet. Jag tycker att vi inte skall vara så defaitistiska att vi skall behöva fridlysa det enskilda ägandet genom grundlagsbestämmelser. Det måste kunna debatteras öppet ute i samhället om olika åtgärder som berör egendomsrätten, utan restriktioner i form av grundlagsbestämmelser.

Det kan finnas andra saker som är värda att ta upp, men de motioner ni har väckt avvisar jag, därför att de inte är sakligt berättigade.

Sedan vill jag säga till Birgit Friggebo att jag tycker att det är viktigt att religionsfriheten diskuteras i samband med fallet om uniformsbestämmelserna. Det står i RF att etniska språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas. Denna målsättningsparagraf, som dock inte är bindande, borde man ha tänkt på litet mer i den diskussion som förts i den här frågan.

Anf. 17 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Herr talman! Det står faktiskt i utskottsmajoritetens text att man nu inte anser sig ha vunnit tillräcklig erfarenhet av de bestämmelser om fri- och rättigheter som vi har i grundlagen och deras tillämpning.

Vi har emellertid en tioårig erfarenhet av de flesta av dessa bestämmelser, och jag måste då fråga utskottets ordförande Olle Svensson när enligt hans uppfattning tiden är inne att mera systematiskt göra den översyn vi kräver från moderata samlingspartiets sida i form av en ny fri- och rättighetsutredning.

Behövs det 12, 15, 20 eller 25 år? Olle Svensson måste rimligtvis kunna ge någon indikation på detta.

Det var den ena frågan som jag inte fick något svar på.

Den andra frågan, herr talman, som jag ställde var: Anser Olle Svensson att de nuvarande reglerna på fri- och rättighetsområdet och det nuvarande skyddet eller bristen på skydd för minoriteter är tillfredsställande, eller anser Olle Svensson att allt är perfekt i grundlagen?

Jag tycker att det vore rimligt att vi i dag kunde få ett besked i denna mycket konkreta fråga. Det har ju en icke så liten betydelse för det motionsarbete som nu pågår i de politiska partierna. Vi hoppas få veta hur socialdemokraterna har tänkt sig det fortsatta fri- och rättighetsskyddet, innan vi slutgiltigt låser oss i det här sammanhanget under den nu pågående motionstiden.

Anf. 18 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! Olle Svensson berömde sig i sitt förra inlägg över vad som skedde med plan- och bygglagen, och jag betvivlar inte att Olle Svensson hade det jobbigt med sina egna. Faktum är ju att någon motion med krav på förändring av plan- och bygglagen, så att den blev i överensstämmelse med grundlagen, inte förelåg från socialdemokratisk sida.

Det var oppositionen som agerade, och sedan var det naturligtvis bra att socialdemokraterna under Olle Svenssons ledning gick oss till mötes. Så tycker jag att det skall gå till, när regeringen har försummat att ta hänsyn till vad lagrådet sagt.

Sedan säger Olle Svensson att han tycker att det är bra att lagrådet får se på olika förslag. Varför avslår då socialdemokraterna ideligen i riksdagen krav från oppositionens sida om lagrådsgranskning i frågor där lagrådsgranskning har försumrats eller när ärendet är helt omarbetat? Det visar ju riskerna med den nuvarande ordningen.

När det kommer till kritan, bestämmer sig den politiska majoriteten för att oavsett vilka rättsliga invändningar som kan finnas mot en lag skall den igenom, i vissa lägen. Det var det som skedde när vi hade frågan om pensionskatten uppe. Den skulle igenom till varje pris, oavsett om ett enhälligt lagråd hade avstyrkt den eller ej, oavsett om det fanns mycket viktiga invändningar även i sak mot förslaget, vilket har visat sig efteråt.

Lagen är så oklar att man inte vet hur den skall tillämpas, men igenom skulle den. Det var alltså den politiska viljan som tog över här.

Vad jag har krävt är ju att man skall ta tid på sig för att undanröja de rättsliga invändningarna mot de förslag som läggs fram, så att de ur den synpunkten blir oklanderliga. Det har ju ingenting med det politiska innehållet i besluten att göra.

Om vi verkligen menar allvar med allehanda påståenden om att grundlagen skall respekteras och tillämpas, måste vi också se till att så sker.

Anf. 19 BIRGIT FRIGGEBÖ (fp) replik:

Herr talman! Jag är tacksam för beskedet som Olle Svensson gav beträffande turbaner och religionsfriheten. Jag hoppas bara att den fortsatta hanteringen i våra domstolar kommer att utgå från det, annars får vi återkomma.

Sedan tycker jag att det är beklagligt att vi inte får någon utredning, trots det stora intresset för frågan, om maktfördelningen i samhället och relationen mellan organisationerna och den politiska demokratin. Det ger, tycker jag, litet dålig smak, bl. a. mot bakgrund av att socialdemokratin själv ju är lierad med så många organisationer. En del har sagt att socialdemokratiska partiet inte är något parti i den vanliga bemärkelsen utan mer en paraplyorganisation för diverse intresseorganisationer. Det kan ge intrycket av att socialdemokratin inte är särskilt intresserad och inte beredd för den här genomlysningen.

Jag vill avsluta med att säga att det var ett mycket glädjande och intressant besked som Olle Svensson gav i sitt tidigare anförande beträffande meddelarskyddet, nämligen att han för sin del tycker att det bör utökas till att också omfatta den privata arbetsmarknaden. Det finns inte med i det förslag som regeringen har remitterat till lagrådet och som bygger på yttrandefrihetsutredningen. Jag önskar verkligen Olle Svensson lycka till att försöka att få ändring till stånd när propositionen hamnar på riksdagens bord.

Anf. 20 JÖRN SVENSSON (vpk) replik:

Herr talman! En kommentar till Bertil Fiskesjös inlägg. Jag tycker att han driver sin ståndpunkt så långt och så hårt att han hamnar i lätt absurda slutsatser. När det gäller att tolka vad som skall vara den faktiska innebörden i en grundlagsbestämmelse och även när det gäller lagstiftningsärenden i allmänhet, måste någon instans vara den högsta.

Anf. 21 ANDRE VICE TALMANNEN:

Jag crinrar om att repliken gällde Olle Svenssons anförande.

Anf. 22 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! I så fall avstår jag. Då har jag ingen replik att ge, men man brukar ju replikera på varandra i en debattrunda.

Anf. 23 OLLE SVENSSON (s) replik:

Herr talman! Jag skall svara på de frågor som är aktuella. Anders Björck ville veta om vi skall fortsätta reformverket när det gäller fri- och rättighetsreglerna. Jag vill säga att det inte är aktuellt just nu. Vi har helt klart varit väldigt positiva till sådana diskussioner, vilket framgick av mitt anförande. Först hade vi det med i själva propositionen från socialdemokratiskt håll 1974 och sedan genom tillägg 1976 och 1979. Det var ett ganska stort reformverk. Just nu tror jag inte att någon stor, övergripande utredning är motiverad.

Så till Bertil Fiskesjö: När det gällde plan- och bygglagen uppfattade jag de borgerliga motionerna så, att man ansåg att det inte fanns möjligheter att förverkliga plan- och bygglagen under den här mandatperioden, utan att man måste ändra på grundlagen. Men som ett resultat av arbetet i konstitutionsutskottet fick vi möjligheter till en precisering av de ändringar som var nödvändiga, och då tog vi intryck från olika håll – också från en professor Stiernquist i Lund, som var ganska kritisk mot en hel del av slutsatserna hos det enhälliga lagrådet.

Vad Bertil Fiskesjö vill införa är att vi så att säga servilt skall följa varenda bokstav från ett enhälligt lagråd. Han förutsätter att Homeros aldrig kan slumra när det gäller jurister. Jag tror att de kan göra misstag, och då kan vi på goda konstitutionella grunder, utifrån utskottets bedömning och med de juridiska resurser som står till vårt förfogande, underkänna det enhälliga lagrådet. Han vill att vi automatiskt skall expediera ett enhälligt lagråds utlåtande och alltså inte göra någon självständig bedömning. Det är ett orimligt resonemang.

Jag ber härmed på nytt att få yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter.

Anf. 24 AXEL ANDERSSON (s):

Herr talman! I en motion avlämnad till föregående riksmöte är vi några socialdemokrater som föreslår att konungens straffrättsliga immunitet – dvs. att konungen inte kan åtalas för sina gärningar – upphävs. Enligt 5 kap. 7 § regeringsformen anses det inte förenligt med konungens roll som symbol för riket att tillåta åtal mot honom. Han åtnjuter sålunda en total frihet från straff och påföljd avscende gärningar begångna både som statschef och som privat person.

Det förhållandet att åtal inte kan väckas mot konungen utesluter också att han ställs till ansvar för brott på annat sätt än genom åtal, t. ex. genom strafföreläggande. Bestämmelsen utesluter likaså ansvarstalan av målsägande.

Konungens person skyddas även av andra bestämmelser. 18 kap. 2 och 8 §§ brottsbalken innehåller bestämmelser om förhöjt straff och särskild

åtalsprövning för brott som innebär förgripelse mot kunglig person.

Herr talman! Trots att majoriteten av mina ärade kolleger i denna kammare envisas med att hålla fast vid en från makt och inflytande avlövad monarki som statsskick, borde ändå samma kolleger kunna vara överens med oss motionärer om det riktiga i att demokratisera förmerna härför och ta bort orättvisa privilegier.

Men icke – om konstitutionsutskottet får som det vill. Till vår stora besvikelse har utskottet inget till övers för vårt förslag. Riksdagen föreslås avslå motionen – de orättvisa särbestämmelserna i berörda lagar och förordningar skall behållas.

Någon egen egentlig motivering presenterar inte utskottet. I stället ägnar man sig – för den ledamot som har intresse därav skall jag ange att det står på s. 18 i betänkandet – ganska utförligt åt de händelser som timade 1973, då frågan om konungens straffrihet senast var föremål för riksdagens behandling. Det är ett i sanning överraskande grepp av konstitutionsutskottet, eftersom riksdagens insats enligt min mening den gången var föga ärofull.

Riksdagsbehandlingen då föranleddes av ett förslag från grundlagberedningen, som hade tillkallats den 1 april 1966, att konungens rättsliga immunitet skulle upphävas – dvs. precis samma yrkande som vi har i dag. Beredningen, som var parlamentariskt sammansatt, var ense i sitt förslag, så när som moderaten Allan Hernelius, som i en reservation ansåg att statschefen skulle vara fredad från åtal.

Motståndare till en förändring var också ett antal remissinstanser, bl. a. högsta domstolen och regeringsrätten.

Föredragande statsråd föreslog i proposition till 1973 års riksdag ett bibehållande av status quo, dvs. han tog avstånd från grundlagberedningens förslag.

Statsrådet sade i sin proposition att han inte såg några praktiskt betydelsefulla olägenheter förenade med att bibehålla särbestämmelserna för konungen i lagen. Ett argument som anfördes var att den rådande ordningen var nära förbunden med monarkins begrepp och att samma ordning förelåg i nabomonarkierna Norge och Danmark.

Herr talman! Formuleringarna är enligt min mening avslöjande. Den rådande ordningen, dvs. den orättvisa som odiskutabelt ligger i att konungen och hans hus i centrala straffrättsliga frågor står utanför svensk lag, är nära förbunden med monarkins begrepp.

Detta anfördes alltså som skäl för att behålla den bestående ordningen 1973. I dag – 14 år senare – är det enligt vad jag kan utläsa ur betänkandet det enda argument som konstitutionsutskottet anför för sitt avslagsyrkande.

Herr talman! Trots att den här debatten om konstitutionsutskottets betänkande har pågått länge vore det av mycket stort värde, om utskottets talesman Olle Svensson, som dessutom är dess ordförande, litet mer utförligt än i betänkandet ville redogöra för utskottets motiv till avslagsyrkandet.

I avvaktan därpå ber jag att få yrka bifall till det särskilda yrkande som nu finns delat på ledarmöternas bord, nämligen:

att riksdagen med anledning av motion 1985/86:K217 hos regeringen begär förslag till sådana ändringar i regeringsformen och brottsbalken att konungens straffrättsliga immunitet upphävs.

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Vissa grundlagsfrågor
m. m.

Anf. 25 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Här har redovisats den ordning som gällde i samband med behandlingen av det slutgiltiga förslaget till 1974 års författning. Det framgår därav att man i propositionen stod fast vid den ordning som tidigare gällde, nämligen att konungen inte kan ställas till ansvar för brott. Konstitutionsutskottet har gjort den bedömningen att detta förslag i propositionen, som senare såvitt jag vet godtogs av riksdagen utan starkare invändningar, var ett resultat av de överläggningar som hade förts på partiledarnivå i den här frågan. Vi har inte sett att bibehållandet av denna bestämmelse har medfört några praktiska olägenheter under den tid som gått sedan dess. Jag yrkar därför avslag på det särskilda yrkande som har utdelats, som inte direkt överensstämmer med motionen men där det hemställs att riksdagen skall begära förslag till ändringar i regeringsformen och brottsbalken. Sverige behåller alltså en monarki med de begränsningar av konungens befogenheter som jag tidigare har redogjort för, och det är därför acceptabelt att denna regel finns kvar.

Anf. 26 AXEL ANDERSSON (s):

Herr talman! Jag tackar konstitutionsutskottets ordförande för att han i en replik så välvilligt förklarade litet närmare utskottets motiv för avslag på mitt yrkande.

Jag måste dock tillstå att jag fortfarande är förbryllad över konstitutionsutskottets ställningstagande. Jag nämnde i mitt anförande grundlagberedningens förslag. Grundlagberedningen var sammansatt av parlamentariker, varav de flesta tillhörde riksdagen. Vår värderade talman Ingemund Bengtsson var ledamot, liksom den i konstitutionella frågor omvittnat skicklige Hilding Johansson och Sten Wahlund, professor och känd bondeförbundare. De kom fram till att denna regel skulle strykas såsom en orättvis och orättfärdig särbestämmelse. Olle Svensson säger då att man vid de resonemang som fördes fann att det i alla fall var bäst att behålla denna orättvisa.

Jag kan, herr talman, tänka mig att det för något hundratal år sedan var förståeligt att monarkin var omgärdad av privilegier. Då var monarkin en maktfaktor – det var från den som makten i riket utgick. I dag är det icke så.

Det är i demokratin namn rimligt att denna regel tas bort. Jag vågar t. o. m. gissa att kungahusets medlemmar skulle vara lättade om särbestämmelserna togs bort så att de kunde betrakta sig mera som vanliga svenska medborgare.

Jag förstår att jag inte kan övertyga utskottets ordförande, men jag hoppas att några av kammarens ledamöter, som icke har deltagit i KU:s överläggningar, har lyssnat så att jag kan få litet stöd för mitt yrkande om bifall till motionen.

Att-satsen i motionen var klumpigt skriven, och det är därför som det särskilda yrkandet har lagts fram, med i sak samma innebörd. Jag tillstår gärna att jag var för orutinerad för att det skulle falla riksdagens kammare och dess kansli i smaken, men det gör det nu.

Anf. 27 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Trots Axel Anderssons vältalighet måste jag vidhålla mitt yrkande. Jag vill därvid hänvisa till att de uppräknade konstitutionella auktoriteterna röstade för propositionen och att det inte fanns någon reservation i utskottsbetänkandet.

Anf. 28 AXEL ANDERSSON (s):

Herr talman! För att något belysa vad denna regel innebär skall jag ta ett litet exempel. Jag vill betona att det är ett teoretiskt exempel, som aldrig kommer att inträffa i praktiken – det garanterar jag.

Kammarens ledamöter får tänka sig att jag i ett anfall av plötslig och häftig aggression gentemot konstitutionsutskottets ordförande träffar honom utanför riksdagens hus och åsamkar honom kroppsskada. Jag blir då straffad för det. Om jag drabbas av samma aversion när jag möter hans majestät konungen och åsamkar honom samma kroppsskada blir jag också straffad, men på ett helt annat sätt, mycket hårdare. Det är orättvist – inte att jag blir straffad men att konstitutionsutskottets ordförande räknas som en annorlunda och kanske litet sämre person, genom att straffet för att jag skadar honom inte blir lika hårt.

Jag har därför föreslagit att bestämmelsen skall tas bort ur lagstiftningen.

Anf. 29 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag kan trösta Axel Andersson med att han, om han ger sig i kast med att klå upp konstitutionsutskottets ordförande, enligt regeringsformen åtnjuter partiell immunitet. Det finns särskilda bestämmelser om detta.

Min fråga till Axel Andersson är, om han anser att också immuniteten för riksdagens ledamöter skall avskaffas. Det vore måhända konsekvent, och det kunde vara bra att få reda på det i detta sammanhang.

Anf. 30 AXEL ANDERSSON (s):

Herr talman! Först vill jag tacka den utomordentligt kunnige Anders Björck, ledamot av konstitutionsutskottet, för upplysningen. Talesättet "man lär så länge man lever" är synnerligen befogat när det gäller mig.

Anders Björck ställde den litet provocerande frågan om immuniteten också skulle avskaffas för riksdagens ledamöter. Nej, det tycker jag inte alls. Anders Björck. Konungaämbetet ärvs, medan vi ledamöter får se till att vi blir valda till riksdagen, och det är en ofantlig skillnad.

Anf. 31 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Jag vill gärna motivera vpk:s hållning till den i och för sig intressanta folkpartireservationen som utgår från Göteborgsfallet.

Göteborgsfallet är helt klart; det handlar om övergrepp mot rättigheten att iaktta en religiös regel eller sedvänja, som på intet sätt kan vara negativ för omgivningen eller för andra människor. Skall man diskutera frågan mera generellt blir det emellertid litet mera komplicerat.

Jag noterade före jul att en majoritet av folkpartiets riksdagsgrupp då hävdade, med samma princip som utgångspunkt, att koscherslakt skulle tillåtas. Vårt parti och majoriteten av riksdagen gick inte med på detta krav,

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

*Vissa grundlagsfrågor
m. m.*

därför att vi anser att det strider mot de etiska principer som bör upprätthållas i behandlingen av djur och i djurhållningen.

I olika religiösa ideologier kan det också finnas sedvänjor och inslag, t. ex. när det gäller kvinnosynen, som inte omedelbart innebär övergrepp gentemot någon annan individ men som är otillfredsställande ur allmän, demokratisk synpunkt eller ur ideologibildningssynpunkt och som för den skull inte bör åtnjuta något särskilt grundlagsskydd utan bör göras till föremål för den kritik och öppna diskussion som då tillkommer.

Med detta vill jag säga att situationen är litet komplicerad och att det är svårt, för att inte säga omöjligt, att lösa en sådan här fråga, som man i och för sig kan ha vissa sympatier för, med en generell grundlagsbestämmelse. Det är en fråga som får lösas i praxis. Den kan lösas i praxis, t. ex. genom att konstitutionsutskottet för ett resonemang om detta och avger ett betänkande, där vissa regler utformas och gränser dras för vad som skall vara acceptabelt i en demokrati och vad som inte skall vara det. Det kan bli en utgångspunkt, som olika underordnade rättsinstanser kan stödja sig på när det gäller att bedöma de enskilda fallen. Därmed kan sådana både löjliga och trista historier som Göteborgsfallet undvikas.

Till sist vill jag bara upplysningsvis meddela att vpk-gruppen kommer att stödja Axel Anderssons yrkande.

Överläggningen var härmed avslutad.

Mom. 1 (övergång till republik)

Utskottets hemställan bifölls med 302 röster mot 20 för reservation 1 av Bo Hammar. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 2 (religionsfrihet)

Utskottets hemställan bifölls med 253 röster mot 47 för reservation 2 av Börje Stensson och Margitta Edgren. 25 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 3 (den enskilde och organisationer)

Utskottets hemställan bifölls med 168 röster mot 155 för reservation 3 av Anders Björck m. fl. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 4 (egendomsrätt, näringsfrihet och yrkesfrihet)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 4 av Anders Björck m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 5 (skydd mot diskriminering av homosexuella)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 5 av Bo Hammar – bifölls med acklamation.

Mom. 6 (föräldrarätt)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 6 av Anders Björck m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 7 (författningsdomstol)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 7 av Anders Björck m. fl. – bifölls med acklamation.

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Fiskefartyg som hjälpminsvepare

Mom. 8 (lagrådsgranskningen m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 283 röster mot 39 för reservation 8 av tredje vice talman Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 9 (försvaret av fri- och rättigheter)

Utskottets hemställan bifölls med 303 röster mot 19 för reservation 9 av Bo Hammar. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 10 (rösträtt i riksdagsval)

Utskottets hemställan bifölls med 168 röster mot 156 för reservation 10 av Anders Björck m. fl. 1 ledamot avstod från att rösta.

Anders G Högmark (m) anmälde att han avsett att rösta nej men markerats ha röstat ja.

Mom. 11 (konungens straffrättsliga immunitet)

Utskottets hemställan bifölls med 267 röster mot 51 för det av Axel Andersson under överläggningen framställda yrkandet. 5 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 12

Utskottets hemställan bifölls.

2 § Föredrags

finansutskottets betänkande

1986/87:11 om tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1986/87 (prop. 1986/87:25 delvis).

Utskottets hemställan bifölls.

3 § Föredrags

försvarsutskottets betänkande

1986/87:4 om fiskefartyg som hjälpminsvepare.

Fiskefartyg som hjälpminsvepare

Anf. 32 GÖTHE KNUTSON (m):

Herr talman! Eftersom jag inte tänker framställa något yrkande blir det ingen votering i det här ärendet. Det handlar alltså om försvarsutskottets betänkande nr 4.

Jag vill, herr talman, gärna ställa ett par frågor till socialdemokraterna, och då i första hand till Åke Gustavsson, som dels är utskottets talesman – och det är ju ett enigt utskott – dels företräder regeringspartiet.

Vad har man från socialdemokratiskt håll tänkt sig att göra för att bringa ordning i den situation som har uppstått för minröjningsorganisationen inom vårt försvar? Det gäller alltså en krigsorganisation, där vi använder fiskebåtar – helst moderna – för att svepa och röja minor. Det fanns gott om sådana hjälpminsvepare, som de kallas, under ofärdsåren 1939–1945, för då hade vi en stor fiskeflotta. Men sedan har fiskeflottan minskat, och den har i dag blivit alltmer ålderstigen. Följaktligen har vi allt färre fartyg som är lämpade för minröjningsfunktion.

Detta inser uppenbarligen utskottet. I skrivningen på s. 2 i utskottets betänkande konstaterar man att det är angeläget att det finns fartyg av det här slaget, eftersom minröjningsfunktionen är viktig för vårt totalförsvar.

Men som svar på mina förslag – dels att ge regeringen till känna vad som i motionen anförts, dels att lägga fram förslag om en långivning som stimulerar yrkesfiskarna till att skaffa sig moderna fartyg – säger utskottet att motionen skall avslås.

Nu är det i och för sig inte ovanligt att motioner avslås; det är det vanliga. Det är egentligen ytterst sällsynt att motioner blir bifallna. Men man kan ändå skriva på ett sådant sätt att det står klart att utskottet också törs ha en mening om det som man faktiskt uttalar, nämligen att det i detta sammanhang måste göras någonting ordentligt, rejält och effektivt, för att den svenska fiskerinäringen skall förstärkas med moderna fartyg, lämpade för minröjningsfunktionen. Fartygen bör då vara av plast eller trä, annars är de magnetiska och lämpar sig inte för dessa uppgifter. Jag har därför föreslagit att man, vid sidan av de lån som ges till fisket i dag, också skall konstruera ett lån – jag kan föreställa mig att det kan bli helt räntefritt – som går till de fiskelag, fiskeriföretag, som åtar sig uppgiften att tillsammans med fartygen ingå, eller att fartyget som sådant ingår, i försvarets minröjningsorganisation.

Detta förutsätter, herr talman, att det skrivs någon form av kontrakt. Det vore mig fjärran att vi skulle lämna ut ett lån på säg 1 milj. kr. för försvarsändamål utan att ha garantier för att dessa båtar skulle kunna användas under de övningar som krävs även i fredstid för att trimma krigsorganisationen. I en krigssituation är det inga problem, då beordrar man bara in dessa fartyg. Detta kontrakt är inget märkvärdigt. Det är väl tvärtom så att det kan vara mycket lämpligt för yrkesfiskarna att under någon månad av året vara utan båt. Då kan de ta semester i lugn och ro.

Det handlar då om hur detta lån skall utformas. I dag finns det, det vet vi alla, möjligheter för yrkesfisket att få lån till sina båtar. I försvarsutskottets betänkande, till vilket jordbruksutskottet och näringsutskottet har fogat yttranden, redovisas vilka möjligheter som yrkesfisket har för att få lån till sina båtar. Man har gjort vissa försök, t. o. m. från försvarets sida, att få flera nybyggen till stånd, lämpade för denna minröjningsfunktion och även för röjdykning, som det också handlar om. Detta har emellertid misslyckats. Jag tror att det enkla skälet till detta är att när det inte finns en morot som är märkt för denna funktion blir det ingen effekt.

Sedan kan man säga, som näringsutskottet och jordbruksutskottet också säger i sina yttranden, att det har uppstått en vansklig situation för fiskerinäringen. Detta kunde vi bevittna senast i går kväll i ett TV-program,

som handlade om miljön och vad regeringen gör åt den. I programmet talade en yrkesfiskare fritt ur hjärtat och beskrev den hotbild som föreligger. Men jag föreställer mig att yrkesfisket nu så bestämt har klargjort för de makthavande, i första hand för regeringen, hur angeläget det är att åtgärder vidtas för att inte våra kringliggande hav skall förstöras, de fiskevatten som svenska fiskare i århundraden har haft för sitt näringsfång. Jag förutsätter att man kommer att vidta de åtgärder som är nödvändiga. I fråga om detta föreligger det motioner, bl. a. från moderat håll, med krav på åtgärder.

Jag hoppas att fiskerinäringen, yrkesfisket, också framdeles skall ha minst den omfattning som den har i dag. Då krävs det moderna fiskefartyg. Då kan marinen och vårt totalförsvaret få del av den förstärkning som är nödvändig redan för fiskerinäringen, och som är ytterst angelägen för totalförsvaret, och åstadkomma denna kombinerade effekt genom en ny typ av lån.

Detta, herr talman, har jag funnit så angeläget att framhålla att jag har tagit kammarens tid i anspråk, även om ett enigt utskott står bakom betänkandet. Utskottets skrivning är i sak ganska positiv. Men, som sagt, det sista ordet från försvarsutskottet är icke till fyllest när man avstyrker motionen utan att åtminstone ha givit regeringen till känna att man anser att det är angeläget att åtgärder kommer till stånd.

Anf. 33 ÅKE GUSTAVSSON (s):

Herr talman! Göthe Knutson sade att ett enhälligt utskott står bakom det betänkande som vi nu diskuterar. Till detta betänkande är dessutom två enhälliga yttranden från jordbruksutskottet och näringsutskottet fogade.

Försvarsutskottet delar, på den punkten tror jag att Göthe Knutson och jag är överens, synen att det är angeläget att få till stånd en nybyggnad av fiskefartyg som också kan användas för minröjning. Detta förutsätter att dessa båtar har speciella egenskaper, exempelvis att de är omagnetiska.

Jordbruksutskottet säger i sitt yttrande till vårt betänkande: "att det statliga stödet till fiskerinäringen är helt grundat i den svenska fiskeripolitiken. ---"

Utskottet avstyrker --- att det nuvarande stödet till yrkesfisket förses med villkor om anpassning av fartygen efter militära krav."

Jag menar att försvarsutskottet i sin skrivning har gett en öppning när man säger:

"För att ett fiskefartyg skall lämpa sig som hjälpminsvepare måste det vara byggt av omagnetiskt material och även i övrigt vara anpassat till minröjningsuppgiften. Behovet av omagnetiskt material hänför sig till denna uppgift."

Sedan kommer poängen när det gäller ekonomin: "Merkostnader för att bygga fiskefartyg i trä eller plast skall alltså i princip bestridas av det militära försvaret."

Därmed har ett enigt utskott också i detta sammanhang, tycker jag, bäddat för en grund där man kan komma överens om en lösning.

Göthe Knutson roade sig med att titta på TV i går. Det gjorde jag också, men jag ägnade mig mera åt Aktuellt och Rapport som tog upp den försvarsuppgörelse som träffades i går. Den handlar ju om de stora riktlinjerna för försvarspolitiken. Försvarskommittén har utöver detta - den

är inte klar med sitt arbete än – till uppgift att även se över frågor av denna typ, vilket är motivet till att vi från utskottets sida hänvisar till försvarskommitténs arbete.

Det pågår emellertid även en översyn av industriverket i samarbete med överbefälhavaren, överstyrelsen för civil beredskap och sjöfartsverket om den svenska varvsindustrin sedd ur beredskapspolitiska synpunkter. Jag menar att alla dessa faktorer bör vägas samman.

Jag är inte – inte heller utskottet – främmande för dessa frågeställningar: Tvärtom har vi understrukit vikten av dem, men vi vill ha en samlad syn på dem.

Göthe Knutson sade att han skulle ställa ett par frågor till mig. Men jag fick bara en, om jag uppfattade honom riktigt, nämligen hur socialdemokraterna har tänkt sig att göra med minnröjningsorganisationen. Jag har alltså hänvisat till försvarskommitténs arbete på denna punkt. Men jag kan fråga Göthe Knutson: Vad har moderaterna tänkt sig att göra? Här ligger ett enhälligt utskottsbetänkande, och Göthe Knutson är dessutom ledamot av utskottet. Tyvärr hade inte motionären tillfälle att närvara när motionen behandlades i utskottet, men de övriga moderata företrädarna i utskottet hade inte något att säga utöver vad utskottet anfört i detta sammanhang. Jag tycker att de här sakerna i så fall borde ha kommit fram under utskottsbehandlingen. Göthe Knutson kommer säkerligen att svara på frågan.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till hemställen i det enhälliga betänkandet från försvarsutskottet.

Anf. 34 GÖTHE KNUTSON (m):

Herr talman! Det är riktigt att jag sade att jag skulle ställa ett par frågor, men jag sade inte när jag skulle ställa den andra. Det gör jag nu. Det kan göras omgående, men först vill jag säga att jag hade förväntat mig att utskottets talesman Åke Gustavsson skulle ha konstaterat att jordbruksutskottet, precis som näringsutskottet, skyfflar detta ärende ifrån sig. Då frågar jag: Vad vill Åke Gustavsson göra för att detta för totalförsvaret så viktiga ärende, vilket Åke Gustavsson också poängterat, i fortsättningen inte hamnar mellan två eller kanske flera stolar? Det ena utskottet säger: Det är bra, ärendet är angeläget, men det är inte vårt bord. Dess värre tycks det vara litet av denna metodik som också tillämpas inom försvaret.

Jag har haft kontakter med ett par olika försvarsmyndigheter. De inledande kontakterna tog jag för två tre år sedan. Jag blev förvånad över att man där inte hade en mera bestämd inriktning på att klara ut problematiken, i all synnerhet som våra militärbefälhavare har slagit larm. Utskottet har haft tillgång till en promemoria från marinstabens planeringsavdelning. Där fastslås att den framtida organisationen kommer att ha ett stort behov av hjälpminsvepare. Vidare skrivs i promemorian att militärbefälhavarna redan nu anmäler att minnröjningsorganisationen är svag. Det har alltså inte hänt något annat än att man från utskottets sida sagt: Det här är inte vårt bord.

Försvarsutskottet säger att pengarna lämpligen skall tas från den militära sektorn. Men när det nu föreligger en motion med konkret förslag tar man det inte upp till behandling. Dessutom skulle man ha kunnat tala om för regeringen att utskottet tillmäter detta stor betydelse.

Åke Gustavsson förde in i debatten den timade försvarsuppgörelsen. Det är alldeles givet att detta kan vara ett lämpligt tillfälle. Jag skall nöja mig med att konstatera i anslutning till det ärende vi nu behandlar att möjligheterna att förstärka minröjningsorganisationen med de specialfartyg, som ju utskottet har framhållit enligt marinchefens planer skall komma, sannerligen inte förbättrats. Den nödvändiga ökningen av våra försvarsanslag blir knappt hälften så stor som vår överbefälhavare har begärt och funnit absolut nödvändig för att vi inte skall tappa tempot och fortsätta med den faktiska minskningen av vår värnkraft. Situationen för marinen är inte alltför lysande när det gäller att förstärka något så nödvändigt som organisationen för att hålla våra kuster någorlunda rena från minor.

Oavsett om det nu behöver sägas eller inte vill jag erinra om att i det beslut som förväntas om vårt totalförsvar förutsätts en starkt ökad import. Enligt förljudande tänker man sig att spara in pengar på det civila försvaret och det ekonomiska försvaret – man minskar lagringen drastiskt enligt planerna. Samtidigt säger man att vi förväntas få en import som ligger långt högre än vad man tidigare har utgått från. Jag förutsätter att det också är möjligt för fartyg att komma in till svenska hamnar.

Under detta anförande övertog talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 35 ÅKE GUSTAVSSON (s):

Herr talman! Jag försökte lyssna uppmärksamt, men jag uppfattade fortfarande ingen fråga. Jag tolkar dock påståendet om att jordbruksutskottet och näringsutskottet skyfflat från sig ärenden, som då hamnat mellan två stolar eller på olika bord eller vad det nu var för möbler Göthe Knutson nämnde, egentligen som en fråga. Vi har bemött detta i utskottsskrivningen genom att konstatera, som jag nämnde förut, att merkostnaderna för att bygga fiskefartyg av trä eller plast i princip skall bestridas av det militära försvaret. Det är ett sätt. Utskottets samtliga ledamöter inkl. moderaterna har bidragit till att lösa detta problem. Det är alltså ett uttryck för en samsyn i denna fråga.

Jag tycker att Göthe Knutson kunde vara litet mera försiktig och inte dra alltför våldsamma växlar i fråga om konsekvenserna för hjälpminsvepare av försvarsuppgörelsen från gårdagen. Sanningen är, vilket Göthe Knutson i varje fall borde veta, att ingen av oss som sitter utanför försvarskommittén, och jag tror inte ens de som sitter i försvarskommittén, i dag kan säga att så här kommer den att formulera sig när det gäller hjälpminsvepare. Detta av det enkla skälet att den delen av arbetet ännu inte är klart.

Anf. 36 GÖTHE KNUTSON (m):

Herr talman! Jag ställde två frågor till Åke Gustavsson. Den ena gällde hur han tänkte sig att lösa denna problematik, vad han hade för inställning till mitt förslag om ett speciellt lån. Den andra frågan var hur han eller utskottets socialdemokratiska del hade tänkt att agera för att det här problemkomplexet inte fortsättningsvis skall hamna mellan två stolar.

Åke Gustavsson manade till försiktighet. Jag kan då läsa innantill i den

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Fiskefartyg som hjälpminsvepare

promemoria som utskottet har haft, som jag tidigare hänvisat till och som inte är hemlig: "Chefen för marinen har fattat beslut om inriktningen av den framtida minröjningsorganisationen. Härvid framgår bl. a. att två högt kvalificerade stamminröjningsflottiljer och sex flottiljer med huvuddelen hjälpfartyg skall organiseras. Även i den framtida organisationen kommer således behovet av hjälpminsvepare att vara stort."

Det finns också andra resonemang i den här promemorian som jag nu inte skall ta upp kammarens tid med ytterligare men som utskottets ledamöter kanske vill uppmärksamma särskilt. Om det inte finns tillräckligt med hjälpminsvepare, dvs. moderna fiskefartyg lämpade för den uppgiften, då blir helt enkelt organisationen mindre: Skulle det dessutom bli svårt eller omöjligt för ÖB och chefen för marinen att skapa dessa stamminröjningsflottiljer – två kvalificerade sådana – är vårt land och vår försörjning ganska illa ute.

Detta, herr talman, har gett mig anledning att ta en del tid av kammaren för att framhålla dessa synpunkter. Samtidigt vill jag också uttrycka en tacksamhet för att försvarsutskottet och inte minst dess kansli har tagit motionen på så stort allvar att man också bett två i högsta grad relevanta utskott att yttra sig i ärendet.

Anf. 37 ÅKE GUSTAVSSON (s):

Herr talman! Jag skall försöka svara på den konkreta frågan om hur jag ser på ett lån. Utifrån det mandat som jag har som talesman för utskottet kan jag inte säga att vi skall gå på den ena eller andra lösningen. Men att ta speciella lån som är förbundna med vissa fördelaktiga villkor är ju inte på något sätt uteslutet.

Att ge sig på en omfattande upprustning av fiskeflottan just med tanke på behovet av hjälpminsvepare är faktiskt något mycket omfattande. Då skulle det vara väl lättsinnigt att i det här sammanhanget gå ut och säga: Vi skall göra på detta sätt, och därmed är frågan löst.

Som utskottet säger i betänkandet får vi avvakta, men Göthe Knutson behöver inte vänta alltför länge. Det gäller att avvakta dels försvarskommitténs betänkande, dels det försvarsbeslut som vi kommer att fatta under våren. Det pågår också ett översynsarbete inom industriverket där militärledningen är inkopplad.

Jag har inte fått veta något mer om hur moderaterna tänker lösa frågan. Förklaringen till det är ganska enkel. Utskottet är enhälligt i sitt ställningstagande. Vi har gått så långt vi har kunnat för att analysera frågan, men vi måste av tidsmässiga skäl se vad som händer på andra områden innan vi kan säga hur vi vill göra.

Det är mitt svar till Göthe Knutson.

Överläggningen var härmed avslutad.

Utskottets hemställan bifölls.

4 § Föredrogs
socialutskottets betänkanden
1986/87:14 om åtgärder mot asbest (skr. 1986/87:68) och
1986/87:15 om långa väntetider för rättspsykiatriska undersökningar.

*Kemikaliekontroll
m. m.*

Vad utskottet hemställt bifölls.

5 § Föredrogs
jordbruksutskottets betänkanden
1986/87:9 om kemikaliekontroll m. m.,
1986/87:10 om försurningen och
1986/87:11 om djurförsök.

Talmannen meddelade att betänkandena skulle debatteras i nu nämnd ordning och voteringarna äga rum i ett sammanhang efter avslutad debatt.

Först upptogs jordbruksutskottets betänkande 9 om kemikaliekontroll m. m.

Kemikaliekontroll m. m.

Anf. 38 VIOLA CLAEISSON (vpk):

Herr talman! Jag vill börja med ett citat ur miljö- och energidepartementets bil. 16 till budgetpropositionen, alltså ett färskt material. Det är vackra och högtidliga meningar om målsättningar som måste konfronteras med verkligheten. De låter så här:

”Miljöfrågorna har en självklar ställning inom den samlade välfärdspolitiken. Rätten till en oförstörd miljö som förutsättning för en god hälsa måste kunna garanteras även för kommande generationer.”

Miljölarmer är många. I dagarna har vi fått veta att de människor som bor på Hisingen i Göteborg, ett av landets mest luftförorenade områden, drabbas just så att det innebär ett hot mot kommande generationer. I Landskrona, där man har gjort en undersökning liknande den i Göteborg, föds barn med födelsevikt som är mindre än genomsnittet. Risken för fosterskador är större där än på andra håll osv.

Även om vi nu är allt fler som anser att miljöfrågorna har en självklar ställning inom den samlade välfärdspolitiken, är det fortfarande alltför få inom de beslutande instanserna som i praktiken agerar i enlighet med det. Det räcker alltså inte med vackra fraser för att möta miljöopinionen. Det fordras nu djärvare grepp för att snabbt åstadkomma förbättringar och förändringar på djupet. Det räcker inte med att uttala ett intresse för miljöopinionen, om man inte samtidigt vågar ta itu med de krafter som står för miljöförstöringen.

För socialdemokraterna gäller det att inse att man inte samtidigt kan stryka storföretagen medhårs och aldrig våga ingripa med kraft mot företag som förstör som på Hisingen och i andra områden i vårt land – i varje fall inte om man begär att miljöopinionen skall ta det vackra talet på allvar, Grethe Lundblad.

En av de hotbilder om framtiden som har presenterats och som innan den blev vetenskaplig också fått belägg på många håll handlar om att jordens kemiska sammansättning förändras i accelererande tempo, att ekosystemen inte längre klarar av att absorbera utsläppen från industrierna, att människans kropp inte hinner utveckla skyddsmekanismer, att detta är den osynliga miljökatastrof som håller på att drabba världen.

För egen del ser jag dels kärnkraften, i skenet av Tjernobykatakastrofen och de ständigt pysande reaktorerna, som går i s. k. normal drift, dels de skador på ozonskiktet som nu är ett faktum som några av de mest alarmerande hoten mot framtiden.

Därtill har vi dioxinutsläppen och osäkerheten beträffande utsläppskällorna, där ingen ännu har en total överblick – det har jag fått bekräftat av Birgitta Dahl från den här talarstolen för inte så länge sedan.

Vpk står för de fem reservationerna till jordbruksutskottets betänkande 9. Vi har tagit upp samma förslag som tidigare, då vi inte har fått gehör för dem i riksdagen. Från andra partier finns enskilda motioner där vissa krav är identiska med sådana som vpk drev bl. a i den statliga kemikommissionen 1983–1984.

Samtidigt som opinionen mot bekämpningsmedel inom jordbruket växte sig starkt – jag var själv med i en miljögrupp som jobbade med detta – fick vi höra att miljöaktivister borde ägna sig åt att angripa problemet med giftspridning också i privata trädgårdar och på liknande platser. Men, herr talman, så snart vi ställde krav på sådana förbud mötte vi motstånd. Bakom kulisserna verkar som vanligt kemibolagen, som först ser till sin egen profit och sist till skadeverkningarna. Vi kan inte vänta oss ett socialt ansvar från det hållet. Förbud som minskar hanteringen är den snabbaste och effektivaste vägen.

Ett krav som har vunnit allt starkare gehör och som vpk också framförde i kemikommissionen gäller behovsprövning av kemikalier. Förslaget finns även, som flera kanske känner till, i program från Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök och en hel rad andra organisationer i landet.

I jordbruksutskottets betänkande upprepas argumentet att det vid förhandsgranskningen av kemiska produkter enligt den nya lagstiftningen "finns möjlighet att pröva behovet av den verkan eller effekt som man med den kemiska produkten avser att åstadkomma" – det var ett citat direkt från betänkandet.

Också departementschefen citeras. Det gäller hans uttalande om att viss behovsprövning enligt hans mening borde tillämpas. Ja visst! Varför inte ta det steget nu? Jag förstår inte vad man skyggar för, om det inte även här gäller att skydda tillverkarnas och importörernas intressen. Kan Grethe Lundblad närmare förklara varför inte utskottet tar fasta på departementschefens uttalande enligt citatet och tar honom på orden?

Kravet på konsekvensutredningar, som vpk framfört i motion 756, blir allt viktigare. Kravet gäller principen att se till behov och samhällsnytta liksom till miljö- och hälsfaktorer. Det handlar om att väga dessa faktorer mot varandra samt att göra beräkningar av de skador som kan uppstå på litet längre sikt om man inte vidtar några åtgärder, t. ex. åtgärder för att rädda skogen i vårt land. Man måste exempelvis undersöka vad det samhällsekono-

miskt och miljömässigt kommer att innebära om den tunga landsvägstrafiken får öka så som vissa krafter inom EG önskar, vilka värden som kommer att gå förlorade om skogsskadorna genom utsläpp från en alltmer ökande lastbilstrafik får fortsätta att breda ut sig, etc. Jag vet att man gjort sådana undersökningar och kalkyler på vissa områden, men de är sällan initierade av regering och riksdag, och de får inte heller utgöra värdefull information inför beslut t. ex. här i kammaren.

Enligt jordbruksutskottet skulle konsekvensutredningar i enlighet med vpk:s förslag varken vara lämpliga eller nödvändiga.

Herr talman! Jag efterlyser en något mer ansvarsfull och mindre ytlig argumentation och en motivering till yrkandet om avslag på förslaget om konsekvensutredningar på kemikalie- och miljöområdena.

Frågan om produktregistret har diskuterats under många år. Under den tid när socialdemokraterna var i opposition gjorde det socialdemokratiska partiet genom olika företrädare stora utfästelser och talade om hur bra produktregistret skulle komma att bli under en socialdemokratisk regering. Snart kunde vi som satt i kemikommisionen och andra intresserade konstatera att detta bara var tomma löften. När arbetsköparorganet Kemikontoret hade pressat kemikommisionens sekretariat tillräckligt hårt – jag beklagar, men det finns naturligtvis inga protokoll som visar hur detta gick till – gick socialdemokraterna till reträtt och svek löfterna både till fackföreningsrörelsen och till miljöopinionen. Produktregistret blev varken fullständigt eller öppet. Istället förordade man att sekretessreglerna skulle skärpas för att skydda giftmånglarna och kemibolagen. Sedan dess har inte mycket hänt i positiv riktning. Vpk:s krav på öppenhet och fullständig information om kemiska produkter är alltså fortfarande lika aktuellt.

När det gäller informationsfrågan vill jag säga att kravet i motion 756 är föranlett av att beredskapen inför kemikalieolyckor varit och fortfarande är bristfällig. Många kommer säkert ihåg debatten efter Bhopalkatastrofen, det som hände vid Bofors, talet om att många människor här i landet lever på kemibomber, osv. Vpk tillhör dem som inte anser att man kan sätta sin lit till företagens egna uppgifter när det t. ex. gäller att informera dem som bor intill farliga industrier. Hisingen i Göteborg, som jag tog upp inledningsvis, är ett exempel på ett område där människorna borde ha rätt till fullständig information om vilka risker de och deras barn är utsatta för. Tror Grethe-Lundblad verkligen att företagen är helt tillförlitliga? Har vi inte genom en rad exempel snarare fått bevis på motsatsen?

Kemikalietillverkarna fick kalla fötter efter avslöjandet om stora brister i samband med de olika gasutsläpp under 1984–1985 som jag pekade på. De började då med att till kemiföretag och andra skicka ut en folder som var avsedd för "de företag som bedömer att de har anledning att informera de kringboende". Företagen ansåg att de genom ett slags modellfolder med lugnande och allmängiltiga besked tog sitt ansvar. För vpk är detta inte tillräckligt. Vi anser att samhället, nu med lämplig hjälp av kemikalieinspektionen, skall ta informationsansvaret för att skydda människorna i områden med farliga industrier och verksamheter.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till vpk-reservationerna 1-5 i utskottsbetänkandet om kemikaliekontrollen.

Anf. 39 GRETHE LUNDBLAD (s):

Herr talman! Frågan om kemikalieanvändningen i samhället är mycket viktig i många hälso- och miljösammanhang. Jag tror emellertid att man måste ha klart för sig att kemikalier inte enbart är någonting negativt – av Viola Claesson kan man lätt få uppfattningen att det bara finns farliga kemikalier. Det finns kemikalier i samhället som är livsviktiga. Inom medicinen och även inom andra områden används kemikalier som är till mycket stor nytta för oss. Detta gäller också miljöarbetet.

Det som har behandlats i det nu aktuella betänkandet gäller bara de hälso- och miljöfarliga kemikalierna. I fråga om dem har vi från 1986 fått en nyordning. Vi har antagit en ny lag, en sorts ramlag, i vilken fastslagits vissa allmänna krav som måste ställas på hanteringen av hälso- och miljöfarliga kemikalier. Vidare har vi inrättat en ny myndighet, kemikalieinspektionen, som redan i början av sitt arbete givit ut en hel del förordningar där lagens bestämmelser brutits ner till praktiskt mer hanterbara begrepp. För att få en belysning av hur arbetet inom kemikalieinspektionen fortgår har jordbruksutskottet i samband med behandlingen av motionerna besökt inspektionen, och utskottet ställde sig i stort sett positivt till arbetets uppläggning. Jag hade tyvärr inte själv möjlighet att delta i besöket, men jag har hört – och det framgår också av utskottets betänkande – att jordbruksutskottet fick uppfattningen att kemikalieinspektionen hade arbetat på ett bra sätt med hänsyn till givna förutsättningar och resurser.

Kemikalieinspektionen har en mycket stor uppgift. Det finns över 70 000 kemiska ämnen ute i samhället. Detta kräver naturligtvis en omdömesgill prioritering med hänsyn till de olika ärendenas vikt. I inspektionens uppgifter ingår bl. a. att ställa klara krav på företagen. Samtidigt är det klart ut sagt i lagen att det är företagans ansvar att redovisa hur produkterna är sammansatta liksom att avsätta utredningsresurser för detta och att informera allmänheten.

Det har redan nu slagits fast att det skall finnas en bestämd symbolmärkning på hälsofarliga produkter, även sådana som ger upphov till irritationer i form av allergiska besvär och liknande.

Vidare har förhandsgranskningen, som var det helt nya i kemikaliekontrollagen, påbörjats. Även om det ännu inte rör sig om så många ärenden har det kommit in anmälningar som man nu prövar i kemikalieinspektionen.

Inom kemikalieinspektionen säger man att den allmänna miljödiskussionen har medverkat till att användningen av de nya kemiska ämnena är säkrare och bättre än den tidigare kemikalieanvändningen. Man säger vidare att företagen nu mycket mer än tidigare prövar ämnena från miljösynpunkt, innan de släpper ut nya produkter. Det är glädjande att förhandsgranskningen fått denna allmänpreventiva verkan.

Herr talman! Innan jag går in på reservationerna vill jag ta upp ett par frågor som berörs i motioner men som inte föranlett några kommentarer från utskottet.

Det finns vissa brister i kemikaliekontrollen, bl. a. när det gäller användningen av de biologiska bekämpningsmedlen. Det har inte utfärdats några ordentliga riktlinjer för hur de skall bedömas. Utskottet säger emellertid i betänkandet att man hoppas att den frågan kommer att prövas.

En annan fråga som tagits upp gäller spridningen av kadmium, bl. a. på grund av att kadmium används i handelsgödsel. Det fanns tidigare ett förbud mot kadmiumanvändningen, men detta hävdades under den borgerliga regeringens tid. Användningen av kadmium var nämligen på grund av dess allmänna förekomst i samhället omöjlig att kontrollera. Nu har det emellertid införts mer detaljerade förbud, t. ex. förbud mot att använda kadmium för ytbehandling eller som färgämne och stabilisator. Vårt beslut om batteriinsamlingen och bidragen för tillverkning av mindre farliga batterier är ju också ett led i arbetet för att minska kadmiumanvändningen. Vi i utskottet tycker att det är mycket viktigt att det arbetet fortsätter, eftersom kadmium är ett farligt ämne som vi måste försöka bli av med i samhället.

Åter till reservationerna, som jag i klump vill yrka avslag på samtidigt som jag yrkar bifall till utskottets förslag. Jag vill gärna knyta den kommentaren till reservationerna att när det gäller t. ex. de kemiska bekämpningsmedlen så har arbetet med den problematiken fortsatt hos många myndigheter. Man har nu lagt fram ett program för halvering av bekämpningsmedel under fem år, bl. a. genom att tillämpa en bättre teknik vid användningen och en bättre rapportering när risk för angrepp föreligger, så att man kan sätta in bekämpningsmedel bara ur behovssynpunkt och inte planmässigt. Kemikalieinspektionen har också utfärdat en förordning, där det klart sägs ifrån att man inte får använda bekämpningsmedel så att de skadar människor. Bekämpningsmedel får sättas in enbart mot skadeväxter och skadedjur och alltså begränsas till sådan användning. Såväl berörda myndigheter som bl. a. SJ arbetar mycket aktivt med den här frågan. Vi må väl hoppas att detta arbete skall leda till en klar begränsning i användningen av bekämpningsmedel. Det pågår alltså mycket arbete.

När det gäller frågan om information är det klart utsagt i förordningen från kemikalieinspektionen att det är företagen som har ansvaret för att informera, bl. a. därför att det är företagen som sitter inne med uppgifterna. Men till sin art kommer informationen att bli styrd av kemikalieinspektionen, som genom kontroll och tillsyn också kommer att se till att företagen verkligen utövar sin informationsplikt. Jag tycker det är lämpligt att man lägger detta ansvar på företagen men att kemikalieinspektionen finns i bakgrunden och ser till att detta system fungerar på rätt sätt.

Man kan säga att produktregistret har varit en socialdemokratisk honnörsfråga. Vi är mycket intresserade av hur det utvecklas fortsättningsvis. Vi har nu fått besked om att det andra steget i utvecklingen av produktregistret snart är klart. Därefter skall man göra en utvärdering för att se hur man skall fortsätta med produktregistret och undersöka till vilken nytta det har varit. Eftersom det gäller så många kemiska ämnen har man fått göra en prioritering och först tagit med de mer allmänt förekommande farliga ämnena. Det har alltså blivit en prioritering på detta område, där man ser till att man först och främst tar itu med de största riskerna.

När det gäller reservationen om en behovsprövning av kemiska produkter är utskottet mycket bestämt emot att införa ett sådant system som vpk har föreslagit, nämligen att man bara skulle tillåta *ett* företags produkter av en viss typ – det är ju det vpk:s förslag innebär. Däremot är det mycket viktigt att den verkan som finns av ett kemiskt ämne och en produkt prövas. Hos

kemikalieinspektionen är man också helt inställd på att det är en kemisk produkts verkan på miljön och hälsan som skall prövas av kemikalieinspektionen. Om en produkt blir godkänd är det inget som hindrar att olika företag saluhåller en sådan produkt, om produkten svarar mot de regler som kemikalieinspektionen har fastställt. Utskottet säger mycket bestämt ifrån att det är på det sättet man vill ha en prövning av kemikalier.

Jag vill gärna säga när det gäller de frågor Viola Claesson tog upp att det är bra att miljöfrågor har fått en självklar ställning i samhället och i all samhällsverksamhet. Även om vi kan se att det finns fall där företagen sviker, såsom skett t. ex. i Göteborg och i Landskrona, är det mycket viktigt att riskerna för befolkningen mycket snabbt kan uppmärksammas. I Landskrona t. ex. slog ju hälsovårdsnämnden verkligen larm, vilket också ledde till att man nu har tagit itu med de risker som funnits. Det är naturligtvis riktigt att det inte räcker med vackra fraser. Samhället måste också kunna ställa bestämda krav på företagen; och det ger den nya lagstiftningen och förordningarna möjlighet till. Men däremot är det inte så att myndigheterna tar över allt arbete med utredning av riskerna och med frågan om hur informationen skall föras ut. Där vill vi att företagen skall ta sitt ansvar. Det är alltså inte fråga om att stryka företagen medhårs utan om att låta samhället ha den ställningen att det gentemot allmänheten står som en garant för att det sker en kontroll av användningen av kemiska medel. Det är emellertid företagen som i första hand skall stå för arbetet med att utforska på vilket sätt man skall få fram bättre medel. Den nya lagen och de nya förordningarna är alltså inte bara ett resultat av samma förslag som man har haft tidigare, utan här har faktiskt förhållandena ändrats – det har skett en lyftning av frågorna. Även om kemikalieinspektionen under den korta tid som den har fungerat inte har kunnat göra sig hörd så mycket utåt, har man där arbetat väldigt tråget på att göra någonting åt problemen.

Med detta, herr talman, vill jag yrka bifall till utskottets förslag. Vi kommer från jordbruksutskottets sida även i fortsättningen att följa kemikalieinspektionens arbete med mycket stort intresse.

Anf. 40 VIOLA CLAESSION (vpk):

Herr talman! Det är naturligtvis viktigt att vi i sådana här församlingar och i skrifter m. m. som regeringen och miljöansvariga ger ut talar i de termer som jag nämnde tidigare, men jag menar att detta måste följas upp av ett ansvar och ett aktivt agerande som inte alltid stämmer med de vackra orden. Annars är det faktiskt bara fråga om något som kan kallas för propaganda. Men jag vill också säga att det händer saker på miljöområdet i positiv riktning. Det är bara det, herr talman, att utvecklingen och miljöförstöringen runt omkring oss går så förskräckligt snabbt och åt alldeles fel håll att vi inte hinner i kapp med de förslag och beslut som i dag föreligger. Framför allt gäller det besluten och handlingen i praktiken. Det är detta som så många människor, inte minst barn och ungdomar, upplever som någonting fruktansvärt, även om de inte alltid kan formulera det på rätt sätt. Grethe Lundblad och jag har i diskussioner om kemisamhället och i frågor som hör till detta argumenterat på liknande sätt tidigare, så det är kanske ingen idé att nu breda ut sig.

Jag vill bara säga att när barn och ungdomar i dag inte tror att de skall få leva tills de blir vuxna, bl. a. därför att miljöhoten är så stora, så är det en fruktansvärd dom över det samhälle där vi finns i ett parlament som skall ta vissa steg i rätt riktning. Det borde gå mycket snabbare. När det nu ändå händer att det fattas beslut här i positiv riktning, sker det inte i första hand därför att vi har debatter med varandra här – kanske inte alls därför – utan det sker först den dag då miljöopinionen är tillräckligt stark eller när verkligheten har sprungit förbi de politiskt ansvariga och det sker en katastrof, så att man måste omvärdera vissa ställningstaganden och ståndpunkter.

Nu skall jag mer konkret gå in på de reservationer och förslag som vpk har avgivit och Grethe Lundblad har kommenterat. Jag tycker att det är bra om man nu börjar att verkställa beslutet om en halvering av användningen av bekämpningsmedel. Det är verkligen någonting som är efterlyst och där miljöopinionen har agerat kraftigt. Det är min uppfattning att denna halvering måste ske ganska snabbt. Men det är också en fråga om vari denna halvering består. Den debatt som jag och andra hade med ansvariga socialdemokrater på området inför valet 1985 visade ju att när man då talade om halvering av bekämpningsmedlen, så mätte man på ett sådant sätt att det inte skulle innebära en halvering av den besprutade arealen. I dag är det så starka koncentrat av bekämpningsmedel, att om man jämför med förhållandena några år tillbaka och räknar på det missvisande sättet, i volym bekämpningsmedel, så lurar man de människor som har krävt en drastisk minskning av bekämpningsmedelsanvändningen. Jag skulle gärna vilja höra Grethe Lundblad kommentera denna halvering.

Så till informationen från företagens sida. Hittills är det uppbyggt så att företagen, framför allt kemi- och läkemedelsjättarna, är de enda som har så stora resurser som behövs för laboratorieprover och för undersökningar – det är bara att konstatera. Varför behövs det då så enorma resurser? Jo, därför att kemikalianvändningen är så oerhört omfattande. Grethe Lundblad nämnde själv några siffror.

Vad jag och många andra frågar är: Behöver vi alla dessa kemiska produkter och prylar? Är det människorna som har frågat efter dem, eller finns de bara därför att företagen vill hitta nya nischer, som framför allt kemiföretagen genom åren har gjort sig kända för?

Det behövs en behovsprövning och mer resurser till kemikalieinspektionen, om man över huvud taget skall kunna kontrollera någonting av den information som Grethe Lundblad menar att vi skall lita på och som kommer från företagen till människor som bor intill farliga industrier osv. I dag har vi för många belägg på att företagen inte sköter detta ansvar. De har helt enkelt alltför mycket att förlora på öppenhet.

Det är också därför företagen, bl. a. Kemikontoret och Erik Brandt, har varit kategoriska motståndare mot ett öppet produktregister där var och en som är intresserad, t. ex. fackets eller miljöorganisationernas representanter, huvudskyddsombud och andra, kan söka information. Länge krävde ju även socialdemokraterna tillgång till ett öppet register, men svek sedan.

Hemlighetsmakeriet från företagens sida, som samhället i dag tyvärr ställer upp på, innebär att man vägrar lämna ut information som kanske skulle leda till att miljöopinionen blev ännu starkare på det här området och

krävde verkliga förbud i praktiken, för att man inte vill utsättas för de risker som kemikalierna medför.

Jag vill som sagt ha besked av Grethe Lundblad på några av de här punkterna, bl. a. om vad halveringen av bekämpningsmedlen innebär.

Anf. 41 GRETHE LUNDBLAD (s):

Herr talman! Jag tycker det är viktigt att Viola Claesson här erkänner att det har blivit ett mer aktivt agerande på detta område från kemikalieinspektionens sida. Jag vill påpeka att vi också har mycket mer aktiva hälsovårdsnämnder numera, och jag tror det betyder mycket att man ute i kommunerna tar itu med dessa frågor.

När det gäller halveringen av bekämpningsmedlen instämmer jag helt i att det väsentliga är att vi får en halvering av den aktiva substansen och inte bara av volymen. Det har mycket riktigt skett en koncentration av ämnena. Det viktiga är att man bara använder bekämpningsmedlen när det finns ett klart behov och att man inte gör det planmässigt, ifall det skulle bli ett angrepp. Att få bort den planmässiga besprutningen och helt övergå till behovsbesprutning är den stora frågan, samtidigt med en bättre teknik vid själva besprutningen, så att det inte kommer bekämpningsmedel på fel håll.

Jag tycker inte att vi blint skall lita på företagen. Därför tycker jag det är bra att vi har fått en kemikalieinspektion som kan kontrollera och gå in med tillsyn. Men jag vill inte heller, som Viola Claesson, alltid misstänka företagen. Det tror jag också är fel. Vi måste nämligen räkna med att den allmänna miljödiskussionen här i landet trots allt har påverkat många företag. De har fått ett helt annat ansvar och sätt att agera. De är också tvingade till det, på grund av att lagstiftningen har ställt dessa krav på dem.

Det har faktiskt börjat vända. Det säger ansvariga tjänstemän på naturvårdsverket och kemikalieinspektionen som vi har talat med. Företagen tar ett större ansvar. De produkter man lämnar in för granskning är betydligt bättre än de vi fick börja granska för några år sedan. Den explosiva utvecklingen av nya kemikalier har också stoppats. Jag skulle alltså vilja säga att det lagstiftnings- och utredningsarbete som Viola Claesson är så kritisk mot har haft en mycket stor förebyggande verkan, och det tror jag är det allra viktigaste.

Sedan är det ganska klart, att även om det är företagen som skall ta laboratorieprover och företa undersökningar, finns det en sådan kontakt och dialog mellan företagen och kemikalieinspektionen att man kan komma överens, så att det verkligen går information från företagen till kemikalieinspektionen.

Till slut skulle jag vilja säga beträffande skyddsombuden att man har gått den vägen att myndigheter kan få veta vad det står i produktregistret. Eftersom arbetarskyddsstyrelsen är en mycket väsentlig myndighet i detta sammanhang kan den begära in uppgifter om olika produkters skadeverkan, innehåll och sammansättning och med hjälp av dessa gå ut med råd och anvisningar till skyddsombuden. På detta sätt undviker man att fabriktionshemligheter kommer ut till anställda på konkurrerande företag – det var nämligen detta som utgjorde problemet med att ge skyddsombuden direkt tillgång till uppgifterna. Personligen hade jag gärna sett att skyddsombuden

hade fått tillgång till dessa uppgifter, men eftersom det har funnits denna oklarhet och osäkerhet har man gått den nämnda vägen. Jag tycker inte man skall avvisa att det kan vara ett bra sätt att få ut information även till dem som står på verkstadsgolvet.

Sverige går faktiskt i spetsen på detta område. Det finns nästan inga länder som har en så sträng lagstiftning när det gäller kemikalier som Sverige. Jag kan bara hänvisa till länder som Polen och Nederländerna, som har varit utsatta för stora kemikaliekatastrofer, men där man inte alls har kommit så långt som vi har gjort.

Även om vi kan se fel i vårt system, tycker jag vi skall vara tacksamma för att dessa initiativ har tagits. Jag tycker vi skall ha litet tålamod och vänta något år så att den nya verksamheten kan komma i gång. Då kan vi kanske börja se över på vilka punkter den skall förstärkas. Men det kostar också pengar.

Anf. 42 VIOLA CLAEISSON (vpk):

Herr talman! Jag håller med Grethe Lundblad om att myndigheterna är mer aktiva nu och att detta är positivt. Jag håller också med om att företagen faktiskt har tvingats att lyssna en del på opinionen.

Det är bra att få veta att inte heller Grethe Lundblad, och kanske andra socialdemokrater med henne, tycker att vi blint skall lita på företagen. Men så länge man anser att alla de här kemiska produkterna och ämnena behövs i samhället – eller tror att man inte ens behöver titta närmare efter om de behövs – och att man kan lita till marknadskrafterna, så länge kommer vi ständigt att överösas med nya prylar och produkter som kan vara farliga. Vi hinner alltså inte i kapp. Genom arbetet i kemikommisionen och genom mitt intresse för dessa frågor vet jag att kemikalieinspektionen har alldeles för små resurser till sitt förfogande för att kunna göra annat än i stort sett lita till företagen – tyvärr.

Vi har inte hunnit tillräckligt långt när det gäller lagstiftningen, och framför allt tror jag att vi inte har ingripit så hårt mot företagen som vi borde ha gjort. Jag skall ta ett exempel.

Den dialog som Grethe Lundblad säger finns mellan fabrikanter och myndigheter, t. ex. kemikalieinspektionen, kan nog vara bra. Men den dag myndigheterna får tillräckligt stora resurser för att verkligen analysera och titta närmare på tillverkarnas hantering och på hur produktionen ser ut och vilka farliga kemikalier man använder, när man verkligen går in på de allvarliga problemen, då kommer företagen att slå till och hota. Men i dag har man i stort sett inga andra möjligheter än att hålla sig till en dialog, därför att man har för små resurser.

För ett tiotal år sedan, när miljökampen för att stoppa användningen av hormoslyr – liksom nu beträffande dioxin – var som hårdast och opinionen var mycket stark, kunde en av de ansvariga för det som då kallades produktkontrollbyrån säga så här: Tillverkaren kan ju inte göras ansvarig om någon dör för att han har använt ett medel på fel sätt. Om en fabrikant fått ett medel godkänt här, kan han inte hjälpa om någon dör i cancer av det 15 år efteråt.

Herr talman! Så säger inte någon representant för vare sig ett företag eller

en myndighet i Sverige i dag, men man agerar nästan som om det vore på det här sättet.

Jag vill avsluta detta inlägg med att ställa en fråga som anknyter till Grethe Lundblads beskrivning av hur eländigt det är ställt i länder i tredje världen. Vi fick belägg för detta i TV häromkvällen, när man visade de stora kemibolagens sätt att betrakta människorna i bl. a. Thailand. I ett TV-program förekom en uppgift om att det finns ett svenskt företag som exporterar ett förbjudet bekämpningsmedel från Sverige till tredje världen. Vet Grethe Lundblad om detta är sant?

Att jag tar upp detta beror på att det naturligtvis inte bara handlar om Sverige utan om hela giftcirkeln. I industriländerna tillverkas under någorlunda bra regler och bestämmelser bekämpningsmedel och andra kemikalier för leverans till tredje världen, där de används i besprutning på s. k. lyxgrödor. När dessa sedan kommer tillbaka till oss är cirkeln sluten: vi får cancer och andra skador därför att vi får i oss dessa gifter.

Anf. 43 GRETHE LUNDBLAD (s):

Herr talman! Jag tror trots allt att företagen i Sverige – jag kan här bara tala för Sverige – har fått en annan inställning. Vi vet att många kemiska produkter som här i Sverige funnits i handeln varit miljöfarliga, men jag kan tala om att kemikalieinspektionen har fått in enbart 15 anmälningar om nya produkter under 1986. Det visar ganska klart att utnyttjandet av upptäckter av nya ämnen har dämpats, och det tycker jag är glädjande.

När det gäller myndigheterna vet Viola Claesson att vi för närvarande på grund av budgetunderskottet har stora svårigheter att tilldela alla myndigheter så mycket medel som de vill ha. Från socialdemokratiskt håll hade vi i produktkontrollnämnden genomgående den inställningen att myndigheterna skulle få alla de pengar som de begärde. Vi försöker hela tiden att följa upp detta genom att ge de viktiga miljömyndigheterna så mycket pengar som de meningsfullt kan använda.

Ett problem för oss är dock att duktigt folk ofta slutar därför att man kan få bättre betalt på annat håll. Det är ett ständigt problem för många myndigheter som har hand om sådana här frågor att de för att klara sina uppgifter måste ha tillgång till ännu duktigare personal än företagen. Det är inte alltid bara en fråga om pengar. Det gäller också att kunna intressera duktigt folk för att stanna kvar.

I vad gäller förbjudna ämnen känner jag inte till just det företag som Viola Claesson nämnde. Jag vet dock att det finns företag här i landet som för export producerar kemiska medel som inte är tillåtna i Sverige. Jag tycker personligen att förhållandena på detta område inte är särskilt bra, och jag har på min hemort mycket bestämt tagit itu med denna fråga. Jag tycker att vi måste hjälpa andra länder att rensa upp i djungeln av kemikalier, åtminstone bland de mycket farliga kemikalierna.

Till slut vill jag säga till Viola Claesson: Vi är överens om att det skall satsas mycket på detta område. Vi har från socialdemokratiskt håll försökt att inte skära ned inom miljösektorn. Det skulle därför vara intressant att få veta hur många fler miljoner vpk vill ge till kemikalieinspektionen och spara in på andra områden för att åstadkomma bättre förhållanden. Det måste ju ligga något av allvar bakom det som man säger.

Anf. 44 VIOLA CLAEISSON (vpk):

Herr talman! Ja, därför föreslog också vpk att kemikalieinspektionen, när den inrättades efter utredning, material från kemikommissionen och beslut i riksdagen, skulle få bra mycket mer resurser än vad andra partier ansåg att den behövde. Det berodde helt enkelt på att vi ansåg att det nya organet för att fungera på ett bättre sätt än de hårt kritiserade föregångarna giftnämnden och produktkontrollbyrån måste få mera resurser. Föregångarna hade nämligen inte haft tillräckligt med resurser.

Skillnaden är dock den att om det finns ambitiöst och duktigt folk på den nya myndigheten kommer man där att vara så aktiv att man tar upp de rätta problemområdena, och då kommer man också att behöva mer pengar. Vpk har tidigare i dessa sammanhang alltid varit det parti som föreslagit att kemikalieinspektionen skall få de resurser som den begär till ett så viktigt ändamål som minskning av kemikalianvändningen.

Jag är mycket tacksam för Grethe Lundblads öppenhet här i kammaren. Jag har lagt märke till den tidigare. Grethe Lundblad säger att hon vet om att det finns företag som tillverkar farliga produkter som exporteras till andra länder. Då kanske Grethe Lundblad och jag kan ta varandra i hand på att vi skall stödja det förslag som vpk fört fram förut här i kammaren och som dyker upp igen om att i Sverige förbjudna produkter också skall vara förbjudna för export till länder i tredje världen och andra länder. Det är skönt att i förväg veta att man kommer att få stöd för detta.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslut i ärendet fattades efter debatten om jordbruksutskottets betänkande 11.)

Kammaren övergick till att debattera jordbruksutskottets betänkande 10 om försurningen.

Försurningen

Anf. 45 IVAR VIRGIN (m):

Herr talman! Det betänkande som vi nu skall debattera handlar om luftföroreningar och försurning, och det grundar sig på motionskrav som framfördes för snart ett år sedan.

Det känns onekligen egendomligt att under en period när partierna på nytt djupdyker i dessa viktiga miljöfrågor och vid förberedelsen av motioner att avlämnas inom kort debattera ett år gamla krav. Utvecklingen under året har väl snarast gått i den riktningen att starka skäl talar för en attitydskärpning i luftföroreningsfrågorna.

Redan förra året ville de borgerliga oppositionspartierna på många områden ställa högre krav på rening än regeringen. Det finns anledning att något förklara varför. Världens energianvändning ger upphov till miljöproblemen. Luftföroreningarna transporteras långt över gränser och mellan nationer.

Svaveldioxid, kväveoxid och kolväten är de mest biologiskt aktiva,

eftersom de kan medverka till ozonbildning. Ozon kan ge direkta skador på växtligheten. De ger också tillsammans med regnvatten syror som kan vara förödande på byggnader och kulturföremål. Vi har exempel i Stockholms stad, på nära håll, på sådana typer av skador.

De sänker också sjöarnas pH-värde. Vid värden under 5 slås reproduktionen av fisk ut. Vid ändå lägre värden förblöder fisken bokstavligen. Den kan nämligen inte längre i sin kropp behålla nödvändiga salter.

Det är ett dramatiskt och tragiskt förlopp när det biologiska livet i en sjö slås ut. Det är all anledning att reagera inför detta. I vårt land är fiskbestånden utdöda eller starkt påverkade i ca 10 000 sjöar.

För oss svenskar har våra sjöar och våra skogar en speciell plats nära våra hjärtan. Det var väl därför de tyska larmrapporterna 1982 om stora skogsskador på grund av luftföroreningar träffade oss så hårt.

Ett omfattande inventeringsarbete startade i våra svenska skogar, och vår kunskap ökar sakta men säkert. Som exempel kan jag nämna en skogsskadeinventering gjord med flygplan och infrarödteknik i norra Skåne i höstas. Utvärderingen visar att i granskog över 40 år fann man 30 % skadad skog. Trots att den största delen är lättare skador stämmer siffran ändå till eftertanke.

Vi vet också att luftföroreningarna ger oss människor hälsoproblem. Cancerkommittén 1984 har beräknat att antalet cancerfall som kan förklaras av luftföroreningarna är 100–1 000 per år. Man kan lugnt konstatera att dessa fall inte fått samma uppmärksamhet som de 2–4 fall per år som beräknas inträffa på grund av olyckan i Tjernoby.

I Västtyskland har man upptäckt att särskilt luftföroreningsdrabbade områden uppvisar en höjd frekvens av en rad olika sjukdomar, även sjukdomar som man normalt inte förknippar med luftföroreningar.

Mot den här bakgrunden är det inte så underligt att vi vill skärpa kraven på rening vid all förbränning och att vi helst vill minska förbränningen i Sverige. Vid användning av kol vill vi inte godkänna utsläpp med mer än 0,05 gram svavel per megajoule, dvs. en tredjedel av det regeringen godtar. Vi vet att detta krav är svårt att uppfylla för små anläggningar. De får då välja andra bränslen – bibränslen, gas eller olja. Men vi tummar inte på vårt gränsvärde. Reservation 4 är ett uttryck för detta. Med tanke på den oro som Viola Claesson uttryckt i debatten tycker jag att det är egendomligt att inte vpk ställt upp på den reservationen.

Vi har under flera år hos regeringen begärt gränsvärden för utsläpp vid förbränning av torv, ved och andra bibränslen i större anläggningar. Det finns anledning att ställa krav på låga kväveutsläpp och låga utsläpp av cancerframkallande ämnen. För detta viktiga krav har vi inte fått någon förståelse från regeringspartiets sida. Därför återkommer det i reservation 5.

Centerpartiet har i reservation 6 pekat på utsläppen av koldioxid som ett av de angelägnaste globala miljöproblemen. Jag tycker det är en helt korrekt beskrivning. Den globala ökningen av koldioxid kommer enligt vetenskapen att inom en period av 60 år leda till en temperaturhöjning, som kan ge allvarliga miljöproblem. Jag håller dock med om att det just nu inte känns som om detta är det största problemet vi står inför denna bistra vinter.

Centerpartiet vill minska förbränningen av olja och kol. Men även gas och torv, som inte nämnts, ger stora koldioxidutsläpp.

Vi kan också konstatera att vår förbrukning av eldningsolja sjönk från drygt 20 miljoner m³ 1976 till ca 10 miljoner m³ 1983, alltså en halvering. Förbrukningen har dessutom efter 1983 sjunkit ytterligare. Till stor del är det vår kärnkraft utan koldioxidutsläpp som ersatt denna olja. En ytterligare minskning av oljeförbrukningen bör vara möjlig. Satsningen på t. ex. värmepumpar bör ge oss den effekten.

Jag kan inte riktigt se nödvändigheten av att be regeringen ta fram ett program för minskning endast av användningen av olja och kol. Det är väl snarare ett program för att över huvud taget minska all förbränning, utom möjligen förbränningen av biobränslen, som bör tas fram.

När det gäller svavelhalten i eldningsolja anser vi att målsättningen bör vara att antingen använda olja som klarar utsläppsgränsen 0,1 gram svavel per megajoule eller att rena rökgaserna för att uppnå samma mål och därmed även kunna använda en billigare högsavlig olja, vilket delvis kan finansiera dessa höga reningskrav. Detta är utvecklat i reservation 9.

I internationella förhandlingar bör Sverige inrikta sig på att få med Storbritannien, Polen och Tjeckoslovakien i 30-procentsklubben. Att åstadkomma detta genom en stämning inför internationella domstolen i Haag, som folkpartiet föreslår, förefaller mig vara ett illa genomtänkt förslag, ett spel för galleriet, och detta så mycket mer som regeringens prognos för de engelska utsläppen visar att Storbritannien de facto kommer att klara 30-procentsgränsen. Man nämner samma siffror för Storbritanniens utsläpp fram till 1995 som för Hollands och Belgiens utsläpp. Dessa båda länder är ju med i 30-procentsklubben. Det visar att man bör ha en viss skepsis inför enbart det förhållande att ett land har undertecknat en konvention. Men självfallet bör Sverige verka för att Storbritannien formellt de facto kommer med i klubben.

Sverige har dessutom allt intresse av att föra luftföreningsförhandlingarna vidare på alla områden – svavel, kväve och kolväten. Det finns trots allt hoppfulla tecken. I slutdokumentet från Nordiska rådets försurningskonferens i Stockholm i september förra året uttrycktes en mycket bestämd politisk vilja att gå vidare för att minska de gränsöverskridande luftföreningarna.

Herr talman! Nu gäller det att följa upp denna framgång. Jag yrkar bifall till de moderatå reservationerna i aktuellt betänkande.

Anf. 46 LARS ERNESTAM (fp):

Herr talman! Ivar Virgin har nu redovisat en del av de konsekvenser som försurningen får. Det gäller bl. a. sjöars död, fiskdöden, skogsdöden och hälsorisker. Jag skall inte upprepa de synpunkterna. Vi är alla överens om detta: Men jag tror att det är viktigt att det då och då kommer in i kammarens protokoll synpunkter på och beskrivningar av hur allvarliga dessa risker är. Jag kommer att ägna mig åt att diskutera de administrativa frågorna kring detta.

Utskottsmajoriteten hänvisar i betänkandet till det försurningsprogram som riksdagens majoritet antog våren 1985. Målsättningen i det programmet är att om möjligt nå 65 % reducering av svavelutsläppen till år 1995 och

dessutom en 30-procentig reducereing av kväveutsläppen till samma år. Utskottsmajoriteten upprepar hur man hoppas nå det här målet.

Det sägs att det är eftersträvansvärt att industrins svavelutsläpp minskas. Möjligheterna att reducera svavelhalterna i eldningsolja bör utredas. Ett konkret handlingsprogram för att minska kväveutsläppen från förbränningsanläggningar skall utarbetas. Åtgärder för att minska utsläppen av kväveoxider skall införas. Utskottet hänvisar också till pågående utredningar.

Herr talman! Bl. a. vi i folkpartiet ansåg redan då, 1985, att riksdagen kan gå längre i konkreta beslut än de, som vi bedömer det, vaga beslutsformuleringar som då lades fast och som utskottsmajoriteten nu upprepar. Vi är nu ännu mer styrkta i den uppfattningen.

Herr talman! Jag förmodar att Martin Segerstedt kommer att ta upp de synpunkterna igen när han om en stund skall försvara utskottsmajoritetens ställningstagande. Kanske kommer han än en gång att säga att våra krav är orealistiska och rent av ogenomförbara utan de utredningar som utskottsmajoriteten hänvisar till. Vi får höra vad han säger. Jag vill redan nu hävda motsatt uppfattning, nämligen den uppfattning som kom till uttryck bl. a. i de sju reservationer till det här betänkandet där folkpartiets representanter finns med.

Jag vill också erkänna att det i reservationer från andra partier finns förslag som kan vara värda att pröva. Det skiljer t. ex. inte mycket mellan centern och folkpartiet beträffande synen på svavelavgiften eller mellan folkpartiet och moderaterna om kväveutsläppen. Det finns en gemensam borgerlig reservation beträffande koleldningen. Jag är litet förvånad över att vpk och socialdemokraterna inte har kunnat ställa sig bakom den, så att vi på den punkten kunnat få ett enhälligt tillkännagivande från utskottet. Vpk skulle därigenom få en del av de krav man framför i sin egen reservation tillgodosedda.

Teknikutvecklingen har gått snabbt. Den utvecklingen hade kommit mycket långt redan 1985. När vi hör den myckna kritiken mot den svenska industrin, skall vi komma ihåg att vi har en bra industri, som också kan ta fram teknikutveckling. Det gäller speciellt i fråga om möjligheterna att rena utsläppen vid koleldning. Vi behöver inte avvakta de utredningar som utskottsmajoriteten hänvisar till för att redan nu lägga fast normer som innebär en sänkning av utsläppsnivån till 0,05 g per megajoule. Jag vill fråga om representanterna för socialdemokraterna och vpk anser att detta är ett orimligt mål. Det vore intressant att få en kommentar på den punkten.

Från kolet går jag nu över till att kommentera utsläppen vid oljeeldning. Från folkpartiets sida visar vi på vägar att redan nu åstadkomma minskade svavelutsläpp både för tjock och för tunn eldningsolja. För den tjocka eldningsoljan bör enligt vår uppfattning den högsta tillåtna svavelhalten sänkas från 1 till 0,5 % och för den tunna eldningsoljan från 0,3 till 0,15 %. Detta mål kan nås på olika vägar. Vi hänvisar till möjligheterna att övergångsvis utnyttja en större andel svavelfattig Nordsjöolja. Jag kommer tillbaka till frågan om Nordsjöoljan när jag senare skall säga några ord om Internationella domstolen och Storbritannien, som också har nytta av den svavelfattiga Nordsjöoljan. Man kan även utnyttja ledig raffinaderikapacitet.

Kväveutsläppen är oroande. Kväveföreningarnas roll i försurningen av skogen anses kunna fastläggas med allt större säkerhet. Vi får dock tyvärr inte särskilt ofta så klara signaler som vi vill ha från forskarna. Men jag tror när det gäller kväveföreningarna att vi kan vara säkra på att dessa spelar en betydande roll när det gäller skogsdöden. Vi anser att en 30-procentig reduktion är otillräcklig. Vi har i andra sammanhang talat om utsläppen från trafiken, men vi anser att målsättningen totalt bör vara en 50-procentig reduktion av dessa utsläpp under denna period. Vi har i en allmän reservation tillsammans med moderaterna efterlyst utredning och förslag om minskning av kväveutsläppen.

Utskottet hänvisar, som jag redan sagt, till de pågående utredningarna. Det sägs i betänkandet att dessa kan resultera i förslag tidigast våren 1987. Studerar man den miljöbudget som vi fick i måndags och dessutom propositionsförteckningen, finner man att vi inte får något förslag i vår. Jag skulle vilja fråga Martin Segerstedt om han ändå inte anser att det är rimligt att vi mycket snabbt får dessa angelägna förslag från regeringen.

Herr talman! Slutligen skall jag beröra den reservation där vi tar upp frågan om talan i Internationella domstolen i Haag. Ivar Virgin sade i sitt anförande att han anser att detta är en orealistisk tanke.

Anledningen till att vi för fram detta förslag, som i och för sig kan bedömas som drastiskt, är att dessa stater, som Ivar Virgin sade, inte har undertecknat konventionen om minskning av svavelutsläppen med minst 30 % till 1993. Vi tycker att det är rimligt att de stater som kan åstadkomma en sådan minskning också gör det. Utskottet hänvisar till att parlamentariker från de här länderna uttalat sig positivt om begränsningar av gränsöverskridande luftföroreningar. Parlamentarikers uttalanden kan vara viktiga för opinionsbildningen, men det är ändå regeringarna som måste fatta de avgörande besluten, och det vill Storbritanniens regering inte göra. Jag skall inte föra någon lång debatt med Ivar Virgin på denna punkt, men jag tyckte att han kanske var litet för vänlig mot Storbritanniens regering. Storbritannien är ändå en industristat med stora resurser. Andra länder i Europa har kunnat klara detta problem, men premiärministern i Storbritannien har inte velat vidta några åtgärder. Nu sägs det att hon delvis kommit på mer positiva tankar. Jag återkommer då till frågan om den svavelfattiga Nordsjöoljan. Den har man också i England tillgång till, och man har funnit att man genom denna olja får väldigt mycket gratis och då kanske kan klara detta problem.

Jag tror emellertid att det i England förekommer en oerhört stor mängd utsläpp av annat slag, t. ex. vid koleldning. Detta gör att Storbritannien här måste vidta åtgärder. Det kan då vara av vikt att man i Internationella domstolen får en prövning av dessa staters agerande, stater som bevisligen inte ställer upp på internationella överenskommelser. En sådan prövning av denna miljöfråga kan bli opinionsbildande även när det gäller andra miljöfrågor.

Jag skall inte ta upp någon längre diskussion i denna fråga, men jag tror att det är viktigt att vi aktivt arbetar för denna sak. Vi borde i riksdagen ha den gemensamma uppfattningen att vi med skärpa bör tala om för våra vänner i Storbritannien att man där måste vidta åtgärder.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till de reservationer som folkpartiets representanter i utskottet har undertecknat.

Anf. 47 LENNART BRUNANDER (c):

Herr talman! En god miljö är någonting som är väldigt viktigt för oss allesammans. Det är en av de grundläggande förutsättningarna för att vi skall kunna leva ett riktigt och bra liv. En god miljö har ju också stor betydelse för de verksamheter vi bedriver i vårt land, bl. a. i vår natur. Att de ekologiska sambanden fungerar är nödvändigt för att marken även i framtiden skall kunna ge oss sina produkter.

Försurningen är en av de viktiga frågorna. Ett bevis härför är att vi ganska ofta har sådana här debatter i kammaren. Det förhållandet att vi inte har en samlad diskussion om dessa frågor gör att det blir svårt att få någon helhetsbild av hur vi ser på dessa problem och vilka åtgärder vi anser bör vidtas på olika håll. Vid detta tillfälle diskuterar vi emellertid ett antal frågor som har att göra med försurningen. Som både Ivar Virgin och Lars Ernestam har sagt påverkar försurningen vår natur i hög grad. I varje fall på västkusten har vi ganska länge haft döda eller försurade sjöar. Det kalkningsprogram som har satts i gång på västkusten har också gett effekter. En sådan åtgärd innebär emellertid bara ett uppehållande försvar som vi inte kan fortsätta med hur länge som helst. Vi måste få förutsättningar för att miljön skall fungera ändå. Det är därför som vi hävdar att regeringens mål när det gäller minskningen av utsläppen av svaveldioxid och kvävedioxid är för lågt satta.

Det är inte bara våra sjöar som drabbas av utsläppen. Det är, som det redan har sagts, även skogar och byggnader. Men utsläppen drabbar även vår flora och fauna, som vi ibland i debatter säger oss vilja bevara. Men den möjligheten kommer vi inte att ha om försurningen får gå vidare, eftersom försurningen i sig tar bort förutsättningarna för många växter att leva vidare.

Detta visar bredden av problemet och därmed också vikten av att det görs någonting.

Reduktionerna med 60 % av svaveldioxiden och 30 % av kvävedioxiden med utgångspunkt i 1980 års nivå är enligt vår uppfattning för små.

Vid konferensen Miljö 82 formulerade ett stort antal experter från hela världen vilka krav vi måste ställa och vilken föroreningsgrad som vår natur kan tåla. Man kom där fram till att 0,5 g svavel per kvadratmeter och år är vad naturen långsiktigt kan ta emot utan att lida skada. Men för att nå detta mål räcker inte de föreslagna reduktionerna. Vi har i vår reservation 2 framhållit att man måste ställa betydligt större krav. Kravet på en minskning av svaveldioxidutsläppen med 65 % i förhållande till 1980 års nivå var redan när man fattade beslutet om detta mål i stor utsträckning uppfyllt genom de åtgärder som vidtogs i början av 1980-talet.

Här har tidigare talats om att förbättra reningen vid våra koleldningsanläggningar. Detta behandlas i en gemensam borgerlig reservation. Jag behöver inte motivera detta närmare, eftersom framför allt Ivar Virgin har gjort det. Vi anser det angeläget att inte öka kolanvändningen och vill snarare se till att den inte får alltför stor spridning. Skall den ändå komma till stånd bör det finnas så hårda regler att vi inte får ut alltför mycket försurande ämnen i luften. Därför menar vi att gränsvärdet 0,05 g/MJ är ett krav man måste ställa. Jag delar de tidigare talarnas uppfattning att det är förvånande att övriga partier i riksdagen inte ställer upp på detta krav utan bara ägnar sig åt fagert tal om att de vill skydda miljön.

Från centerpartiet har vi också en reservation när det gäller koldioxidutsläppen. Denna fråga har övriga partier varje år viftat bort, och det har sagts att detta är någonting som ligger i framtiden och som vi inte behöver bekymra oss för särskilt mycket nu. Jag vet inte om det som Ivar Virgin sade skall ses som ett tillnyktrande från moderaternas sida, men om så är fallet är det välkommet. Detta är ett stort problem som får just de effekter som Ivar Virgin snuddade vid i sitt anförande. Temperaturen stiger, och vi får problem på många sätt när det gäller klimatförändringar och annat.

Vi har i vår reservation skrivit att vi måste minska användningen av kol och olja och i stället använda förnyelsebara bränslen, framför allt biobränslen. Jag delar Ivar Virgins uppfattning att det också gäller gas och alla fossila bränslen över huvud taget. Vi har ingen stor användning för gas i dag, och därför kan vi inte kräva att gasanvändningen skall minskas. Självfallet måste vi ta sådana hänsyn i den mån vi vill introducera gas. Gasen har många fördelar, men vid förbränning ger den också koldioxid. Kravet från vår sida gäller alla fossila bränslen och syftar till en användning av biobränslen i ökad utsträckning. Detta tar vi upp i reservation 6.

I reservation 7 säger vi att en svavelavgift bör övervägas. Folkpartiet har också en snarlik reservation. Grunden är att vi har krav på hur mycket svavel som får släppas ut i olika anläggningar. Teknikutvecklingen är snabb, och den är naturligtvis beroende av vilka förutsättningar som ges. Finns det möjlighet att vidta åtgärder som minskar kostnaderna för svavelavgifter tror vi att industrin, där man har duktigt folk, kommer att ta vara på den möjligheten och utveckla en bättre reningsteknik. Vi har från centerpartiet också sagt att det är viktigt att internationellt marknadsföra den teknik som vår egen industri tar fram på detta område för att på det sättet hjälpa till att sprida kunskaper om möjligheterna att minska utsläppen.

Vi hör ofta den uppfattningen, och den är väl i och för sig riktig, att mycket av de försurande ämnena kommer från utlandet och hamnar i Sverige. Undersökningar vid västkusten visar att skogsskadorna inte bara beror på försurningen utan också på luftföroreningar över huvud taget. Det har visat sig, i varje fall vid en preliminär bedömning av resultaten som ännu inte är riktigt klara, att de lokala utsläppskällorna har en större betydelse för skogsskadorna än vad vi tidigare har trott. Detta kan bedömas bättre när flygningarna slutförts och provytorna har studerats mera noggrant och vi har ett slutgiltigt resultat.

Slutligen fas i reservationer från moderater och folkpartister upp svavelhalten i eldningsolja. Riksdagen fattade för något år sedan ett beslut och gav regeringen i uppdrag att komma med förslag. Vi har ingen annan uppfattning än den som redovisas i reservationerna, men vi har inte reserverat oss denna gång, beroende på att riksdagen har fattat ett beslut och att förslag skall komma i den riktningen. Vi menar att regeringen har uppdraget och att det inte behöver förnyas.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till reservationerna 2, 4, 6 och 7.

Anf. 48 JAN JENNEHAG (vpk):

Herr talman! Försurningen och luftföroreningarna är ständigt aktuella och kommer tyvärr att vara det en lång tid framöver. Det händer mycket på

området, och därför kan jag hålla med Ivar Virgin om att det inte känns särskilt upphetsande att i dag diskutera ett år gamla krav, när vi som bäst håller på att formulera nya.

Men en del krav håller än. Vi måste tillsammans med generella åtgärder gå direkt på de värsta utsläppskällorna. Tiden är mogen för att gå in med mera ingripande åtgärder. Vi skall helt enkelt göra en lista och rangordna det som är mest aktuellt att ta itu med. Varför inte gå på de 100 värsta svavelutsläppskällorna i landet, dvs. de som släpper ut mer än 400 ton svaveldioxid per år, och rikta åtgärder speciellt mot dem? Detta kan påbörjas omedelbart. Vi kan också ställa upp kvantitativa mål, så att de 15 värsta skall åtgärdas under 1987. Vi bör också vidta åtgärder som medför att förslaget i aktionsplanen att alla åtgärder som kostar mindre än ett visst belopp per ton avskild svaveldioxid genomförs snarast.

Vi har reservation 7 gemensam med centern. Jag ansluter mig till vad Lennart Brunander nyss sade och skall inte upprepa hans argument.

Lars Ernestam talade för en stund sedan om svavelhalten i eldningsolja. Jag kan hålla med om att det finns anledning att ansluta sig till folkpartiets krav i dessa stycken. Vi får se vad som händer om Lars Ernestam begär votering i den saken.

Jag vill avsluta med att yrka bifall till reservationerna 3 och 7.

Anf. 49 MARTIN SEGERSTEDT (s):

Herr talman! Luftburna föroreningar och den försurning av land och vatten som kommer av dessa är ett av våra största miljöproblem. Andra talare har före mig berättat om konsekvenserna för vår natur, och jag går inte in på det vidare.

Arbetet med att bekämpa svavelutsläppen, som har varit och fortfarande är den största föroreningsskällan, har bedrivits aktivt sedan slutet av 1960-talet. Trots att dessa utsläpp i vårt land kunnat begränsas till en tredjedel under loppet av 15 år måste vi ändå registrera en fortsatt försämrad situation. I takt med att våra egna utsläpp har begränsats har en allt större del av nedfallet över Sverige kommit att härröra från andra länder. Luftburna föroreningar känner inga nationsgränser, och arbetet med denna viktiga miljövårdsfråga är därför i hög grad en internationell arbetsuppgift.

Den 8 maj 1985 antog riksdagen ett handlingsprogram mot luftföroreningar och försurning. Programmet antogs till stora delar i enighet. Det fanns dock vissa meningsskiljaktigheter, och de framgår också av de reservationer som är fogade till det betänkande vi nu diskuterar.

När det gäller inriktningen av handlingsprogrammet mot försurning handlade reservationerna till stor del om energipolitiken. Talare före mig i debatten har påpekat att vi nu diskuterar motionskrav som snart är ett år gamla. Det känns alldeles speciellt när det gäller energipolitiken – här har det hänt en hel del under det år som har gått.

Förvisso kommer en stor del av föroreningarna från energiproduktionen. Energipolitiken är emellertid föremål för en särskild genomgång – energirådet har slutfört en utredning, och inom kort skall hela denna fråga upp i överläggningar mellan partierna, och förslag kommer att föreläggas vårriksdagen. Jag är därför inte nu beredd att gå in i en ingående debatt i frågor som

har att göra med energiproduktionen och dess fördelning på olika energislag.

I reservationerna finns också övergripande formuleringar som att utsläppen skall begränsas till en nivå som naturen långsiktigt kan ta emot utan att skadas. Det menar vi redan är täckt genom handlingsprogrammets målavsnitt, där det heter att målet bör vara att trygga alla människors rätt till en god livsmiljö och samtidigt skydda grundläggande ekologiska processer och balanser mot oåterkalleliga störningar.

I handlingsprogrammet, som i sin första del handlade om hur vi ytterligare skulle kunna minska de svenska utsläppen av försurande ämnen, förutsattes att flera utredningsuppdrag skulle lämnas ut för att få vissa speciella frågor belysta. Meningen var och är att programmet fortlöpande skall revideras och kompletteras sedan dessa utredningar har slutförts. Jag måste därför göra Lars Ernestam besviken: Vi måste få detta underlag innan vi är beredda att ytterligare skärpa de bestämmelser som gäller.

På ett område har vi under det gångna året också fått en ny lagstiftning. Det gäller avgasområdet, där riksdagen fattade de definitiva besluten så sent som strax före jul 1986.

När det gäller svavelhalten i oljan har statens energiverk slutfört en utredning som beställdes av riksdagen när beslut om handlingsprogrammet fattades. Denna utredning visar att en sänkning av svavelhalten kan vara motiverad och genomförbar för den lätta eldningsoljan. Men för den tyngre eldningsoljan är läget ett annat. Där har vi i dag de hårdaste kraven i Europa – 1,0 viktprocent – och en sänkning till hälften av detta, som krävts i reservationerna, skulle ge de svenska raffinaderierna en klar kostnadsnackdel. Utredningen och remissvaren på denna är nu under behandling i industridepartementet, och vi kan vänta oss ett förslag under innevarande år.

Även när det gäller kväveoxidutsläppen kan vi vänta oss förslag till handlingsprogram. Naturvårdsverket och energiverket har fått regeringens uppdrag att utarbeta ett sådant program, och enligt den budgetproposition som framlades i måndags kommer ett sådant program i början av 1987.

På de områden som jag nu har berört har vi alltså förslag att vänta, och jag yrkar därför bifall till utskottets förslag och avslag på reservationerna.

Reservationerna 4 och 5 tar upp utsläppskrav för eldning med kol och med biobränsle. Dessa krav var uppe till behandling även när vi antog handlingsprogrammet 1985.

När det gäller kolet är det enligt vår uppfattning inte möjligt att skärpa kravet på rening även i små anläggningar i den grad som krävs i reservationen. Det skulle vara att stänga av dessa anläggningar, och det anser vi inte vara motiverat; så stora är inte problemen i den delen.

Även när det gäller biobränsle är det praktiska skäl som talar för att bibehålla den ordning vi nu har, att normerna är desamma som för kol.

I reservationerna 7 och 8 kommer det gamla kravet igen på att avgiftsbelägga utsläppen. Denna form av styrmedel har krävts under många år från borgerligt håll, och vi har alltid avvisat det och gör så fortfarande. Vi vill ha kvar den nuvarande ordningen med klart utformade regler och koncessionsbeslut som skall övervakas av vederbörande myndighet. Vi vill inte vara med om att på detta sätt sätta ett pris på miljön.

I reservationerna 12 och 13 berörs några internationella frågor. Som jag

inledningsvis nämnde är dessa miljövårdsfrågor i hög grad internationella till sin karaktär. Det är av stor betydelse att vi får en bred internationell förankring för åtgärderna. Regeringen har också aktivt drivit dessa frågor både i bilaterala förhandlingar och i större konferenssammanhang. Den svenska regeringen har under det senaste året i hög grad inriktat ansträngningarna på att bredda underlaget i aktionen för att minska svavelutsläppen i Europa med 30 % fram till 1993. Regeringen har också tillsatt en särskild ambassadör med uppgift att driva de internationella miljövårdsfrågorna.

När det gäller de yrkanden som ställs om särskilda insatser mot vissa länder vill jag säga att utskottet har uttalat sig emot sådana åtgärder på grund av att det pågår en positiv utveckling. De internationella kontakterna bör skötas i en positiv anda. Det kan också redovisas en viss framgång på några av områdena.

I miljövårdsarbetet intar bekämpningen av de luftburna föroreningarna en framträdande plats. Detta arbete måste göras på många olika områden för att vi hela tiden skall kunna flytta fram våra positioner. Det program som antogs av riksdagen för nu drygt ett och ett halvt år sedan är ett kraftfullt uttryck för viljan att angripa problemen på ett konstruktivt sätt. Programmet kommer att fortlöpande kompletteras och skärpas på olika områden i takt med att forskning, teknisk och ekonomisk utveckling och inte minst den internationella utvecklingen ger möjlighet till det.

Jag yrkar bifall till utskottets hemställan och avslag på reservationerna.

Anf. 50 IVAR VIRGIN (m) replik:

Herr talman! Jag skall bara ta upp några delar av Martin Segerstedts anförande och kommentera dem.

Enligt vår uppfattning är reduktionen av framför allt svavelutsläppen av utomordentlig vikt, och det gäller för oss att ge koncessionsnämnden stöd i det betydelsefulla arbete som den utför. Här och där måste det ske genom politiska beslut. Det är uttryck för just den uppfattningen som återfinns i reservation 4 när det gäller kolet.

Som jag sade i mitt anförande är vi medvetna om att dessa utomordentligt starka krav inte kan riktas mot små anläggningar, men de får då enligt vår uppfattning välja andra bränslen, där utsläppen på olika sätt kan begränsas. Det finns all anledning att verkligen framföra de här kraven. Mot bakgrund av regeringens verbala förkunnelse i de här frågorna är det egendomligt att man inte kan tillstyrka kraven.

Det är dessutom så att anläggningar som redan har fått tillstånd har det även i fortsättningen. Krav ställs alltid på nya anläggningar, och jag håller med om att det skulle tvinga fram en omprövning av mindre anläggningar. 0,05 g svavel per MJ är dessutom ett mycket hårt krav även för stora anläggningar, men vi tycker att det finns all anledning att ställa hårda krav.

På samma sätt är våra krav när det gäller biobränslen sakligt mycket väl motiverade. Starka skäl talar för att även här få fram gränsvärden som minskar riskerna för människor. Vi vet att bl. a. cancerframkallande ämnen från biobränslen i vissa anläggningar kan nå en betydande omfattning och utsätta människor för risker. Här finns behov av gränsvärden, som ger stöd åt koncessionsnämnden i dess arbete.

På samma sätt vill jag något bredda debatten om den svavelhaltiga oljan. Det är inte bara fråga om att ta ned svavelhalten i den. Man kan också åstadkomma en rökgasrening. Båda alternativen finns det möjligheter till. Framför allt tycker vi det är rimligt att ställa mycket hårda krav på större anläggningar.

Anf. 51 LARS ERNESTAM (fp) replik:

Herr talman! Som redan har sagts i debatten kommer detta betänkande i otakt med tiden. Det är ju ett nytt år med en ny budgetproposition. Jag fick dock ett klarläggande av Martin Segerstedt, nämligen att man i energipropositionen kommer att ta upp riksdagens beställningar om svavelfrågorna och över huvud taget gränsvärdesproblematiken. Det är bra, därför att vi då får upp dessa frågor till behandling. I propositionsförteckningen finns nämligen ingen annan proposition där dessa ämnen behandlas. Alla dessa frågor kommer således i energipropositionen.

Det har här diskuterats en del om kolet och gränsvärdena. Jag känner också till att det ställs hårda krav på industrin därvidlag. Det kan behövas övergångsbestämmelser för mindre anläggningar. Men har verkligen Martin Segerstedt så liten tro på den tekniska utvecklingen, som på så många sätt visar hur långt det går att nå, att han inte inser att det inte går att ställa dessa skärpta krav på koleldningen? Det är en viktig fråga, som vi hade hoppats att alla partier i utskottet hade kunnat komma överens om. Men nu står de borgerliga partierna på en sida och socialdemokraterna och vpk på en annan.

Jag kommer sedan åter in på styrmedelsfrågan, som har diskuterats mycket. Men jag får väl upprepa att vi självklart skall ha koncessionsbeslut och fastställda regler om utsläpp. Men vår devis är att förorenaren skall betala. Vederbörande skall inte få förorena och sedan slippa undan kostnaderna. Vi anser att svavelavgifter och annat kan komma till användning. Jag är mycket förvånad över att socialdemokraterna inte är beredda att gå med längre i den diskussionen. Miljökostnaderna måste komma in i produktionen. Tycker ni att de tar för stor del av kakan i industriproduktionen, eller vad är det annars som gör att ni är så negativa i den frågan?

Anf. 52 LENNART BRUNANDER (c) replik:

Herr talman! Martin Segerstedt säger att de långsiktiga problemen är invägda i den målsättning som finns för programmet mot luftföroreningar och att det ställs krav på att utsläppen inte får bli så stora att naturen inte långsiktigt kan tåla dem. Vad vi kritiserar är att man rent verbalt talar om hur det bör vara för att därefter inte följa upp det när man talar om vad man tänker göra och vilka krav som skall ställas. Då räcker det inte att göra de begränsningar på utsläppen av svaveldioxid och koldioxid som har fastlagts. Ord och handling stämmer helt enkelt inte överens, och det är vad vi kritiserar.

Förhoppningsvis, Martin Segerstedt, kan det komma förslag som åtminstone närmar sig vår målsättning. Det vore i så fall roligt att få veta när socialdemokraterna tänker lägga fram dessa förslag.

Martin Segerstedt tar sedan åter upp ett resonemang om hur mycket man kan ha råd att rena eldningsoljan. Som jag sade i mitt anförande har vi inte

reserverat oss på den punkten. Vi räknar nämligen med att det kommer ett förslag, eftersom regeringen har fått i uppdrag att lägga fram ett sådant. Om jag förstod Martin Segerstedt rätt är han litet tvetsam till om det går att vidta de föreslagna åtgärderna, eftersom dessa kan bli dyra för raffinaderierna. Men dessa kommer naturligtvis att ta betalt för sina produkter och därför inte lida av kostnaderna, utan det blir i så fall förbrukarna som får göra det. Det är på samma sätt med dessa avgifter som med de svavelavgifter som vi föreslår.

Miljön är så viktig att vi måste våga ta kostnader för att förbättra den. I annat fall når vi aldrig resultat. Är vinstutvecklingen hos de företag som släpper ut dessa föroreningar viktigare än vad miljön är för Martin Segerstedt? Det vore bra att få veta. Martin Segerstedt säger åter det vi har fått höra så många gånger tidigare, nämligen att man inte får köpa sig fri. Jag trodde att den debatten var avslutad. Före jul behandlade vi nämligen ett betänkande med en enig skrivning om att det inte skall gå att köpa sig fri. I stället skall, som Lars Ernestam sade, en kostnad tas ut av dem som förorenar.

Anf. 53 JAN JENNEHAG (vpk) replik:

Herr talman! Martin Segerstedt hävdade att det blir svårigheter för de svenska raffinaderierna att sänka svavelhalten ytterligare vid framställning av tjock eldningsolja. Det har varit det ständiga argumentet i dessa tider.. Omsorgen om bolagens ekonomi är större än omsorgen om miljön. Det blir för dyrt för oljebranschen, heter det. Att det blir för dyrt för svenska folket att betala med ohälsa, förstörd natur och produktionsresurser är tydligen mindre viktigt. Däremot tål alltså oljebranschen att det läggs skatt på dess produkter för att finansiera militärautgifter. Det är ett uttryck för vad man tycker är viktigt i dag och i morgondagens Sverige.

Anf. 54 MARTIN SEGERSTEDT (s) replik:

Herr talman! Fortfarande handlar debatten i mycket stor utsträckning om energipolitiken. Låt mig återkomma till vad jag sade i mitt anförande, nämligen att det pågår en ordentlig översyn på detta område. Vi kan förvänta oss att framför allt fördelningen mellan de olika energislagen blir ett av de stora debattämnena. Volymen av de fossila bränslen eller andra bränslen som skall användas påverkar naturligtvis utsläppen i luften.

Lars Ernestam frågar vilka förslag som skall läggas fram. I miljödepartementets del av budgetpropositionen talas om att det kommer förslag om svavelhalten i oljan, en fråga som har varit under utredning, som har remitterats och som man nu arbetar med i regeringskansliet. Förslag kommer också om kväveoxiderna och kväveoxidutsläppen, frågor om vilka det har getts ett utredningsuppdrag. Förslag väntas komma under 1987.

Förvisso skall förorenarna betala miljöavgifter. Men vi vill absolut inte blanda ihop den saken med de koncessionsgränser som gäller. Vi vill inte att företag skall lägga in kostnader för utsläpp i sina företagsekonomiska kalkyler. Det betyder att det företag som bedriver en lönsam verksamhet kan tillåta sig att förorena mer än andra företag. Vi vill ha kvar den grundläggande förutsättningen, att det skall finnas koncessionsgränser och att dessa skall efterlevas.

Så till raffinaderierna och den tunga oljan. Raffinaderier arbetar i en internationell konkurrens, och här som på många andra områden är det väsentligt att vi kan någorlunda hänga med i den internationella utvecklingen. Det tjänar alla på.

Anf. 55 LARS ERNESTAM (fp) replik:

Herr talman! Jag skall fatta mig mycket kort i den här repliken.

Martin Segerstedt måste förstå att vi blir litet irriterade när man gång på gång kommer tillbaka med talet om att företagen inte skall kunna köpa sig fria. Vi vill att den som är ansvarig för utsläpp skall få betala miljöavgift. Det är inte fråga om att köpa sig fri.

Gång på gång säger vi att så vill vi ha det, men ändå kommer Martin Segerstedt och partikamrater till honom upp med samma argumentering. Vi är ganska överens om tagen, men folkpartiet anser att även miljöavgifter skall kunna användas, vilket jag tycker att det är tveksamt om socialdemokraterna vill vara med på.

Sedan är jag också fundersam över när förslagen kommer. I betänkandet skriver majoriteten att vi skall få ett förslag under våren, och det sade också Martin Segerstedt här förut. Jag har tittat i propositionsförteckningen och funnit att det är bara i energipropositionen som det kan tänkas komma – i miljöbudgeten finns endast allmänna beskrivningar. Det är därför jag har frågat om det verkligen kommer något förslag. Men nu får vi väl se vad som händer och sedan får vi fortsätta att ställa våra krav.

Anf. 56 LENNART BRUNANDER (c) replik:

Herr talman! Jag begärde replik av samma skäl som Lars Ernestam, nämligen Martin Segerstedts påstående att man inte skall få köpa sig fri. Jag skulle vilja fråga Martin Segerstedt: Vem har föreslagit att man skall kunna göra det?

Faktum är ju att vi har lagt fram förslag om hårdare begränsning av svavelutsläppen och dessutom svavelavgifter. Men inte heller hårdare begränsningsregler vill socialdemokraterna vara med om.

Anf. 57 MARTIN SEGERSTEDT (s) replik:

Herr talman! Avgiftsbeläggning har vi nu diskuterat i många år. Visst är det viktigt att de som förorenar skall betala. Vi har också sagt i olika sammanhang att man framför allt inte skall tjäna på att förorena miljön.

Det är naturligtvis ett resonemang som kan föras vidare. Jag vill absolut inte helt stänga dörren för det resonemanget, och det har vi aldrig gjort heller. Men att ge utrymme för att i förväg upprätta en kalkyl över vad det skulle kosta att förorena miljön vill vi inte vara med om. Därför är det så viktigt att behålla det grundläggande, att koncessionsgränserna skall gälla och att det finns myndigheter som kan följa upp hur dessa gränser efterlevs.

För den som överskrider gränserna skall det kosta pengar. I varje fall skall ingen kunna tjäna på att bryta mot gällande bestämmelser. Det har vi också lagt fast under senare tid.

Anf. 58 ALF SVENSSON (c):

Herr talman! I skuggan av den allmänna motionstiden debatterar riksdagen i dag en av vår tids stora, jag skulle vilja säga verkligt stora, ödesfrågor, nämligen försurningen och miljöförödelsen. Från alla partier har vi sysslats med kraftfull retorik och uttalat vår förkastelsesdom över förödelsen av vår miljö och framtid. Nu måste det också handla om kraftfulla åtgärder.

I dag behandlar riksdagen flera motioner som har det gemensamt att de vill gå ett steg längre på miljöpolitikens område än vad regeringen och utskottsmajoriteten vill. Utskottets historiebereskrivning visar att vi utifrån vårt höjda miljömedvetande successivt, med skärpta regler om begränsning av svavelutsläppen från oljeeldning m. m., medverkat till att svavelutsläppen i vårt land minskat i betydande omfattning. Trots detta är det långt kvar innan utsläppen reducerats till en sådan nivå att naturen långsiktigt kan ta emot dem utan att skadas.

Vi har från kds sida begärt ett handlingsprogram mot försurningen, där svavelutsläppen reduceras med 80 till 90 % fram till 1990. Känd reningsteknik finns när det gäller rökgasrening med skrubbrar som avlägsnar svavlet ur rökgaserna. Svenska företag tillverkar och exporterar sådana skrubbrar.

Tidigare har man gjort gällande att miljökraven hotat jobben. I dag tycks det glädjande nog vara så att insikten ökat om miljökravens betydelse samtidigt som ett hänsynstagande till miljön också skapar arbetstillfällen.

Från kds sida menar vi att vidtagna åtgärder för att minska försurningen är otillräckliga inte minst med hänsyn till försurningens effekter. Närmare 20 000 av våra sjöar och 9 000 mil rinnande vatten är enligt naturvårdsverket så försurade att de behöver kalkas för att hållas vid liv.

Enligt regeringens kalkningsprogram från 1981 borde 700 000 ton kalk årligen spridas i våra sjöar och våtmarker. I praktiken har spridningen omfattat endast 100 000 ton kalk per år.

Av de 20 000 försurade sjöarna har ungefär 15 % kalkats. Försurningen påverkar inte bara sjöar och öppna vattendrag. Det har understrukits här tidigare. Den påverkar också grundvattnet och därmed många människors dricksvatten, inte minst utanför tätorterna. De låga pH-värdena medför inte bara frät- och rostskador på ledningar och VVS-installationer, utan de medför också att vattenkvaliteten påverkas och därmed vattnets tjänlighet som dricksvatten. Tungmetaller löses ut i dricksvattnet. I för höga koncentrationer medför de risker för hälsan. Man har beräknat att om dessa brunnar skulle åtgärdas, är behovet ungefär 600 milj. kr.

I och med att försurningen också påverkar våra skogar hotar den stora ekonomiska intressen för vårt land. Härigenom har de som i miljödebatten poängterat den ekonomiska tillväxtens betydelse framför nästan allt annat fått ett fullgott skäl att kräva samma miljöpolitiska åtgärdsprogram som de som krävt detta för att säkerställa tillgången till frisk luft, rent vatten, hälsosamma livsmedel och oförstörd natur.

Det finns de som gör gällande att värden för över 30 miljarder kronor varje år förstörs i Sverige på grund av försurning och luftföroreningar. Det gäller sjöar som dör, mark och grundvatten som försuras, skog som skadas etc. Det gäller också byggnader, broar, ledningar och andra konstruktioner som fräts sönder. Människan, som det sades här tidigare, drabbas också. Det är kanske

därför att det är så svårt att kvantifiera rent medicinskt hur vi människor drabbas av försurningen som det så sällan finns med i tal och utredningar.

Jag tycker då, herr talman, att det finns anledning att vidta de åtgärder som Svenska naturskyddsföreningen föreslagit när det gäller att reducera svavelhalten i eldningsolja. SNF föreslår att svavelhalten halveras i den tunna eldningsoljan till 0,15 % och att svavelinnehållet i den tjocka eldningsoljan minskas till 0,3 %. En sådan åtgärd skulle minska de svenska svaveldioxidutsläppen med nästan 20 000 ton per år.

Det är visserligen sant att Sverige redan i dag har de hårdaste kraven i Europa, men det kan bero på att de åtgärder som hitintills vidtagits i omvärlden också är klart otillräckliga. Det försurande nedfallet känner inga nationsgränser, det vet vi. Den förhärskande vindriktningen mot Sverige gör att vi har all anledning att intressera oss för Storbritanniens åtgärder, eller snarare brist på åtgärder, för att minska svavelutsläppen.

Utskottets uppgift om att regeringen i Storbritannien nu förbereder en brittisk anslutning till 30-procentsklubben är därför glädjande. Jag hoppas bara att det är ett sant konstaterande. Även om denna reduktion är långt ifrån tillräcklig för att lösa problemen är det dock ett steg i rätt riktning. Det internationella arbetet måste fortsätta. Sverige kan med större kraft hävda standpunkten av en fortsatt nedskärning, om vi själva vidtagit mycket långtgående reduktioner.

En OECD-rapport från 1981 hävdar att en halvering av Europas svavelutsläpp på tio år är fullt möjlig. Kostnaden för en sådan åtgärd, alltså en tioårsåtgärd, skulle ligga mellan 50 och 100 kr. per person, enligt rapporten. Rapportens bedömning är att en sådan insats skulle vara direkt samhällsekonomiskt lönsam.

Försurningar åsamkas också av kväveoxider, men tyvärr omfattas inte dessa av ECE-konventionen. Vår egen ambition att reducera kvävedioxidutsläppen med 30 % fram till år 1995 kunde ha varit högre. Kvävedioxiderna anses ha stor betydelse när det gäller skogsdöden.

Vissa hävdar att en minskad användning av konstgödnings skulle minska försurningen. I en motion som behandlas i jordbruksutskottets betänkande nr 9, som nyss diskuterats i kammaren, har vi från kds sida begärt en avvecklingsplan för användningen av konstgödselkväve. Även om en minskning av konstgödselanvändningen i jordbruket skulle få sin största betydelse genom ett minskat läckage av växtnäringsämnen till vattendragen, skulle den också resultera i en minskning av mängden försurande gödselmedel. Det har också en betydelse om man vill minska de försurande effekterna, inte minst där grundvattnet är påverkat.

En åtgärd som vi tror är verkningsfull är en successivt ökad avgift på konstgödsel enligt en fastställd skala. Då avgiften enligt kds förslag förs tillbaka till jordbruket i form av arealbidrag, medel till jordbrukets regleringskassor och medel till stöd för jordbruksforskning och försöksverksamhet, skulle denna konstruktion ge de odlare som vill minska konstgödselanvändningen i jordbruket ekonomiska möjligheter till detta. I vissa lägen skulle deras ekonomi bli bättre än vad den är med dagens höga kemikalieanvändning.

Herr talman! Indicierna är sedan flera år tillbaka klara: Krafttag måste tas

för att minska försurningen i snabbare tempo än vad de nu gällande reglerna medför. Någon ytterligare fördröjning bör inte tillåtas. Vi kan i längden inte tillämpa en miljöpolitik som innebär att skadorna blir mera påtagliga, vilket de blir, eftersom utsläppen fortfarande är högre än vad naturen kan tåla. Dagens resurser och kunskaper räcker för ett mera kraftfullt handlande. Jag yrkar därför bifall till min motion 1985/86:Jo776 mom. 1, där det föreslås att riksdagen beslutar begära att regeringen i enlighet med motionen låter utarbeta ett handlingsprogram mot försurningen.

Anf. 59 PAUL LESTANDER (vpk):

Herr talman! I detta betänkande behandlas också min motion om Sulitjelmaverket, som har följts upp i reservation 13. Jordbruksutskottet förmodar i betänkandet att verksamheten vid Sulitjelmaverket kommer att läggas ned och föreslår därför ingen riksdagens åtgärd. Jag har i dag väldigt svårt att motbevisa det påståendet, även om jag ställer mig rätt tvivlande.

Norrmännen har en alldeles särskild taktik i sina ansökningar om att få fortsätta: de begär korttidsdispenser. Vid varje tillfälle frågan hittills har prövats i Norge har man sagt, att eftersom verket ändå snart skall läggas ned kan man naturligtvis inte ålägga det de nödvändiga miljöåtgärderna. Det är mycket möjligt att någon sådan ansökan redan har behandlats i Norge, men jag är inte säker. Jag kan därför inte yrka bifall till reservationen, eftersom det är möjligt att jordbruksutskottet har rätt. Det skulle vara intressant att av utskottets talesman Martin Segerstedt höra vilka betryggande försäkringar utskottet har fått från norsk sida om att man verkligen kommer att lägga ned eller att man kommer att vidta miljöåtgärder.

Senast jag undersökte Sulitjelmaverkets utsläpp konstaterade jag, att trots att man blott framställde en tiondel av Rönnskärsverkens kopparkopparproduktion hade man tre gånger så stora utsläpp. Då jämför jag ändå med den värst förorenande industri vi har i Sverige. Det är alltså inga små smulor som släpps ut. Sulitjelmaverket befinner sig också bara några få kilometer från Sveriges gräns, och dessutom är de förhärskande vindriktningarna alltid västliga och nordvästliga, varför huvuddelen av Sulitjelmaverkets utsläpp verkligen är en svensk angelägenhet.

Anf. 60 MARTIN SEGERSTEDT (s):

Herr talman! Några garantier av den art som Paul Lestander här kräver av utskottet eller av mig kan jag naturligtvis inte ge, utan jag har att falla tillbaka på vad utskottet har inhämtat. Däremot vill jag påstå att utskottets skrivning är mycket stark. Vi säger ju att utskottet "utgår från att berörda svenska myndigheter uppmärksammat bevakar vad som framgent händer" och att vi finner att för närvarande icke någon riksdagens åtgärd är erforderlig. Det, menar jag, är mycket starkt skrivet, speciellt eftersom det gäller ett annat land.

Anf. 61 PAUL LESTANDER (vpk):

Herr talman! Jag har faktiskt själv lagt märke till utskottets sätt att skriva, och det är delvis därför jag inte yrkar bifall till reservationen. Men det är endast under den förutsättningen att man i utskottet visste vad man gjorde

när man skrev så här. Om det är så, som Martin Segerstedt nu påstår, att utskottet inte har fått några bindande försäkringar, har man ju utgått från en okunskap om vad som verkligen skall ske och baserat utskottets betänkande på den okunskapen. Det är en mycket anmärkningsvärd handläggning av ett sådant här fall.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslut i ärendet fattades efter debatten om jordbruksutskottets betänkande 11.)

Kammaren övergick till att debattera jordbruksutskottets betänkande 11 om djurförsök.

Djurförsök

Anf. 62 VIOLA CLAESSION (vpk):

Herr talman! Jag vill börja med att yrka bifall till förslaget om en förändring av de djurförsöksetiska nämndernas sammansättning, dvs. yrkande 2 i motionerna 1985/86:Jo505 resp. 521. Detta är ett krav som förts fram under flera år och som det finns en mycket stor uppslutning kring i samhället. Allt fler engagerar sig i de här frågorna, och trycket på beslutande organ är i dag så starkt att det börjar synas en ljusning i attityder men också i beslut i parlamentet.

I fråga om de djurförsöksetiska nämnderna är det viktigt att ha fått informationen om att djurförsöksutredningen tydligen inte strävar efter en förändring i rätt riktning som krävs i motionerna och som vpk tidigare har krävt. Dessutom har djurförsöksutredningen inte ens motiverat detta ställningstagande. Jag efterlyser alltså besked från dem som i dag säger att de släpper sina motionskrav därför att de litar på djurförsöksutredningen också i den här frågan.

Vpk är ensamt om att ha skrivit reservationer i fråga om djurförsök, och tydligen finns det mycket stora förhoppningar om att djurförsöksutredningen nu skall komma till rätta med alla de problem som olika motioner visar på.

Herr talman! Jag skulle också, innan jag går vidare, vilja gratulera de människor i samhället som på ett mycket engagerat och i dag, som det visar sig, lyckosamt sätt har bildat opinion i fråga om LD 50-testerna. Jag tillhör själv Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök och vet att det finns flera ledamöter i kammaren som gång på gång har motionerat om att LD 50-testerna borde tas bort. Nu har ett enhälligt utskott bestämt sig för att föreslå en avveckling av de här ökända testerna, för att tala klarspråk.

Frågan om djurförsök har ett klart samband med det kemikaliesamhälle som vi tvingas leva i och vars problem vi har diskuterat i anslutning till ett utskottsbetänkande från jordbruksutskottet för en stund sedan. Det handlar om kemikaliekontrollen. Det är framför allt den stora mängden kemiska ämnen och preparat som släpps på marknaden som har lett till den omfattande djurförsöksverksamheten i samhället. Som bekant har de stora läkemedels- och kemibolagen nästan helt fått styra denna utveckling – det är

inte behoven som finns i bakgrunden. Var och en kan också konstatera att det handlar om en profitabel marknad. Häromkvällen fick vi mycket belysande inblickar i kemijättarnas hantering i tredje världen. Genom leveranser av i industriländerna förbjudna preparat till länder som Thailand m. fl. står bolagen för ett miljö- och folkdöd av ofattbar omfattning. Kemijättarna är också etablerade i Sverige, och det är mycket viktigt att påminna om vilket inflytande de har haft och tyvärr fortfarande har.

De organisationer som i likhet med Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök har engagerat sig mot djurförsöken har därför på sitt program krävt att kemikaliehanteringen- och kemikalietillverkningen måste minska. Vpk har också uttalat sig för en drastisk minskning. Vi drev detta krav och en mängd delkrav i kemikommissionen.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök har i likhet med vpk föreslagit att kemikalier skall behovsprövas – vi diskuterade denna fråga för en stund sedan. Jag är, herr talman, ganska pessimistisk när det gäller möjligheten att detta år vinna majoritetens stöd för förslaget, även om flera ledamöter i kammaren är medlemmar i Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök.

Ett steg är i varje fall taget för att antalet djurförsök skall minskas, genom att utskottet enhälligt har uttalat sig för att LD 50-testerna skall avvecklas. Ytterligare steg i rätt riktning går emellertid att ta redan nu. Här i riksdagen finns det i dag möjlighet att fatta ett beslut som innebär ett förbud mot kosmetikatester – ett annat krav som den nämnda organisationen har drivit mycket hårt. Utskottet pekar på gränsdragningsproblem, vilket också ändra har gjort, men vpk anser att det är frågor som mycket väl går att bemästra.

En annan fråga som vpk har drivit under lång tid är frågan om djurförsökens vetenskapliga värde. Jörn Svensson kommer om en stund att tala om detta.

Jag ber med detta att utöver bifall till förslaget om en förändring av de djurförsöksvetenskapliga nämndernas sammansättning också få yrka bifall till vpk-reservationerna 1, 2 och 3 i betänkandet.

Anf. 63 HÅKAN STRÖMBERG (s):

Herr talman! Utskottet har ställt sig mycket välvilligt till de motioner om djurförsök som utskottet har behandlat och som nu föreligger för kammarens avgörande. Det känns tillfredsställande att vi i utskottet fått en mycket bred majoritet i fråga om synen på hur djur skall tillåtas bli använda inom forskningen. Denna breda enighet beror naturligtvis på att utskottet i stort sett delar det synsätt som framförs i flertalet av motionerna i fråga om vilka krav som kan ställas på försöksdjursverksamheten, som vi för närvarande anser vara en nödvändighet.

Det är inte bara utskottet som anser att det nu går att flytta fram positionerna för en mera human och restriktiv användning av försöksdjur. Det pågår också i regeringskansliet ett arbete med en översyn av reglerna för försöksdjursverksamheten, och vi kan förvänta oss förslag som riksdagen kommer att kunna ta ställning till under innevarande år.

Också utskottet har i detta betänkande uttalat sin mening till regeringen. Det gäller bl. a. motionskravet på förbud mot att vid tester på djur använda

de s. k. LD 50-testerna. Det är en metod som är minst sagt inhuman och som alltmör har kritiserats, inte bara i vårt land utan också i andra länder. Metoden går ut på att fastställa vilken mängd dödlig dos som behövs för att 50 % av de djur som ingår i försöken skall avlida, eller om man vill vända på det och säga att försöken pågår tills 50 % av de djur som ingår kvarstår som överlevande.

Utvecklingen både här hemma och i andra länder har inneburit en minskning av användningen av LD 50-metoden. Allt fler länder frångår kraven på toxicitetstester genom denna metod. Eftersom vi inte finner någon anledning att ha denna metod kvar, bör även vi kunna frånga den. Vi instämmer således i motionskravet, vilket vi också är beredda att ge ett tillkännagivande till regeringen om.

När det gäller uppfödningen av försöksdjur har vi här i landet den bestämmelsen att det enbart är djur som är uppfödda för detta ändamål som skall användas, s. k. destinationsuppfödning. Men det kan exempelvis förekomma att djur exporteras och används för tester och försök i länder där denna destinationsuppfödning inte förekommer, utan uppfödningen kan ha haft ett annat syfte. Utskottet anser att samma regler för uppfödning måste gälla var än djurförsöken skall förekomma. Även om detta att samma regler skall gälla har utskottet velat uttala sin kraftfulla mening.

Jag sade inledningsvis, herr talman, att det var en stor majoritet i utskottet som står bakom betänkandet. Undantaget är vpk. Partiet har till betänkandet fogat 3 reservationer.

När det gäller den första reservationen, att man i största möjliga utsträckning skall begränsa användningen av djurförsök, har utskottet absolut ingen annan uppfattning. Vi är alla överens om att försöka medverka till detta. Men eftersom djurförsöksutredningen så sent som i höstas lämnade sitt förslag till regeringen bör vi avvakta regeringens beredning av utredningens material. Enligt den propositionsförteckning som förelades kammaren i måndags kommer vi att få en proposition i frågan nu under vårriksdagen. Ett bifall till denna reservation skulle således inte på något sätt påskynda arbetet med dessa frågor.

När det sedan gäller yrkandet om bifall till motionen angående sammansättningen av de djuretiska nämnderna kan jag också säga att även det kommer att ingå i den proposition som läggs fram. Man vinner inget i tid genom att bryta ut och diskutera vissa frågor för sig. Det viktiga är att dessa frågor löses i sin helhet. Därför avvisar jag även det kravet.

Frågan om s. k. kosmetiska tester och de djurförsök som kan bli aktuella med anledning av dessa har varit uppe vid flera tidigare tillfällen här i kammaren. Det är mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att få en klar definition på vad som betraktas som rent kosmetiska produkter. När vi får den definitionen helt klar för oss är det säkert många här i kammaren som skulle förorda att sådana tester inte får förekomma. Men nu kan vi inte göra det. Det går inte att bara bygga på en tro, vi måste också ha kunskap i dessa frågor, innan vi är beredda att ta ställning. Det måste då stå klart vilka konsekvenserna skulle bli. Produkterna har oftast ett utbrett användningsområde. De kan ingå som beståndsdelar i en rad andra produkter, varav några betraktas som kosmetiska och andra som medicinska. Därför är detta mycket svårt.

Även vpk:s krav i reservation nr 3, om utredning av djurförsökens vetenskapliga relevans, är en sedan tidigare känd fråga för både utskott och riksdag. Ett av de vanligaste argumenten mot djurförsök är att sådana tester inte skulle vara tillförlitliga när det gäller produkter som i medicinskt syfte skall användas av människor. Jag vill säga att svaret inte är självklart, även om enskilda cellers uppbyggnad och funktion i grunden är lika inom hela djurriket. Människoceller fungerar i stort sett som djurceller. Men när det gäller komplicerade samspel mellan cellerna i kroppens organ skiljer det inte bara mellan människor och djur, utan det skiljer också mellan olika djurarter.

Det är därför som vi inte helt kan lita på att försök som inom medicinsk forskning visat sig fungera på djur inte skulle medföra stora olägenheter och svåra komplikationer om de tillämpas på människor. Även om djuren skulle vara identiskt lika med människorna, är vårt vetande begränsat, så någon hundra procentig garanti skulle vi inte ens då få för att något tragiskt inte skulle kunna inträffa.

Detta är inte något argument mot djurförsöken – men vi måste få veta mer. Våra möjligheter till framsteg är beroende av att vi förmår öka vårt vetande inom detta område genom successiv utbyggnad och utveckling av forskningen. Att nu utreda djurförsökens vetenskapliga relevans skulle inte vara av något egentligt värde. Oavsett vilket resultat en sådan utredning skulle komma fram till kommer forskare att stå mot forskare, opinionsgrupp mot opinionsgrupp, och förmodligen också olika politiska uppfattningar mot varandra. Det bästa vi kan göra på detta område är alltså att successivt öka vetandet genom fortsatt satsning på forskning.

Med detta, herr talman, vill jag yrka bifall till utskottets hemställan.

Anf. 64 VIOLA CLAESSION (vpk) replik:

Herr talman! Jag bad i mitt första inlägg att få gratulera framför allt den organisation, Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, som mest engagerat och lyckosamt bildat opinion i dessa frågor. Jag skulle kanske också ha gratulerat jordbruksutskottet till att enhälligt ha uttalat sig emot LD 50-testerna – det vore befogat, tycker jag.

Det är ju så, Håkan Strömberg, att om inte denna rörelse ute i samhället hade funnits, så hade inte heller ett sådant här steg kunnat tas i dag. Och om inte samtidigt enskilda ledamöter, eller vpk eller andra partier, hade drivit dessa frågor från den utomparlamentariska kampanjen vidare in i parlamentet, så hade trycket inte heller varit tillräckligt stort för att man skulle kunna ta det här steget.

Jag sade också att förhoppningarna på djurförsöksutredningen, och på yad regeringens proposition så småningom kommer att innehålla, kanske är litet för stora. I varje fall när det gäller de djurförsöksetiska nämnderna – jag yrkar i det sammanhanget bifall till reservation 2 och två olika motioner – har djurförsöksutredningen inte uttalat sig i den riktning som motionärerna kräver och som vpk tidigare har förordat.

Att utskottet är enhälligt när det gäller LD 50-testerna är ju gott och väl; det är mycket bra. Men borde det inte också i den frågan komma ett positivt förslag i den proposition som läggs fram så småningom? Om man inte riktigt

litar på vad som kommer att stå i den propositionen om djurförsöken utan vill göra ytterligare en markering härifrån, då anser jag att man också skall stödja reservationerna och även motionerna om de djurförsöksetiska nämnderna. Då visar man att det inte bara är fråga om vackert tal – att man i samband med påtryckningar och press från de här duktiga organisationerna före valet uttalar sig i rätt riktning – utan att uppfattningen också tillkännages när man skall trycka på knapparna här i riksdagen.

Anf. 65 HÅKAN STRÖMBERG (s) replik:

Herr talman! Jag kan hålla med Viola Claesson om att vi självfallet inte förringar några organisationers arbete på olika områden. Det är fråga om ett nyttigt inslag i vår samhällsbild, och vi har även anledning att lyssna på vad man där kommer fram till. Det är också många gånger oerhört viktigt för människor att tillhöra organisationer, förkovra sig och skaffa kunskap om olika intressen.

Men rätt skall vara rätt. Viola Claesson. Utskottet har ju också vid studiebesök fört diskussioner och samtal med forskarna och tagit del av deras synpunkter när det gäller LD 50-metoden. De har uttalat att man också har andra metoder, att LD 50 numera kan anses vara förlegad och inte behöver användas. Det var enbart socialstyrelsen som i sitt remissyttrande påstod att det vid akuta behov kunde visa sig nödvändigt att ha kvar LD 50. Utskottet var enigt om att det är svårt att förstå hur man vid akuta behov skall kunna nå framgång med djurförsök, eftersom det tar oerhört lång tid att få fram resultat av djurförsök. Därför ansåg utskottet att det inte fanns någon anledning att ha kvar denna bestämmelse.

Anf. 66 INGVAR ERIKSSON (m):

Herr talman! I jordbruksutskottets betänkande 1986/87:11 behandlas nio motioner om djurförsök, däribland två från moderat sida. Jag skall något kommentera dessa motioner och utskottets skrivning med anledning härav.

Det finns en paragraf i Europarådets djurförsökskonvention där det krävs att alternativa metoder skall användas om sådana står till buds. I motionen hänvisar vi till detta och för fram kravet att de djurförsöksetiska nämnderna alltid skall förse med upplysningar om alternativa metoder i samband med att ansökningar lämnas in. Forskarna bör också, anser vi, ha skyldighet att söka efter alternativ och rapportera om dem. Det är också viktigt att statliga myndigheter, t. ex. socialstyrelsen, kemikalieinspektionen m. fl., inskränker sina krav på tester på djur till minsta möjliga. Dörren får inte lämnas öppen för en rad sådana försök om sådana inte krävs genom lag.

I motionen framhålls att om intentionerna i 1978 års försöksdjurslagstiftning i praktiken skall följas är det nödvändigt att registreringsmyndigheterna accepterar data från alternativa metoder som anses likvärdiga.

Herr talman! Det krävs utan tvivel en ökad aktivitet från myndigheternas sida som syftar till att man i praktiken skall använda, eller införliva, de alternativ som finns utvärderade.

Det pågår för närvarande utvärderingsprojekt i Norden. Åtskilliga laboratorier har utvecklat alternativa testsystem under de senaste åren. För närvarande testas rutinmässigt produkter på djur på grund av myndighets-

krav, trots att man skulle kunna använda en cellkulturmetod i stället. Här måste förändringar kunna ske.

Vi anser att en kartläggning av befintliga djurförsök och alternativa metoder i bruk och under utveckling är nödvändig om det skall vara möjligt att utarbeta en strategi baserad på fakta i avsikt att starkt begränsa djurförsöken.

Vi anser också att forskningsanslagen i större utsträckning skall satsas på forskning för metoder som kan ersätta djurförsök.

Utskottet vidhåller sin i tidigare sammanhang framförda uppfattning att det givetvis är angeläget att användningen av försöksdjur så långt möjligt begränsas och att en övergång till alternativa metoder prioriteras. Utskottet anser också att det har skett en betydande utveckling mot ett ökat bruk av alternativa metoder. Till denna utveckling har bl. a. de forskningsmedel som tilldelats centrala försöksdjursnämnden bidragit.

Utskottet anser att betydande insatser för att stimulera framtagandet av alternativa och kompletterande försöksmetoder görs och förutsätter att berörda företag och myndigheter fortsätter på den inslagna vägen och inte mattas i sina ansträngningar att få fram alternativa metoder till djurförsöken.

Utskottet avstyrker motionen med hänvisning till bl. a. pågående arbete med djurförsöksfrågorna inom jordbruksdepartementet. Med djurförsöksutredningens intressanta synpunkter och den proposition som väntas under våren får vi för dagen låta oss nöja.

Herr talman! När det gäller Arne Svenssons och min motion angående export av icke desitinationsuppfödda försöksdjur har utskottet ställt sig positivt och förordat att regeringen i samband med den pågående översynen av djurförsökslagstiftningen även behandlar denna fråga och lämnar förslag till åtgärder för att man skall kunna förhindra eller kontrollera det slag av export som det här är fråga om.

Herr talman! Vi har som motionärer ansett det logiskt att samma krav ställs vid uppfödning av försöksdjur, oavsett om de används i Sverige eller om de exporteras.

Herr talman! Med hänsyn till att betänkandet är positivt har jag inget annat yrkande än om bifall till hemställan i utskottsbetänkandet.

Anf. 67 HÅKAN STRÖMBERG (s) replik:

Herr talman! Ingvar Eriksson talar sig varm för att man i större utsträckning skall övergå till alternativa metoder. Vilka är då dessa alternativa metoder? Det är bl. a. den s. k. cellforskningen. Man använder då celler från döda människor och djur. Men vissa celler är så komplicerade att det faktiskt inte går att göra ett någorlunda relevant försök med denna metod. Därför måste man också ha levande material för att utföra vissa tester. T. o. m. människor reagerar olika vid behandling med olika typer av antibiotika och andra mediciner. Vissa människor tål vissa typer av mediciner som andra inte tål. Om de inte tål medicinerna kan de få allergier och andra reaktioner. Därför är detta mycket svårt, och vi måste därför, i vissa fall, än så länge använda oss av levande djur vid försök.

Anf. 68 INGVAR ERIKSSON (m) replik:

Herr talman! Håkan Strömberg säger att alternativa metoder medför stora svårigheter, och jag är fullt medveten om detta. Men det är inte desto mindre angeläget att man trots dessa svårigheter försöker komma fram på nya vägar som samtidigt kan skapa breddade möjligheter att lösa dessa problem utan att man för den skull sätter försöksdjur i en situation som inte är önskvärd. Det finns väl ingen som kan förorda att man i onödan skall använda djur för försök. Det måste vara en självklarhet att man försöker komma ifrån dessa djurförsök så fort som möjligt. Det är i denna riktning som vi alla gemensamt bör arbeta.

Anf. 69 KERSTIN GELLERMAN (fp):

Herr talman! Den etiska prövningen av djurförsök har varit föremål för en översyn. Utredningen har, som tidigare sagts här i dag, remissbehandlats, och vi förväntar oss ett regeringsförslag senare i vår. Detta faktum präglade utskottet vid behandlingen av många motioner rörande djurförsök från förra årets allmänna motionstid. Därför har alla motioner utom ett par avstyrkts av utskottet. Utskottsmajoriteten har gjort ganska välvilliga skrivningar med anledning av dessa motioner. Utskottsmajoriteten har också nöjt sig med utskottets hänvisning till översynen och den kommande propositionen.

Folkpartiet valde vid förra årets allmänna motionstid att inte väcka några motioner rörande djurförsök just för att översynen då pågick, och det sadades att den skulle vara klar redan på våren. Den blev försenad, och dessutom har den slagits ihop med översynen av djurskyddslagen, som också pågår i departementet. Denna proposition kommer således till riksdagen först senare i vår. Vi kommer då att pröva propositionen.

Folkpartiet delar många av de synpunkter som framförts i motionerna. Det är t. ex. således mycket viktigt med en förändring av sammansättningen av de etiska nämnderna. Antalet lekmän och djurvänner utan bindningar till djurförsök bör öka. Den nuvarande tredelningen i nämnderna där två grupper av tre arbetar med djurförsök måste förändras så att balans åstadkommes.

Man bör sträva efter att avveckla den omstridda LD50-metoden, vilket ju också utskottet har sagt, till förmån för alternativa metoder. Här måste forskningen intensifieras för att man skall kunna finna nya metoder. Man kan hysa vissa förhoppningar om en snabb utveckling av nya metoder baserade på hybrid-DNA-tekniken. Meningen är ändå att vi skall minska antalet djurförsök.

Någonting som förorsakat mycken debatt är användningen av djurförsök vid utprovning av skilda produkter som upplevs mer eller mindre onödiga av många människor. Användningen av LD50-tester för t. ex. prövning av kosmetika har med rätta upprört många djurvänner. Därför måste de upphöra. Visserligen har invändningarna baserats på att det är svårt att dra gränsen mellan kosmetikaprodukter och hygienprodukter av olika slag. Denna svårighet bör kunna övervinnas.

Vi har stor import av kosmetika. Därför är det viktigt att socialstyrelsen redovisar sitt uppdrag om märkning av kosmetika, så att konsumenterna själva kan avgöra om de vill köpa en kosmetikaproduct vid vars tillverkning

används djurförsök. Ett visst köpmotstånd kan verka som påtryckning på tillverkaren för att öka användningen av alternativa metoder.

Herr talman! Detta var några synpunkter på det betänkande som vi har att handlägga i dag. Jag har inget yrkande.

Anf. 70 LENNART BRUNANDER (c):

Herr talman! Betänkandet tar upp ett antal motioner om djurförsök. Som tidigare talare här sagt har det gjorts en översyn. Det föreligger nu ett utredningsförslag, som för närvarande är ute på remiss. Det skall även komma ett förslag från regeringen så småningom.

Från centerns sida har vi i år liksom många år tidigare motionerat på detta område om att vi i större utsträckning skall använda alternativa metoder. Vi har synpunkter på de djuretiska nämndernas sammansättning och arbetsätt, på LD50-testerna och djurtester vid tillverkning av kosmetika.

Efter mycket lång strävan har vi nu i utskottet enats om ett uttalande som innebär att man inte skall använda LD50-tester. Vi har tidigare redovisat motiven för detta ställningstagande. Jag måste säga att det är glädjande att arbetet slutligen gett resultat. Visserligen är arbetet inte färdigt – vi skall ju få ett regeringsförslag – men jag utgår från att regeringen kommer att följa riksdagens beslut i detta avseende.

Håkan Strömberg påpekade att utskottsbetänkandet i övrigt i stort sett är enigt med undantag från vpk-reservationerna. Jag kan för centerns del säga angående de synpunkter som vi har redovisat i våra motioner att vi inte på något sätt ändrat ståndpunkt, utan vi inväntar propositionen. Då får vi se i vilken mån våra krav är tillgodosedda. Vi har inte funnit det särskilt meningsfullt att reservera oss, eftersom det knappast kan påverka det slutliga förslaget särskilt mycket. Däremot har vi i olika sammanhang försökt påverka remissarbetet i de olika instanserna. Vi hoppas att det förslag som så småningom skall komma präglas av utsikter till en förbättrad situation på detta område. Om inte, kommer vi i det läget att motionera och lägga fram förslag.

Herr talman! Jag har inget annat yrkande än utskottets.

Anf. 71 MATS O KARLSSON (s):

Herr talman! Årets betänkande från jordbruksutskottet om djurförsöken innebär trots allt ett fall framåt enligt min mening. Det är speciellt glädjande för mig som för första gången haft möjlighet att med en motion bidra med underlag för betänkandet.

De två tillkännagivanden som görs – förbud mot LD50-testerna och mot export av försöksdjur – är välkomna. Förslaget beträffande LD50-testerna återfinns bl. a. i motion 505, som jag och fyra andra socialdemokrater väckte i fjol under den allmänna motionstiden. Jag har dessutom själv aktualiserat båda dessa frågor under förra riksmötet genom frågor till statsråd. De svar jag då fick överensstämmer väl med vad utskottet nu föreslår. Att LD50-testerna nu näst intill förbjuds är verkligen på tiden. Den kritik som har riktats mot denna testmetod är inte bara av etisk art – det finns en omfattande kritik även mot den vetenskapliga tillförlitligheten i resultaten.

Den svenska kemikalieinspektionen i samarbete med OECD anordnade i

maj 1986 ett seminarium i Stockholm om kemikalietestning. 140 delegater från 16 länder deltog. Eftersom jordbruksutskottet i sitt betänkande inte refererar till detta seminarium, vill jag återge hur Runc Lönngren, vice ordförande i kemikalieinspektionens styrelse, som också ledde mötet enligt TT-meddelande summerade seminariet:

”– Deltagarna var helt överens om att man nu kan sluta använda LD-50-testet i sin nuvarande form. I stället rekommenderas andra och nyare metoder, som kräver betydligt färre försöksdjur och med procedurer som är skonsammare för djuren.

– Det betyder att vi nu tillstyrker ett förslag från en expertgrupp inom OECD, som för en månad sedan föreslog att den här formen av test skulle göras om.

– Det i sin tur betyder att det inte kommer att dröja alltför länge innan förslaget slår igenom och testet slopas.”

Huvuddelen av övriga i motionerna framförda krav avfärdar utskottet med hänvisning till den kommande propositionen om ny djurskyddslag. Med hänsyn till att den är aviserad redan till maj i år tycker jag att denna hänvisning får godtas. Jag förutsätter dock att propositionsskrivarna har tagit del av den i motionerna redovisade inställningen till framför allt sammansättningen av de etiska nämnderna. Det är ju en fullständigt orimlig ordning att en etisk-moralisk prövning skall göras av en nämnd där två tredjedelar av medlemmarna själva står mitt uppe i den verksamhet som moraliskt skall granskas. I den typen av bedömningar hör ju i stället strävan vara att så många som möjligt skall vara obundna för att prövningen skall bli så fri som möjligt. Jag utgår från att man i departementet i detta avseende är beredd att frångå utredningsförslaget, som ju utan närmare analys eller tankemöda innebär att nuvarande sammansättning behålls.

Herr talman! Det sega motstånd som vi bevittnat när det gäller att bekämpa LD50-testerna är symptomatiskt när det gäller djurförsöken. Det finns en oreflekterad, konservativ tilltro till resultaten av djurförsök och en utbredd tröghet i forskarkretsar mot moderna alternativa metoder. Det gamla invanda är tryggt, det kan man och det fortsätter man med. En sådan konserverande inställning accepterar vi inte på andra områden. Där ställer vi kraven högt, och vi utmanar forskarna och teknikerna att lösa problemen. Inte minst inom miljöpolitiken, där ju jordbruksutskottet har erfarenhet, förfar vi politiskt på detta sätt. Vi formulerar målen t. ex. när det gäller utsläpp av olika slag. Det kan gälla svavel, bilavgaser, freoner osv. Vi kräver halvering av bekämpningsmedlen i jordbruket på fem år.

Jag menar att vi på samma sätt skulle kunna formulera målen för djurförsöken. Halvera förbrukningen på tre år. Förbrukningen är nu närmare en halv miljon djur per år. Pressa ner den till 20 % inom fem år. Till detta skall sägas att förbrukningen under 1970-talet halverades från en miljon till ca en halv miljon djur per år. Det trodde säkert inte forskarna var möjligt 1970, men det gick. Nu under 1980-talet går det betydligt långsammare med minskningen. Men skulle vi härifrån formulera sådana konkreta krav i stället för att vagt uttala oss för en minskning, då skulle det – det är jag övertygad om – åstadkomma en aktivitet och utveckling i laboratorierna, och de alternativa metoderna skulle få de anslag som behövs för en sådan utveckling. Jag är

övertygad om att ett sådant mål är fullt realistiskt och att det skulle nås utan några som helst risker för mänsklighetens väl och ve.

Herr talman! Det är dags för en avvecklingsplan för djurförsöken!

Anf. 72 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Man kan notera en både utförligare och mer engagerad debatt kring de här frågorna i dag än för ett antal år sedan. För detta framsteg förtjänar utskottet ett erkännande. Vpk återkommer även i år med krav på att man från en mer principiell och vetenskapsteoretisk utgångspunkt skall försöka utreda djurförsöks vetenskapliga giltighet. Att vi är så envisa på den punkten beror delvis på de ofta generande och otillfredsställande svar som man kan få när man väcker den här frågan om djurförsöken. Man borde ju inte behöva uppleva att personer med professors rang bemöter tvivel på djurförsökens relevans med svepande hänvisningar till att alla däggdjur har så mycket gemensamt. Den omedelbara reflexion som då inställer sig är ju att parallellen mellan en professor och en liten råtta ändå måste ha sina gränser, och det är just denna grad av parallellitet som det gäller att få ett exakt grepp om.

Detta egendomligt lättvindiga sätt att lita på att däggdjur är däggdjur i alla lägen tror jag man får hänföra till det faktum att djurförsöken är en produkt av en äldre vetenskaplig tradition, som en gång för länge sedan etablerade sig och som därför är svår att rubba. Traditionen lever förmodligen på att det antagligen på ett mycket elementärt plan ändå går att dra paralleller mellan vissa högre djurs och människors fysiologiska uppbyggnad och egenskaper. Men ju mer inträngande, specialiserade och förfinade frågor som vi vill ha svar på, desto mer ökar risken för att parallellerna försvinner eller blir för svaga. Vi menar att man måste få ett mer allmänt och systematiserat svar på frågan om pålitligheten i resultaten av djurförsöken. Att blunda här för är att ta en avsiktlig risk som inte är acceptabel.

Det som är slående i de här sammanhangen är att de principiella invändningar och tvivel som kan riktas är av mångsidig art. Vi vet t. ex. att inom varje djurart är populationens fysiologiska egenskaper och nedärvda instinktsliv ett resultat av utomordentligt långa utvecklingsförlopp. Urval och utslagning har bestämt egenskaper och motståndskraft hos arten. Vi kan inte vänta oss att olika däggdjursarter skall uppvisa en pålitlig parallellitet med människans art, för vilken de naturliga urvalsprocesserna numera i stort sätt har upphävts. Vi avlivar ju som bekant inte svaga människor. Människan är också utsatt för så många fler inflytelser från sin artificiella omgivning än vad djuren är, vilket också har ett inflytande på denna parallellitet. Människan har en annan konstruktion på sin hjärna och sitt psyke, varför alla företeelser med psykiska komponenter, t. ex. många allergier, inte är jämförbara mellan djur och människor.

På det rent psykiska livets område är människans förmåga att bygga helt självständiga och flexibla psykiska strukturer en i grunden annan än djurens, varför man med djurförsök med psykofarmaka aldrig kan dra några rimliga slutsatser om hur dessa substanser verkar på människors inre konflikter. Också på t. ex. immunologins område finns det egenartade exempel som kan vara nog så tänkvärda. Av två mycket närstående däggdjursarter angrips den

ena av ett visst virus som den andra är immun mot, och den andra angrips av ett speciellt virus som den första är immun mot – trots deras nära släktskap i däggdjursschemat. Det allra mest egendomliga är att människan är immun mot det ena av dessa båda virus men reagerar med starka symtom mot det andra. Säger oss inte ett sådant exempel något om vilken osäkerhet och nyckfullhet som råder, och vore det inte av stort värde att få detta klarlagt på ett seriöst och systematiskt sätt?

Vi tycker inte att utskottet svarar på ett riktigt bra sätt på de här propåerna. Håkan Strömberg höll i och för sig ett nyanserat anförande, men utskottets ställningstagande innebär ju att man på något sätt skall vänta i de här frågorna. Man skall vänta på att en viss typ av vetenskapliga slutsatser visar sig vara felaktiga eller skadliga, och då skall man ingripa och metoden ersättas med någonting annat.

Jag tycker inte att det är en rimlig ståndpunkt att man först skall vänta på att en vetenskaplig metod misslyckas på ett visst område för att den skall ersättas. Är det inte bättre att förebygga ett sådant misslyckande? Det finns ju annars risk för att man drar felaktiga slutsatser under lång tid och då utsätter både djur och människor för onödiga risker. Det måste ju vara bättre att med en systematisk och principiell undersökning fastslå att det på det ena eller andra området råder en så dålig parallellitet att man där bör avstå från att använda den här metodiken.

Jag skall gärna medge – med utgångspunkt i vad Håkan Strömberg sade när han kommenterade just den här reservationen – att en självständig utredning inte nödvändigtvis är den enda möjliga eller ens den bästa formen för att ta itu med det här problemet. Vi har stannat vid det närmast därför att det inom djurförsöksetablissemanget, om jag får kalla det så, finns en stor konservatism och ovilja att sätta sina metoder i fråga. Därför har vi menat att det kunde vara klokt att skapa ett mer oberoende och självständigt forum som med mer distans kunde betrakta dessa vetenskapliga problem och som inte hade någon sorts förhandsintresse. Men genom att – som Mats O Karlsson nämnde – sätta tryck på forskarna och ställa mycket bestämda krav på dem osv. kan man naturligtvis tänka sig att nå likartade framsteg.

Den organisatoriska formen är i och för sig inte helig för oss, utan det viktiga är att något görs. Jag vill dock säga att jag tror att man måste ha en mer oberoende ansats än vad de forskare har som försvarar djurförsökstraditionen. Det är på få ställen inom den vetenskapliga världen som åtminstone jag mött så inbitna föreställningar och en sådan ovilja till att diskutera kritiskt som just bland dessa forskare.

Med de här synpunkterna, herr talman, ber jag att få yrka bifall till vpk-reservationen.

Anf. 73 HÅKAN STRÖMBERG (s):

Herr talman! Jag kan instämma i mycket av det Jörn Svensson sade beträffande de problem som finns när det gäller cellforskningen och olika cellers komplicerade samband med varandra. Försöken är inte alltid relevanta. Jörn Svensson nämnde också misslyckanden. Trots att man har gjort otaliga försök har det blivit svåra komplikationer när man använt medicinska preparat för mänskligt bruk.

Men vi skiljer oss beträffande slutsatsen. Jörn Svensson anser att en utredning av obundna personer av den vetenskapliga relevansen är det bästa. Vi anser att en sådan utredning inte skulle leda någonstans egentligen. Vi anser i stället att vi successivt bör satsa på forskare och också på utbildning av forskare. Vi vet alldeles för litet.

Oavsett vilket resultat en utredning skulle komma fram till skulle förmodligen åsikt stå mot åsikt. Det skulle finnas åsiktsskillnader mellan forskare och opinionsgrupper och kanske också mellan Jörn Svensson och mig.

Vi måste i stället försöka skjuta fram forskningen på det här området, så att vi får veta mer, innan vi tar ställning till frågan i hela dess vidd.

Anf. 74 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! När vi har talat om en utredning har vi inte i första hand tänkt oss en samling personer som tillbringar utredningstiden i ett sammanträdesrum. Naturligtvis har vi tänkt oss att man från officiellt håll skulle initiera undersökningar på ett organiserat sätt inom olika grenar av de verksamheter där man vill ha svar på viktiga principiella vetenskapsteoretiska frågor och att man på det sättet försöker få en uppfattning om huruvida man beträffande ett visst schema av metoder kan räkna med att dessa är mer eller mindre pålitliga. Då skulle man få en helhetsbild. Det som har föresvävat oss är alltså en praktisk verksamhet, inte något sammanträddande som man bedriver i en vanlig statlig kommitté.

Men formen är som sagt inte avgörande. Jag kan mycket väl tänka mig att man under bestämda förutsättningar kan organisera det hela på ett annat sätt, vilket Håkan Strömberg var inne på. Men då ställs Håkan Strömberg inför två frågor.

Den första frågan är: Anser Håkan Strömberg att man kan förlita sig på att de många gånger konservativa djurforskarna är de som bäst kan svara på frågan om huruvida deras försök är riktiga?

Den andra frågan är: Är Håkan Strömberg beredd att i något rimligt sammanhang ställa upp på krav av den typ som Mats O Karlsson talade om, nämligen att man skall formulera bestämda målsättningar och kräva att forskarna uppfyller dem och att man satsar resurser för att de skall kunna göra det?

De två frågorna är avgörande för resultatet.

Anf. 75 HÅKAN STRÖMBERG (s):

Herr talman! Det rör sig här om mycket svåra frågor, som vi egentligen vet alldeles för litet om för att nu kunna ta ställning. Vi känner inte till alla de konsekvenser som en avveckling skulle kunna föra med sig. Vi känner inte till vilka kunskaper man har inhämtat på det här området när det gäller att t. ex. bestämma i vilken takt en avveckling skulle kunna ske. Vi måste därför avvakta ytterligare forskning och låta forskningsresultaten ligga till grund för en senare bedömning.

Som svar på Jörn Svenssons första fråga vill jag säga att vi naturligtvis aldrig helt kan överlämna ansvaret för alla beslut till forskare och experter. Deras åsikter och de resultat de redovisar skall ligga till grund för den

politiska bedömning och det politiska ställningstagande som vi måste göra. Den principen skall vi arbeta efter även i fortsättningen, Jörn Svensson.

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Djurförsök

Anf. 76 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Vi kan väl ändå, Håkan Strömberg, vara överens om en sak, nämligen att det är nödvändigt att i den här frågan på ett eller annat sätt sätta tryck på forskarna, oavsett åt vilka av dem man sedan anförtror ansvaret. Men som jag ser det innebär utskottets skrivning ingalunda några sådana krav. Där sätts det inget tryck alls, och det tycker vi är otillfredsställande med hänsyn till att alla erkänner frågans vikt.

Anf. 77 HÅKAN STRÖMBERG (s):

Herr talman! När det gäller att sätta tryck på forskarna på det här området får vi möjligheter att under innevarande år ytterligare diskutera frågan mot bakgrund av vad bl. a. djurförsöksutredningen kommer fram till, och vi kan då försöka formulera de krav vi kan ställa i framtiden.

Överläggningen var härmed avslutad.

Jordbruksutskottets betänkande 9

Mom. 2 c (användningen av kemiska bekämpningsmedel inom vissa tätbebyggda områden)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 1 av Jan Jennehag – bifölls med acklamation.

Mom. 4 (behovsprövning av kemiska produkter)

Utskottets hemställan bifölls med 294 röster mot 19 för reservation 2 av Jan Jennehag.

Mom. 5 (konsekvenser av uteblivna satsningar på kemikalie- och miljöområdena)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 3 av Jan Jennehag – bifölls med acklamation.

Mom. 6 (produktregistret)

Utskottets hemställan bifölls med 295 röster mot 18 för reservation 4 av Jan Jennehag.

Mom. 7 (information)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 5 av Jan Jennehag – bifölls med acklamation.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Jordbruksutskottets betänkande 10

Mom. 1 (inriktningen av försurningsprogrammet, m. m.)

Först biträdde reservation 3 av Jan Jennehag – som ställdes mot utskottets hemställan med den ändring däri som föranleddes av bifall till motion

6 *Riksdagens protokoll 1986/87:54–56*

1985/86:Jo776 av Alf Svensson i motsvarande del – med acklamation.

Härefter biträdades reservation 2 av Karl Erik Olsson och Lennart Brunander med 37 röster mot 18 för reservation 3 av Jan Jennehag. 257 ledamöter avstod från att rösta.

Därpå biträdades reservation 1 av Lars Ernestam och Kerstin Gellerman med 46 röster mot 37 för reservation 2 av Karl Erik Olsson och Lennart Brunander. 229 ledamöter avstod från att rösta.

Slutligen bifölls utskottets hemställan med 215 röster mot 45 för reservation 1 av Lars Ernestam och Kerstin Gellerman. 53 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 2 (svavelutsläpp vid koleldning)

Utskottets hemställan bifölls med 160 röster mot 152 för reservation 4 av Karl Erik Olsson m. fl.

Mom. 3 (biobränslen)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 5 av Arne Andersson i Ljung m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 4 (koldioxidutsläpp)

Utskottets hemställan bifölls med 267 röster mot 41 för reservation 6 av Karl Erik Olsson och Lennart Brunander. 3 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 6 (svavelavgift)

Utskottets hemställan – som ställdes mot *dels* reservation 7 av Karl Erik Olsson m. fl., *dels* reservation 8 av Lars Ernestam och Kerstin Gellerman – bifölls med acklamation.

Mom. 7 (svavelhalten i eldningsolja, m. m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot *dels* reservation 9 av Arne Andersson i Ljung m. fl., *dels* reservation 10 av Lars Ernestam och Kerstin Gellerman – bifölls med acklamation.

Mom. 8 (kväveutsläpp)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 11 av Arne Andersson i Ljung m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 11 (talan vid Internationella domstolen)

Utskottets hemställan bifölls med 269 röster mot 44 för reservation 12 av Lars Ernestam och Kerstin Gellerman.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Jordbruksutskottets betänkande 11

Mom. 1 a (de djurförsöksetiska nämndernas ställning, m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 285 röster mot 21 för utskottets hemställan med den ändring däri som föranleddes av bifall till yrkande 2 i

motion 1985/86:Jo505 av Mats O Karlsson m. fl. 4 ledamöter avstod från att rösta.

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Mom. 1 b (prövningssystemet m. m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 1 av Jan Jennehag – bifölls med acklamation.

Meddelande om interpellationer

Mom. 1 c (de djurförsöksetiska nämndernas framtida sammansättning och verksamhet)

Utskottets hemställan bifölls med 277 röster mot 25 för motion 1985/86:Jo521 av Karl Erik Olsson m. fl. i motsvarande del. 6 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 4 (kosmetiska tester på djur)

Utskottets hemställan bifölls med 272 röster mot 28 för reservation 2 av Jan Jennehag. 6 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 5 (djurförsökens vetenskapliga relevans)

Utskottets hemställan bifölls med 281 röster mot 24 för reservation 3 av Jan Jennehag. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

6 § Meddelande om interpellationer

Meddelades att följande interpellationer framställdes

den 13 januari

1986/87:140 av *Alf Wennerfors* (m) till statsrådet Bengt Göransson om mobbning i skolan, m. m.:

Pendeltåget är på väg norrut och har lämnat Sollentuna. En mamma sitter med sin sexåriga son på en bänk. Mitt emot sitter en äldre dam. Pojken sparkar med benen. Då och då träffas den äldre damens knän. Hon vrider kroppen för att undgå sparkarna. Pojken följer efter med sina grova vinterskor.

– Snälla ni, kan ni inte be er pojke att sluta upp med att sparka på mina ömtåliga knän, säger den äldre damen. Hennes vädjan sägs så högt att alla i kupén kan uppfatta den.

Mamman stirrar på henne och säger frankt:

– Nej, det kan jag inte. Han är nämligen uppfostrad med fri fostran.

Det blir alldeles tyst i kupén. Folk utbyter menande blickar. Tåget bromsar in. Då reser sig en 20-årig flicka. Går fram till mamman, spottar en s. k. loska i pannan på mamman och säger:

– Här får du se hur det kan bli med fri fostran. Jag är fostrad så, varefter hon lämnar tåget vid Rotebro station. Medpassagerarna applåderar. Ja, faktiskt. De applåderar.

Händelsen är ett av många uttryck för en trend i samhället som oroar allt fler människor. Här måste dock understrykas att den stora majoriteten av barn och ungdom är bra. Vi är många som kan peka på otaliga ungdomar som i övermått uppfyller de krav som vi själva inte kunde uppfylla när vi var unga. Jag har i olika sammanhang lärt känna ungdomar vilkas kunskaper, färdigheter, personliga egenskaper m. m. jag beundrar. Allt tyder således på en ljus framtid för en stor del av svensk ungdom.

Uri Bronfenbrenner har bl. a. sagt att ett kriterium på en nations livsduglighet kan sägas vara den vuxna generationens omsorg om nästa generation. Men den inledande episoden på pendeltåget är som exempel på tillståndet i samhället ingen isolerad företeelse. Det gångna året 1986 blev ett mörkt år i många olika avseenden.

Låt mig redovisa några exempel på händelser under 1986 som skakat om icke minst den vuxna generationen.

Nyårsnatten mellan 1985 och 1986 knivmördades en 18-årig pojke utanför en dansrestaurang i Norrköping.

Under Valborgsmässoafton misshandlades 20-årige Thomas Håkansson till döds. Det var skolfest i Vallentuna.

Midsommarafton försökte 21-åringen Ronny Landin medla mellan skinnheads och invandrarungdomar på en badplats i Nynäshamn. Han misshandlades – sparkades – till döds.

Den 14 september uppmanade 24-åringen Joachim Hedencrona några ungdomar att inte slå sönder flaskor på gatan (utanför Chalmers). De "lätt" berusade ungdomarna misshandlade Joachim till döds.

Den 1 november dödades 19-årige Ronny Öhman på Maria kyrkogård i Stockholm. Han tillhörde det ena gänget i slagmålet mellan gängen.

Söndagen den 14 december hetsades Lars av medlemmarna i Chalmers cortegekommitté att dricka 15–20 snapsar. Lars blev så full att han dog. 20-åringen föll offer för den allra värsta sortens spritpennalism – ett slags psykiskt våld.

Nyårsnatten mellan 1986 och 1987 knivhögs en 18-årig pojke i Huddinge av en 17-åring. 18-åringen fördes till Huddinge sjukhus. Han dog.

I mitten av november redovisade bl. a. Aftonbladet skolöverstyrelsens lista över lärare som misshandlats av sina elever under 1985 och 1986. I artikeln påpekades det att en lärare i genomsnitt blir slagen varje vecka.

Alla medier har på olika sätt belyst den utomordentligt allvarliga arbetssituationen i vissa klasser, stadier, skolor eller skolkommuner. Det bör noteras att arbetssituationen inte kan redovisas i generella termer. Det finns således många, många exempel på skolor och skolkommuner där arbets- och ordningssituationen är tillfredsställande.

Under senare år har mobbningen ökat på ett oroande sätt. För några dagar sedan har redovisats mobbningfall med dödlig utgång.

Det svenska folket, som gör anspråk på att vara ett folk som vill värna om och verka för fred i världen, kan inte stillatigande betrakta vad som sker i hem, klassrum och ute på gator och torg. Vi gör anspråk på att i demokratisk anda försöka ta hänsyn till varandra och respektera varandras åsikter. Vi gör anspråk på att de sociala trygghetsreformerna är genomförda av verklig vilja att ta ansvar och ta hand om de människor som är sjuka, handikappade,

ålderssvaga eller på annat sätt i behov av omtanke och stöd.

Vi reagerar kraftigt gentemot rasism här hemma eller ute i världen. Vi reagerar lika kraftigt mot det avskyvärda apartheidsystemet i Sydafrika. Samtidigt begår en 16-åring självmord den natt när 1986 är till ända och vi kan skriva 1987. Han hade mobbats av sina klasskamrater och andra en längre tid. Varför? Han var vit. Han var svensk. Men han var låghalt. Eller var det något annat som avvek från det beteende som kollektivet kunde acceptera?

Mobbningen, hänsynslösheten, misshandeln, våldet, som svenska folket nu tvingas uppleva, ger anledning till flera frågor.

Det är frågor som går till oss som föräldrar – till "nationens vuxengeneration" för att använda Uri Bronfenbrenners uttryckssätt. Men frågorna riktas också mot lärarna och skolledarna i skolan, till skolstyrelsen, till länskolnämnden och till skolöverstyrelsen. Är det inte tjänstefel, om en lärare eller rektor vänder problemen ryggen? Kan rektor för en skola komma undan skuld genom att påstå att hon eller han inget visste? Kan läraren komma undan skuld genom att framhålla att hon eller han varken under sin utbildning eller senare fått lära sig hur man hanterar bråk i klassen, misshandel, våld eller mobbning?

Vilka åtgärder borde skolstyrelsen eller länskolnämnden eller skolöverstyrelsen ha vidtagit?

Vilket ansvar har skolministern, eller de tidigare regeringar och riksdagsmajoriteten som förmat svensk skolpolitik?

Hur många ytterligare fall av misshandel av lärare skall inträffa eller ytterligare fall av mobbning eller misshandel med dödlig utgång för att allmänhetens och riksdagens förtroende för skolministerns förmåga skall provas i de former som regeringsformen föreskriver?

I de mål och riktlinjer som ingår i grundskolans nya läroplan (Lgr 80) står att skolan skall fostra. Det innebär att skolan aktivt och medvetet skall påverka och stimulera barn och ungdomar att vilja omfatta vår demokratis grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk, vardaglig handling.

Under våren 1978 tillsatte dåvarande skolministern – Britt Mogård – en arbetsgrupp som skulle syssla med frågor om normbildning och normöverföring i skolan. Under hand producerade denna s. k. normgrupp olika skrifter och arbetshäften som bl. a. kunde användas som diskussions- och arbetsmaterial för såväl anställda i skolan som elever och föräldrar. Normgruppens tillkomst och arbetsresultat innebar inte totallösning av problemen i skolan och bland barn och ungdom. Men den stimulerade till att elever, skolpersonal och föräldrar började tala med varandra och komma överens om hur det skall vara i skolan. Man började fortlöpande arbeta med frågeställningar kring de demokratiska värdena och spelreglerna.

Sedan flera år finns ingen normgrupp. Jag anser att något i den vägen behövs. Jag anser också att regeringen snarast måste komma med förslag till ett brett åtgärdsprogram.

Med hänvisning till vad som ovan anförts ber jag att få ställa följande frågor till skolministern:

1. På vilket sätt vill skolministern formulera ansvarsfrågan inom en skola där mobbning upptäcks?

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Meddelande om interpellationer

2. Vilka åtgärder tänker skolministern vidta för att avsevärt minska antalet fall av misshandel av lärare?

3. Är stätsrådet beredd att snarast tillsätta en normgrupp med ungefärligen samma uppgifter som 1978 års normgrupp fick?

den 14 januari

1986/87:141 av *Blenda Littmarck* (m) till socialministern om den neurokirurgiska kliniken vid Södersjukhuset i Stockholm:

Socialstyrelsens slutrapport om Sjukvårdens säkerhet i krig har överlämnats till regeringen, till ledning för 1987 års försvarsbeslut.

I rapporten redovisas betydande svagheter och brister i skydd och säkerhet inom sjukvården redan i fredstid. Hälften av sjukhusen ligger dessutom farligt nära militära mål.

Huvudansvariga för rapporten om sjukvårdens skydd i krig (SSIK) har varit socialstyrelsen och civilförsvarsstyrelsen (numera statens räddningsverk) med bistånd från Landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet, Spri och ÖB.

Vad förväntas då sjukvårdshuvudmännen göra? Först och främst samplanera lokalt, regionalt och på riksplanet med socialstyrelsen, kommunerna, Spri, militären m. fl. och successivt förbättra säkerhet i fred under den ombyggnadsfas som enligt utredningen förestår på 1980- och 1990-talen.

Under de överväganden som redovisades i DsFö 1984:4 Beredskapshänsyn i den framtida samhällsplaneringen anförs under rubriken: Förslag som kräver vidare bearbetning eller ytterligare utredning, att regeringskansliet (socialdepartementet) närmare bör undersöka frågan om hur landstingen skall ta beredskapshänsyn i sin fredstida planering och hur samordningen skall ske för hela landet. Det föreslås vidare att frågan om det kostnadsmässiga ansvaret för totalförsvarsåtgärder inom bl. a. landsting och kommuner bör övervägas ytterligare med hänsyn till frågans principiella vikt och stora betydelse. I en tidigare interpellationsdebatt togs också frågan upp om landstingens beredskapsplanering och rollfördelningen stat/landsting.

Under tiden som förhållandena diskuteras fortsätter emellertid landstingen att lägga ned fungerande sjukhus och specialkliniker, vilka dels behövs redan nu, dels skulle vara oundgängligen nödvändiga under ett krig.

I den kategorin återfinns den neurokirurgiska enheten vid Södersjukhuset i Stockholm. Stockholms läns landsting har beslutat om nedläggningen och att ersätta kliniken med en liknande verksamhet på Karolinska sjukhuset (nedläggningen beräknas ske nio månader innan kliniken på Karolinska står färdig).

Det är min bestämda uppfattning att landstinget fattat ett felaktigt beslut. Neurokirurgen på SöS är en fint arbetande enhet som borde bevaras också av andra skäl än sjukvårdens säkerhet i krig. Från beredskapssynpunkt är det viktigt att mindre enheter är spridda över större områden. För Stockholms del skall framhållas att samfärdseln är beroende av broar och att storstäders vägnät är ett omtyckt militärt mål. Därför måste landstingets sjukhus bibehållas och även vara självförsörjande. Södersjukhuset ligger på berg-

grund. Bergrummen där lär tåla en direktträff. Däremot saknas sådana på Karolinska. Dessutom har Södersjukhuset möjlighet att ta emot helikoptrar, vilket saknas på Karolinska där helikoptrarna får gå ned i Hagaparken och patienten därefter flyttas över till en ambulans.

Mot denna bakgrund vill jag till statsrådet ställa följande fråga:

Är statsrådet beredd att av beredskapsskäl förhindra att neurokirurgiska kliniken på Södersjukhuset läggs ned?

Prot. 1986/87:54
14 januari 1987

Meddelande om fråga

7 § Meddelande om fråga

Meddelades att följande fråga framställdes

den 14 januari

1986/87:294 av *Viola Claesson* (vpk) till miljö- och energiministern om miljöförbättringar på Hisingen i Göteborg:

Hisingen i Göteborg anses vara ett av landets hårdast drabbade områden när det gäller starkt förorenad och farlig luft. På Hisingen finns också ett koncentrat av miljöfarlig industri och förorenade verksamheter (Volvo m. fl. företag). En undersökning tycks nu bekräfta hisingsbornas farhågor om konsekvenser för människorna: födelsevikterna är lägre och missbildningarna fler jämfört med övriga Göteborg.

Jag vill därför fråga statsrådet:

Vilka insatser ämnar regeringen vidta, mot bakgrund av förhållandena på Hisingen och i Göteborg, för att tvinga företag till miljöförbättringar?

8 § Kammaren åtskildes kl. 15.23.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Olof Marcusson